

Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj: primjeri dobrih praksi odgajatelja u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju

Grgurić, Daria

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:093836>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Daria Grgurić

ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ: PRIMJERI
DOBRIH PRAKSI ODGAJATELJA U RANOM I
PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2020.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Daria Grgurić

ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ: PRIMJERI
DOBRIH PRAKSI ODGAJATELJA U RANOM I
PREDŠKOLSKOM ODGOJU I OBRAZOVANJU

DIPLOMSKI RAD

Mentorica:

Izv. prof. dr. sc. Nena Rončević

Rijeka, 2020.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATION

Daria Grgurić

EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT:
EXAMPLES OF GOOD PRACTICE IN THE EARLY AND
PRESCHOOL EDUCATION

MASTER THESIS

Mentor:

Associate Professor Nena Rončević, PhD

Rijeka, 2020.

ZAHVALA

Na svome sam životnom putu imala mnoge uspone i padove, sreću, tugu, iznenađenja i razočaranja, no ono što je sigurno – teško bih uspjela bez svojih najdražih. Stoga, zahvaljujem se roditeljima što su mi omogućili da ostvarim svoju želju za znanjem, napretkom i uspjehom te me učili da budem hrabra, uporna i zahvalna za sve što mi život donosi. Zahvaljujem se i svojim prijateljima koji su iskreno vjerovali u mene, osobito Gabrielli koja je učinila da se dolaskom na novi studij osjećam „kao doma“ i bila svjetlo u tami kada bih zalutala. Hvala mom Vedranu što mi svojom životnom radošću uljepšava dane, čini me boljom i voli me i onda kada je teško. Također, veliko hvala i svim odgojno-obrazovnim djelatnicima koji su bili dio mog obrazovnog puta i mojoj dragoj mentorici koja me podržavala, pratila i usmjeravala u pisanju ovog diplomskog rada.

„Odgoj i obrazovanje su najsnažnije oružje koje možeš koristiti
kako bi promijenio svijet.“

Nelson Mandela

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisala rad pod naslovom: *Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj: primjeri dobrih praksi odgajatelja u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju* te da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Daria Grgurić

Datum:

Vlastoručni potpis: _____

SAŽETAK

Ovaj je diplomski rad polazio od pitanja *Što nam primjeri dobrih praksi odgajatelja koji provode odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja govore o motivaciji, procesu provedbe i izazovima s kojima se suočavaju?* Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od deset odgajateljica koje provode odgoj i obrazovanje djece rane i predškolske dobi u vrtićima Primorsko – goranske županije u obliku polustrukturiranog intervjua. Rezultati su ukazali kako odgajateljice koje su primjeri dobre prakse provođenja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja svoju ulogu u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj vide kao iznimno važnu, a motivacija su im okruženje u kojem žive te osobna uvjerenja. Većina odgajateljica navodi veliki utjecaj okoline u kojoj su odrastale na razvoj njihove osjetljivosti za područje održivog razvoja i sadašnje posvećenosti tom konceptu, dok im je fakultetsko obrazovanje ostavilo mnogo veće utiske o važnosti održivog razvoja u odnosu na osnovnoškolsko i srednjoškolsko. Promicanje poštovanja ljudskih prava, uvažavanja drugačijih kultura i društvenih razlika, očuvanje okoliša, prirode te razvoj odgovornosti za vlastite postupke neki su od ciljeva koje provođenjem odgoja i obrazovanja za održivi razvoj odgajateljice žele postići kod djece. Potpora, osiguravanje resursa i suradnja u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj najčešće dolaze od strane roditelja, institucije, odnosno, ravnatelja ustanove, lokalne zajednice, odgajatelja iz drugih skupina i stručnog tima, ali bez obzira na to, odgajateljice se susreću i s određenim izazovima u radu. Da bi se navedeni proces unaprijedio, odgajateljice smatraju kako je potrebno unaprijediti odgajateljske kompetencije za implementaciju održivog razvoja u odgojno-obrazovni rad te time koncept održivog razvoja učiniti vidljivijim u društvu.

KLJUČNE RIJEČI: *održivi razvoj, odgoj i obrazovanje za održivi razvoj, održivi razvoj u predškolskim ustanovama, odgajatelji predškolske djece, primjeri dobre prakse*

SUMMARY

Thesis aims was to examine and answer the question “*What do the examples of good practices of early childhood educators tell us about the motivation, implementation process and challenges educators face in their work?*” The research sample consisted of ten educators conducting early childhood and preschool education in kindergartens in Primorje - Gorski Kotar County. The research was conducted in the form of a semi - structured interview. The results show that educators who are examples of good practice in sustainable education in early childhood and pre-school education estimate their role in the field of education for sustainable development as extremely important. Their living environment and personal beliefs impact their motivation. Most educators cite their own childhood environment as an influence on the development of sensitivity to the area of sustainable development and their current commitment to the concept, while college education significantly accentuated the importance of sustainable development. Advocacy for human rights, respect for different cultures and social differences, nature and environment preservation and developing a sense of accountability for one's own actions are some of the goals that educators want to achieve and encourage in children. Support, resources and cooperation in the implementation of education for sustainable development most often comes from the institution itself, i.e. the director, the local community, other educators, educational experts and the parents of the children. Nevertheless, educators still face certain challenges in their work. Improvements in the implementation of education for sustainable development could be achieved by raising the awareness in the university faculties about the importance of the concept of sustainable development. In order to improve this process, educators believe that it is necessary to improve the educational competences for the implementation of sustainable development in educational work and to make the concept of sustainable development more visible in society.

KEY WORDS: *sustainable development, education for sustainable development (ESD), sustainable development in preschool, examples of good practice*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ODRŽIVI RAZVOJ	3
3. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ	6
3.1. <i>Važnost cjeloživotnog učenja u konceptu održivog razvoja</i>	<i>9</i>
4. ODRŽIVI RAZVOJ U PODRUČJU RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA	12
4.1. <i>Rani i predškolski odgoj i obrazovanje</i>	<i>12</i>
4.2. <i>Implementacija koncepta održivog razvoja u područje ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja</i>	<i>13</i>
4.3. <i>Održivi razvoj u kurikulumu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj</i>	<i>14</i>
5. ULOGA ODGAJATELJA U PROVOĐENJU ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ	19
5.1. <i>Inicijalno obrazovanje odgajatelja – analiza prisutnosti poučavanja koncepta održivog razvoja na studijima Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj</i>	<i>19</i>
5.2. <i>Profesionalni razvoj (usavršavanje) odgajatelja</i>	<i>23</i>
6. PRIMJERI DOBRIH PRAKSI	25
6.1. <i>Aktivnosti održivog razvoja u ustanovi za rani i predškolski odgoj</i>	<i>28</i>
7. METODOLOGIJA	31
7.1. <i>Cilj istraživanja</i>	<i>31</i>
7.2. <i>Svrha istraživanja</i>	<i>31</i>
7.3. <i>Istraživačko pitanje</i>	<i>31</i>
7.3.1. <i>Specifična istraživačka pitanja</i>	<i>31</i>
7.4. <i>Uzorak istraživanja</i>	<i>32</i>
7.5. <i>Metoda i postupci prikupljanja podataka</i>	<i>32</i>
7.6. <i>Obrada i analiza podataka</i>	<i>33</i>
7.7. <i>Etičke dileme</i>	<i>33</i>
8. REZULTATI I RASPRAVA	34
8.1. <i>Djetinjstvo - korijen razvoja senzibiliteta prema održivom razvoju</i>	<i>35</i>
8.1.1. <i>Utjecaj okruženja</i>	<i>35</i>
8.1.2. <i>Uloga obitelji u razvoju pozitivnih stavova</i>	<i>36</i>
8.2. <i>Odgajatelj – kreator procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj</i>	<i>38</i>
8.2.1. <i>Motivacija za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj</i>	<i>38</i>
8.2.2. <i>Doprinos formalnog obrazovanja odgajatelja</i>	<i>39</i>
8.2.3. <i>Uloga odgajatelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj</i>	<i>41</i>
8.3. <i>Organizacija procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj</i>	<i>46</i>

8.3.1.	Posebnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	46
8.3.2.	Aktivnosti	50
8.3.3.	Ostvarivanje potpore	53
8.3.4.	Ishodi odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	56
8.3.5.	Djeca u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj	58
8.4.	<i>Izazovi u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj</i>	59
8.4.1.	Odgajateljice se ne susreću s izazovima	60
8.4.2.	Izazovi organizacije rada	60
8.4.3.	Nedovoljna senzibiliziranost okoline	62
8.4.4.	Rješenje izazova	63
8.5.	<i>Preporuke za unaprjeđenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj</i>	64
8.5.1.	Ulaganje u unaprjeđenje odgajateljskih kompetencija	65
8.5.2.	Koncept održivog razvoja treba učiniti vidljivijim u društvu	67
9.	ZAKLJUČAK	69
10.	POPIS TABLICA	72
11.	LITERATURA	73
12.	PRILOZI	82

1. UVOD

Zbog sve ozbiljnijih izazova s kojima se čovjek susreće u današnjem svijetu, a koji uključuju negativne klimatske promjene, emisiju stakleničkih plinova, siromaštvo, narušenost prirodne ravnoteže i promjene u okolini, tema održivog razvoja postala je sve prisutnija u mnogim aspektima društva. Također, ekološka kriza uzrokovala je potrebu za ekološkim osvještavanjem i ekološkim civiliziranjem, unutar kojih edukacija o biološko-ekološkim pitanjima postaje temeljna sastavnica unutar društva (Cifrić, 2006. prema Rončević, Ledić i Ćulum, 2008). Napredak tehnologije i globalizacija donose određene izazove s kojima se ponekad teško suočiti, ali kada pojedinci počnu razumijevati složeni svijet oko sebe, međusobno surađivati i biti nositelji pozitivnih promjena u području održivog razvoja, tada ih se može smatrati održivim građanima (Wals, 2015; Wals i Lenglet, 2016. prema UNESCO, 2017).

Upravo iz tog razloga potreba za ulaganjem u odgoj i obrazovanje za održivi razvoj postala je iznimno važna na svim institucionalnim razinama, a osobito u razdoblju ranog djetinjstva budući da se smatra kako su djeca ona koja donose promjene u budućnosti (Davis, 2009. prema Somerville i Williams, 2015). No, poznavati činjenice o održivom razvoju nije dovoljno da bi pojedinac mijenjao stavove i vrijednosti koji utječu na njegova ponašanja i promjenu životnih odluka, zbog čega je, osim poznavanja činjenica, potrebno mijenjati odnos i stav prema okolišu (Borić, Jindra i Škugor, 2008). Tako Rončević i Rafajac (2012), odgoj i obrazovanje za održivi razvoj smatraju temeljnim putem koji vodi do održive budućnosti. Prema UNESCO-u (2002), obrazovanje ima funkciju interdisciplinarnog pristupa u prenošenju vrijednosti i znanja koje dovode do promjene ponašanja i dinamike života potrebnih za stvaranje održivog društva koje preuzima odgovornost za vlastite postupke. Da bi se koncept održivog razvoja mogao implementirati u odgoj i obrazovanje važno mu je pristupiti holistički, promjenom svijesti i ponašanja, predviđanjem promjena u budućnosti i učenjem iz prošlih događaja koji će omogućiti ulaganje u sadašnjost (UNESCO, 2012).

Ustanova za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, kao primarna institucija u kojoj se djeca odgajaju i obrazuju, prvi je korak u stvaranju vrijednosti, stavova i znanja o procesima održivog razvoja, a ujedno i temelj za buduće obrazovanje i daljnje djelovanje (Katalinić, 2008). Da bi odgojno-obrazovna praksa bila kvalitetna, odgajatelj koji organizira rad s djecom u predškolskoj ustanovi mora biti spreman na neprestano unaprjeđivanje vlastitog znanja, vještina i kompetencija čime će biti spreman odgovoriti na individualne potrebe i mogućnosti djece

(Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje, 2011). Potpisavši UN-ov dokument *Agenda 21*, Republika Hrvatska obvezala se provoditi koncept održivog razvoja unutar odgoja i obrazovanja, no takvo se obrazovanje još uvijek nije ostvarilo u potpunosti, već ovisi o kompetencijama i spremnosti odgojno-obrazovnih djelatnika koji ga integriraju u odgojno-obrazovni rad s djecom (Jelić-Mück, Pavić-Rogošić, 2002. prema Kostović-Vranješ, 2016).

U ovom diplomskom radu osim teorijskog objašnjenja i razrade temeljnih pojmova, bit će prikazana metodologija i rezultati kvalitativnog istraživanja provedenog s odgajateljicama predškolske djece koje su ujedno i primjeri dobre prakse, o njihovoj motivaciji, ulozi i izazovima prilikom provedbe odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Na samom početku, objašnjen je koncept održivog razvoja, tijek njegova nastanka i važniji dokumenti koji su mu tijekom godina isticali njegovu značajnu ulogu u društvenom životu. Isto tako, navedeni su najnoviji dokumenti i ciljevi kojima sve države trebaju težiti da bi se koncept održivog razvoja prihvatio i počeo živjeti. Nadalje, u idućem poglavlju prikazuje se važnost odgoja i obrazovanja za održivi razvoj na svim obrazovnim razinama i kompetencije koje se njime razvijaju te uloga cjeloživotnog učenja u održivom razvoju. Poglavlje *Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju* prikazuje važnost i ulogu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u životu svakog pojedinca, implementaciju koncepta održivog razvoja u rani i predškolski odgoj i obrazovanje te objašnjenje zastupljenosti koncepta održivog razvoja u kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Budući da je uloga odgajatelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj velika, sljedeće se poglavlje *Uloga odgajatelja u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj* bavi upravo odgajateljskom profesijom, zastupljenosti koncepta održivog razvoja na hrvatskim sveučilištima koja pružaju inicijalno obrazovanje odgajateljima predškolske djece i profesionalnom razvoju odgajatelja. *Primjeri dobrih praksi* poglavlje je u kojem se opisuje što odgajatelja čini primjerom dobre prakse, aktivnostima koje odgajatelj provodi s djecom, a tiče se održivog razvoja te ciljevima koje odgajatelj želi postići putem odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

Drugi dio diplomskog rada predstavlja metodologiju provedenog istraživanja koja obuhvaća istraživačko pitanje, specifična istraživačka pitanja, cilj, svrhu i uzorak provedenog istraživanja, metode i postupke prikupljanja podataka te način obrade i analize podataka. Na kraju, prikazani su dobiveni rezultati i rasprava te zaključak provedenog istraživanja.

2. ODRŽIVI RAZVOJ

Pojam *održivi razvoj* tijekom vremena definirao se na različite načine, no ni danas ne postoji jedinstvena definicija koja ga u potpunosti može opisati i koja obuhvaća sve sastavnice navedenog koncepta. *Razvoj* je pojam koji se može povezati sa pojmovima čovjek, priroda i društvo jer se svaki od njih temelje na razvoju. Razvoj se definira kao proces „promjene jednostavnije strukture u složeniju strukturu nekog entiteta“ ili „proces aktualizacije potencijala razvijajućeg entiteta“ (Pastuović, 1999. prema Strugar, 2008, str. 145).

Brundtlandovo izvješće (1987) donosi definiciju Imperativesa (1987, str. 35) koji održivim razvojem, osim težnje postizanja ravnoteže između društvenih, ekonomskih i okolišnih aspekata, definira kao „razvoj koji izlazi u susret potrebama današnjih generacija pri čemu se vodi računa da zadovoljavanje potreba današnjih generacija ne dovede u pitanje mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“ (Imperatives, 1987, str. 35; Pavić-Rogošić, Jelić Muck i Jagnjić, 2015). Navedeno ukazuje kako koncept održivog razvoja teži cjelokupnom razvoju svijesti, suradnje i promjene postojećih društvenih vrijednosti svih pojedinaca temeljem kojih će se smanjiti negativno djelovanje ljudi na okoliš i društvo u kojem žive (Rončević i Rafajac, 2012).

Koncept održivog razvoja spominje se kroz mnoge povijesne dokumente, no njegova se važnost ističe u korelaciji s odgojem i obrazovanjem koji se smatraju najjačim alatom njegova promicanja. *Brundtlandovo izvješće* i brojne konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvoju naglašavaju važnost obrazovanja, javnog osvještavanja i prakse u promicanju koncepta održivog razvoja, a posebno je navedeno istaknuto na konferenciji u Rio de Janeiru (1992) kada je usvojena *Agenda 21* te se naglasak stavlja na 36. poglavlje:

„Formalno i neformalno obrazovanje neophodno je za promjenu stavova ljudi kako bi imali sposobnost procjene i rješavanja problema održivog razvoja. Također je ključno za postizanje ekološke i etičke svijesti, vrijednosti i stavova, vještina i ponašanja prema održivom razvoju i učinkovitog sudjelovanja javnosti u odlučivanju o pitanjima koja se tiču tog koncepta“ (UN, 1992, str. 320).

Poglavlje *Promoting Education, Public Awareness and Training* promiče održivi razvoj na razini formalnog, ali i neformalnog obrazovanja te potiče vlade svih država na osmišljavanje strategije čiji je krajnji cilj sažimanje informacija o održivom razvoju u jedinstven predmet koji bi se unutar tri godine uključio u obrazovanje na svim obrazovnim razinama. Osim toga, veliku

važnost ima i 25. poglavlje koje izdvaja područja djelovanja djece i mladeži za održivi razvoj čime se djecu i mlade uključuje na aktivnost koje kao krajnju posljedicu ima aktivno donošenje promjena:

„Nužno je da mladi iz svih dijelova svijeta aktivno sudjeluju na svim relevantnim razinama donošenja odluka jer one utječu na njihov život danas i imaju posljedice u njihovoj budućnosti. Uz svoj intelektualni doprinos i sposobnost mobilizacije podrške, oni donose jedinstvene perspektive koje je potrebno uzeti u obzir“ (UNCED, 1992, str. 275).

Svjetski summit o održivom razvoju (*Rio +10*) održan u Johannesburgu 2002. godine, ukazao je na daljnju potrebu unaprjeđenja obrazovanja kao temeljnog procesa u prevenciji zaštite okoliša što je bio poticaj UN-u da proglasi *Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj* (2005-2014) s UNESCO-om kao vodećom agencijom. *Strategija ekonomskog vijeća Ujedinjenih naroda za Europu* (Vilnius, 2005) usmjerena je na razvoj politike i prakse promicanja održivog razvoja putem obrazovanja kroz sve predmete i neformalne oblike obrazovanja, a ujedno pruža fleksibilni okvir kako bi sve države mogle prilagoditi smjernice donešene strategijom vlastitim potrebama i mogućnostima (Buzov, 2009). *Milenijska deklaracija* (2000), UN-ov je dokument koji propisuje osam ciljeva koje UN-ove države članice trebaju ispuniti do 2015. godine uz potporu međunarodne zajednice, a odnose se na osiguravanje univerzalnog osnovnoškolskog obrazovanja, ravnopravnosti spolova, smanjenje smrtnosti djece, poboljšanje zdravlja majki i roditelja, borbu protiv zaraznih bolesti (HIV, malarija itd.), održivosti okoliša te postizanje globalne suradnje za razvoj. Iako su se države obvezale slijediti propisane ciljeve, ostvarenje tih ciljeva bilo je neujednačeno, a ponegdje i neostvareno. Nakon toga, donesen je novi program *Globalni ciljevi održivog razvoja do 2030.* (2015) koji kroz svojih sedamnaest ciljeva (nestanak siromaštva; nestanak gladi; dobro zdravlje i blagostanje; kvalitetno obrazovanje; ravnopravnost spolova; čista voda i kanalizacija; dostupnost energije; dostojanstven rad i ekonomski rast; porast industrije, inovacija i infrastrukture; smanjenje nejednakosti; održivi gradovi i zajednice; odgovorna potrošnja i proizvodnja; klimatska akcija; život ispod vode; život na zemlji; mir, pravda i snažne institucije te razvoj partnerstva za ostvarenje ciljeva) postavlja univerzalno i sveobuhvatno djelovanje svih zemalja s ciljem ostvarivanja održivog življenja ljudi i planete Zemlje te stvaranju mira, prosperiteta i pravednosti u sadašnjosti i budućnosti da bi čovječanstvo i buduće generacije mogle opstati (UNESCO, 2015). Navedenim programom, agencije za obrazovanje dobile su zadatak i vodstvo u koordinaciji sedamnaest ciljeva, a četvrti cilj “Osigurati inkluzivno i

ravnopravno kvalitetno obrazovanje i promicati mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve“ spaja sve ostale ciljeve i predstavlja okvir za provođenje *Agende 2030* (UNESCO, 2017). Kako bi novodoneseni program polučio uspješne rezultate, važno je da zemlje iskoriste sve resurse koje im trenutna razina razvoja, nacionalni kontekst i mogućnosti dozvoljavaju, a odgovornost za postizanje navedenih sedamnaest ciljeva međusobno dijele vlade, privatni sektor, civilno društvo i svaki pojedinac koji je dio ovog svijeta jer su ciljevi univerzalni i nedjeljivi te su usmjereni prema svim zemljama od kojih se očekuje poduzimanje hitnih mjera (Pavić-Rogošić, Jelić Muck i Jagnjić, 2015; UNESCO, 2017).

3. ODGOJ I OBRAZOVANJE ZA ODRŽIVI RAZVOJ

„Koncept odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u svojoj osnovi odnosi se na vrijednosti. To su vrijednosti poštovanja, preuzimanja odgovornosti za sebe i za druge, za Zemlju, za (ne)učinjeno, za prošlost, za sadašnjost i za održiviju budućnost” (Huckle, 2006 prema Anđić i Tatalović-Vorkapić, 2015).

UNESCO navodi kako pojam odgoj i obrazovanje za održivi razvoj označava “dinamičan koncept koji obuhvaća novu viziju odgoja i obrazovanja koja ima za cilj osposobiti ljude svih uzrasta da preuzmu odgovornost za stvaranje održive budućnosti” (UNESCO, 2002, str. 7). Smatra se da obrazovanje nije dovoljno za provođenje koncepta održivog razvoja jer se njime stječu znanja o okolišu, a odgoj je taj putem kojeg se usvajaju vrijednosti i etička načela (Lay, 1993. prema Buzov, 2009). Iako je u društvu prisutno mnogo znanja o okolišu, još uvijek se nedovoljno iskazuje inicijativa za rješavanje konkretnih problema (Cifrić, 2006). Uloga obrazovanja više nije samo prenošenje znanja, već i poticaj na aktiviranje promjene ponašanja s ciljem „vraćanja prirodi“ (Johnson i Mappin, 2005).

Ključni čimbenici promicanja koncepta održivog razvoju koji su međunarodno priznati upravo su odgoj i obrazovanje za održivi razvoj, a to su postali temeljem tri globalna summita o održivom razvoju, a to su *Konferencija UN-a iz 1992. godine o okolišu i razvoju* (UNCED), *Svjetski summit o održivom razvoju 2002. godine* (WSSD) i *Konferencija UN-a 2012. godine o održivom razvoju* (UNCSD) (UNESCO, 2017). Kako bi se koncept održivog razvoja implementirao u odgoj i obrazovanje, važno mu je pristupiti holistički, promjenom svijesti i ponašanja ljudi, predviđanjem promjena u budućnosti i učenjem iz prošlih događaja koji će omogućiti ulaganje u sadašnjost (UNESCO, 2012). Publikacija *Obrazovanje za Globalne ciljeve održivog razvoja: Ciljevi učenja* (eng. *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*), objavljena od strane UNESCO-a (2017), nastala je s ciljem postizanja svih sedamnaest ciljeva održivog razvoja putem identifikacije ciljeva nastavnog procesa, nudeći teme i aktivnosti kojima oni koji kreiraju nastavne planove i programe, provode aktivnosti i organiziraju rad s djecom i učenicima te donose strategije i kurikule koje im koriste u odgojno-obrazovnom radu. Smisao publikacije jest pružiti smjernice koje će pojedinci prilagoditi svom nacionalnom ili lokalnom kontekstu učenja, čime će unaprijediti svoje postojeće znanje o održivom razvoju i nadopuniti svoj dosadašnji rad s nekim novim aktivnostima ili temama (npr. građanski odgoj, ljudska prava, ekologija). Kao najvažnijim sastavnicama publikacije smatraju se ključne kompetencije koje učenici trebaju razviti unutar

svih sedamnaest ciljeva te smjernice o mogućim načinima provedbe aktivnosti na različitim razinama i okruženjima (UNESCO, 2017). Ključne kompetencije koje djeca razvijaju putem odgoja i obrazovanja za održivi razvoj su transverzalne, odnosno, one su višenamjenske i nisu ovisne o kontekstu u kojem se primjenjuju. Također, ključne kompetencije ne mogu zamijeniti specifične kompetencije pomoću kojih pojedinac uspješno djeluje u različitim situacijama i kontekstima, već ih one obuhvaćaju, ali su mnogo šire usmjerene (Rychen, 2003; Weinert, 2001. prema UNESCO, 2017). Prema de Haan (2010), Wiek i sur. (2011) i Rieckmann (2012), ključne kompetencije koje doprinose promicanju i življenju održivog razvoja su:

- *kompetencija sustavnog razmišljanja* odnosi se na sposobnost prepoznavanja, razumijevanja, analize, nošenja s neizvjesnošću;
- *anticipacijska kompetencija* obuhvaća razumijevanje i procjenu višestruke budućnosti – moguće, vjerojatno i poželjno, stvaranje vlastite vizije u budućnosti, primjenu predostrožnosti, procjenu posljedice djelovanja i rizika promjene;
- *normativna kompetencija* odnosi se na sposobnost razumijevanja i promišljanja o normama i vrijednostima koje su u pozadini naših postupaka, promišljanje o vrijednostima, načelima, ciljevima i održivosti u kontekstu sukoba interesa i kompromisa;
- *strateška kompetencija* odnosi se na sposobnost kolektivnog razvoja i inovativnih aktivnosti;
- *kompetencija suradnje* podrazumijeva sposobnost razumijevanja i poštovanja potreba i djelovanja drugih (empatija), suradnje i rješavanja problema;
- *kompetencija kritičkog mišljenja* odnosi se na sposobnost preispitivanja normi, prakse i mišljenja iz okoline, vlastitih vrijednosti te percepcije i postupaka koje pojedinac čini svojim djelovanjem;
- *kompetencija samosvijesti* je sposobnost razmišljanja o vlastitoj ulozi unutar lokalne zajednice i društva, neprestano vrednovanje i motiviranje vlastitih postupaka i bavljenje vlastitim osjećajima i željama;
- *integrirana kompetencija za rješavanje problema* odnosi se na sveobuhvatnu sposobnost primjene različitih načina rješavanja problema na složene probleme održivosti integrirajući prethodno navedene kompetencije.

Također, UN je predstavio kompetencije koje bi pojedinac trebao razvijati obrazovanjem za održivi razvoj, a dijele se na:

- „*učiti učiti* (kompleksnost mišljenja i sistemsko mišljenje (kompleksni problemi održivosti mogu se razumjeti i riješiti jedino kognitivnim procesima viših razina), sposobnost postavljanja analitičkih pitanja i kritičkog mišljenja, sposobnost i odvažnost za svladavanje zapreka i rješavanje problema, holistički pristup i interdisciplinarnost u razmišljanju – sposobnost povezivanja znanja, kreativnost mišljenja – izlazak izvan ustaljenih okvira i stereotipa te orijentacija ka budućnosti, sposobnost upravljanja promjenama, čemu je preduvjet sposobnost definiranja problema),
- *učiti činiti* (sposobnost primjene znanja u kontekstu životne situacije, djelovanje s odgovornošću, opredjeljenjem/odlučnošću, ali uz očuvanje samopoštovanja, sposobnost suočavanja s krizama i rizicima, odlučivanje u situacijama neizvjesnosti),
- *učiti biti* (sposobnost samoizražavanja (svojih stajališta, interesa, težnji, načela) i komunikacije, samosvijest, sposobnost utvrđivanja i razjašnjavanja vrednota, sposobnost savladavanja stresa),
- *učiti živjeti i raditi zajedno* (uvažavanje drugih, odgovornost djelovanja (lokalno i globalno), sposobnost i vještina suradnje i timskog rada. spremnost prihvatanja podjele zaduženja i preuzimanje odgovornosti, sudjelovanje u demokratskom odlučivanju, vještina identificiranja socijalnih partnera i njihovih interesa te vještina pregovaranja i postizanja sporazuma)“ (Agencija za odgoj i obrazovanje, 2011, str. 23-24).

Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebao bi biti integriran u sve nastavne planove i programe formalnog obrazovanja, uključujući predškolske ustanove, primarno i srednjoškolsko obrazovanje, tehničko i strukovno obrazovanje, stručno usavršavanje i visoko obrazovanje te kao nadopuna postojećem nastavnom planu i programu, ali se djeci može približiti i putem reklama i informacijsko-komunikacijskih tehnologija, što učenje o održivom razvoju premješta iz ustanova i službenih kurikuluma u svakodnevni život djece (Pramling Samuelsson, Kaga i Anđić, 2013). Prema UNESCO-u (2014), 40% država članica integriralo je odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u formalni kurikulum, dok ostale članice navode školske projekte kao svoj

najveći doprinos obrazovanju za održivi razvoj (UNESCO, 2017). Mbebeb (2009) ukazuje na važnost potreba za ujednačavanjem lokalnih i inozemnih sustava znanja koji će biti temeljeni na tradicionalnim životnim vještinama, prilagodljivosti, spremnosti na rizike i poduzetništvom mladih ljudi. Upravo zbog navedenog smatra se iznimno važnim da se djeca obrazuju u skladu s vlastitom kulturom, a istovremeno ih je potrebno pripremati za život na globalnoj razini – putem spajanja lokalnog i globalnog konteksta (*glokalizacija*¹) (Rabušicová i Engdahl, 2012).

Tilbury (2011) ukazuje kako se prilikom strategija učenja o održivom razvoju treba odmaknuti od uskog doživljavanja učenja te mu treba pristupiti kao aktivnom i participirajućem procesu. Takav proces učenja treba se temeljiti na postavljanju refleksivnih pitanja o trenutnom načinu vlastitog života i kritičkom propitivanju uzroka neodrživosti, učenju za redefiniranje vrijednosti kroz razumijevanje vlastite i druge kulture, znanja, percepcije i podrijetla, predviđanju pozitivne budućnosti koja se može ostvariti prihvaćanjem odgovornosti pojedinca za vlastito ponašanje u sadašnjosti te odabirom pozitivnog životnog puta koji dovodi do održive budućnosti, sustavnom mišljenju koje pojedincu daje širu sliku u složenom pristupu određenom problemu te lakšem pronalaženju rješenja određenog problema. Uz navedeno, autor spominje i odgovaranje putem primijenjenog učenja, to jest, navodi kako jedino kontekst stvarnog života može dovesti do shvaćanja problema održivog razvoja i načina njihova rješavanja na kreativan i inovativan način, dok istraživanje dijalektike između tradicije i inovacije dovodi do očuvanja duhovnog bogatstva, interkulturalnog dijaloga, vraćanja prirodi, obitelji i društvu, ekonomičnom korištenju resursa i slično.

3.1. *Važnost cjeloživotnog učenja u konceptu održivog razvoja*

Cjeloživotno učenje je termin koji se u zadnjih nekoliko desetljeća spominje i koristi u društvu te ga se smatra iznimno važnim konceptom u svim područjima ljudskog djelovanja, no taj se naziv često izjednačava i sa pojmom *cjeloživotnog obrazovanja*². Koncept cjeloživotnog učenja pojavio se iz razloga što obrazovanje mladih i odraslih nije bilo usklađeno te je

¹ Glokalizacija je termin koji označava oblik novonastalog lokalnog kulturalnog identiteta koji ispreplitanjem lokalne i globalne kulture dobiva novu dimenziju. Proces glokalizacije ima utjecaj na mnoge društvene aspekte, pa se tako očituje i u području odgoja i obrazovanja (Giddens, 1996. prema Ball, 2001; Robertson, 2012; Verger i sur., 2012. prema Kanić i Kovač, 2017).

² „Cjeloživotno obrazovanje (eng. lifelong education) – označava koncepciju koja obrazovanje promatra kao cjeloživotni proces, a počinje obveznim školovanjem i (formalnim) obrazovanjem te traje cijeli život. (...) Cjeloživotno obrazovanje obuhvaća samo organizirano učenje, a cjeloživotno je učenje koncepcija koja uključuje i nenamjerno, neorganizirano i spontano stjecanje znanja.“ (Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih – ASOO, 2011). *Tjedan cjeloživotnog učenja*. Preuzeto 15.10. 2019. s <http://www.cjelozivотно-ucenje.hr/pojmovnik/>

produciralo nezaposlenost pojedinaca (Pauković i Bačić, 2018), pa je navedeni koncept postao značajan u dokumentima UNESCO-a i Vijeća Europe poput *Učiti biti – svijet odgoja i obrazovanja danas i sutra* (1972) i *Permanentno obrazovanje: temelji integrirane obrazovne politike*, (1971) (Lukenda, 2017). Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebaju biti shvaćeni kao dio *cjeloživotnog učenja*³ jer se podrazumijeva njegovo provođenje na svim razinama odgojno-obrazovnih ustanova, počevši od ustanova za rani i predškolski odgoj i obrazovanja, pa sve do tercijarnog obrazovanja te potom i do neformalnih i informalnih oblika obrazovanja. Pojam i važnost cjeloživotnog učenja temelji se na pretpostavci kako je čovjek temelj društva te u njegov razvoj treba ulagati kako bi se stvorilo *društvo znanja*⁴. Obrazovanje za održivi razvoj trebalo bi biti usmjereno na dijete (proces učenja), a ne na nastavu (cilj učenja), što znači da treba podržavati samostalnost u učenju, suradnju i sudjelovanje, interdisciplinarnost i povezanost različitih oblika učenja (UNESCO, 2017).

Termin *cjeloživotno obrazovanje* tijekom vremena je zamijenjen terminom *cjeloživotno učenje* zbog promjena i napretka društva i obrazovnog sustava gdje su neformalni i informalni oblici učenja u različitim mjestima (obiteljski dom, radno mjesto, lokalna zajednica) dobili veliki značaj naspram organizacije, upravljanja i financiranja odgojno-obrazovnog sustava od strane vlade koja gubi na važnosti (Lukenda, 2017), a odgoj i obrazovanje za održivi razvoj koncept je koji se proteže tijekom čitavog života i na svim razinama i aspektima društva. Informacijska pismenost i znanje o korištenju novih tehnologija ima veliku važnost u procesima cjeloživotnog učenja, konceptu društva koje uči, ali i implementaciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Da bi odgajatelj zajedno s djecom mogao ostvarivati navedene koncepte, on mora pronaći kvalitetne načine vladanja s informacijama koje je potrebno pronaći, selektirati, vrednovati i evaluirati kako bi ih mogao prezentirati djeci. Točnije, mora posjedovati informatičko-komunikacijske kompetencije (Anđić, 2007). U Hrvatskoj koncept cjeloživotnog učenja potaknut je *Strateškim okvirom promocije cjeloživotnog učenja u Republici Hrvatskoj*

³ „Cjeloživotno učenje (eng. lifelong learning) – određuje se kao sveukupna aktivnost učenja tijekom života, a s ciljem unaprjeđenja znanja, vještina i kompetencija unutar osobne i građanske te društvene perspektive i/ili perspektive zaposlenja. Obuhvaća učenje u svim životnim razdobljima (od rane mladosti do starosti) i u svim oblicima u kojima se ostvaruje (formalno, neformalno i informalno), pri čemu se učenje shvaća kao kontinuirani proces u kojem su rezultati i motiviranost pojedinca u određenom životnom razdoblju uvjetovani znanjem, navikama i iskustvima učenja stečenima u mlađoj životnoj dobi. Četiri su osnovna, međusobno povezana cilja koja se vezuju uz cjeloživotno učenje: osobno zadovoljstvo i razvoj pojedinca, aktivno građanstvo, društvena uključenost i zapošljivost.“ (ASOO, 2011). *Tjedan cjeloživotnog učenja*. Preuzeto 15.10. 2019. s <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/>)

⁴ „Društvo znanja može se odrediti kao ono društvo u kojemu su ljudska znanja, stručnosti i sposobnosti najvažniji razvojni resurs i pokretač gospodarskih i društvenih promjena“ (Barić i Jeleč Raguž, 2010, str. 58).

2017.-2020., a cilj mu je povećanje zapošljivosti, jačanje socijalne kohezije te gospodarske konkurentnosti države (Pauković i Bačić, 2018).

Kultura učenja se tijekom vremena promijenila i danas nadilazi formalno obrazovanje, a informacije koje pojedinci dobivaju iz informalnih oblika učenja od iznimne su važnosti za obrazovanje o održivom razvoju. Obrazovni sustav nije u mogućnosti uvijek pružiti pravovremene i odgovarajuće izvore o postojećim potrebama u području ekonomije, ekologije, društva i kulture te se od prevelikog obima informacija, teže pronalaze održiva rješenja takvih brzorastućih sustava (Rogić, 2017). Upravo zbog toga, informacije često ne dolaze do pojedinaca na vrijeme te su različiti sustavi na različite načine uključeni u koncept održivog razvoja zbog čega su osviještenost i uključenost društava nejednake, a rješenje određenog problema očituje se u kontinuiranoj suradnji formalnih, neformalnih i informalnih oblika odgoja i obrazovanja koji traju čitav život i unutar svih generacija ljudi (Uzelac, 2008).

Preduvjet uspješnog cjeloživotnog učenja svakako je uključenost pojedinaca u kvalitetan rani i predškolski odgoj i obrazovanje jer se time stvaraju preduvjeti za kvalitetniji osobni razvitak, socijalne vještine, lakše pohađanje kasnijih vrsta obrazovanja i lakšeg zaposlenja (Pokorny, 2011). Nadovezujući se na prethodna objašnjenja o važnosti aktivnog učenja i participacije pojedinaca u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, treba napomenuti kako cjelokupni proces teži ostvarenju bolje i kvalitetnije održivosti nego što je trenutna, a samim time i *održivom življenju*⁵ u budućnosti (Tilbury, 2011). Kada određeno društvo cjeloživotnim učenjem i ulaganjem u bolju budućnost počne održivo živjeti, tada se unutar njega događa društveni razvoj koji se u sociologiji definira kao napredak kvalitete življenja te kvalitetnijih međuljudskih odnosa, sloboda i prava bez čega društvo ne može napredovati (Lay, 2017).

⁵ „Odgoj i obrazovanje za održivo življenje je proces organiziranog, institucionalnog i vaninstitucionalnog širenja vrijednota održivosti i znanja i umijeća (o) održivosti u svakodnevnoj razini življenja i djelovanja pojedinaca, društvenih grupa, društava, regija, država, ustanova, firmi, civilnih udruga, crkava i drugih građanima važnih društvenih aktera.“ (Lay, 2017, str. 23)

4. ODRŽIVI RAZVOJ U PODRUČJU RANOG I PREDŠKOLSKOG ODGOJA I OBRAZOVANJA

4.1. Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

U ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja odvijaju se programi njege, skrbi, pružanja socijalne i zdravstvene zaštite, prehrane te odgoj i obrazovanje djece u skladu s njihovom dobi i mogućnostima. Osim toga, provode se programi namijenjeni predškolskoj djeci s teškoćama u razvoju, darovitoj djeci, djeci pripadnika etničkih i nacionalnih manjina, programi poput vjerskih, sportskih, umjetničkih i jezičnih programa te priprema za školu (predškola) koje odobrava osnivač vrtića (najčešće lokalna zajednica) te Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS). U dječjem vrtiću postoji jaslička grupa, u koju su upisana djeca u starosti od šest mjeseci do tri godine života, i vrtićka grupa, od tri godine do polaska u školu (Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi, 1997).

Da bi osoba mogla obavljati posao u području odgoja i obrazovanja djece rane i predškolske dobi, važno je steći obrazovanje na preddiplomskim (sveučilišni prvostupnik/ca), diplomskim sveučilišnim (sveučilišni magistar/ra) ili dodiplomskim stručnim studijima (stručni prvostupnik/ca) ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Ostali djelatnici koji sudjeluju u odgojno-obrazovnom procesu ustanove su stručni suradnici (pedagog, psiholog, edukacijsko-rehabilitacijski stručnjak i logoped), medicinska sestra, djelatnici kraćih programa (glazbeni, likovni, jezični, sportski program) te ostalo administrativno i pomoćno osoblje (tajnik, kuhar, domar, pralja itd.) s odgovarajućim stupnjem stručne spreme potrebne za obavljanje posla (Pravilnik o vrsti stručne spreme stručnih djelatnika te vrsti i stupnju stručne spreme ostalih djelatnika u dječjem vrtiću, 1997).

Prepoznavanje važnosti i dobiti visokokvalitetnog ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja od iznimne je potrebe u današnjem društvu, jer se ono očituje kroz kasnije bolje rezultate djece u obrazovanju, pružanja pomoći djeci u nepovoljnom položaju, gospodarskom napretku društva, ojačane socijalne skrbi, zdravstva te pravosuđa, a istovremeno pretpostavlja snažnije temelje za kasnije cjeloživotno učenje. U Republici Hrvatskoj, sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja nije obavezan, no u rujnu 2014. godine donesena je odluka o tome da svako dijete obavezno treba pohađati predškolu, odnosno, jednu godinu prije polaska u osnovnoškolski sustav školovanja te treba biti uključen u rani i predškolski odgoj i obrazovanje (Europska Komisija/EACEA/Eurydice/Eurostat, 2014).

4.2. *Implementacija koncepta održivog razvoja u područje ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*

U razdoblju između 1996. i 2007. godine moglo se primijetiti kako nedostaje istraživanja na temu obrazovanja za okoliš i održivi razvoj u ranom djetinjstvu te kako je rana dob djece zanemarena u smislu povezivanja s konceptom održivog razvoja, a većina zemalja svijeta ne pridaje dovoljno pažnje tom konceptu, točnije – podcjenjuje ga (Davis, 2009. prema Somerville i Williams, 2015; Vrbčić, 2012. prema Raditya-Ležaić, Boromisa i Tišma, 2018). Bez obzira na postojeće dokumente i konferencije na temu obrazovanja za održivi razvoj na međunarodnoj razini, u praksi njihovo primjenjivanje nije bilo zamijećeno. Upravo iz tog razloga, u istraživačkom području nedostajalo je pojedinaca koji će graditi, razumijevati, reflektirati i kritizirati koncept održivog razvoja s ciljem njegova poboljšanja i napretka (Davis, 2009. prema Somerville i Williams, 2015). Razlozi za navedenu situaciju bili su manjak interesa za predškolsko obrazovanje te određene specifičnosti tog razdoblja poput etičnosti istraživanja dobi predškolske djece, vrstama pružanja usluge predškolskog obrazovanja, strukture područja predškolskog odgoja, upravljanja ustanovama te nedostatka dokumentacije. Upravo zbog toga institucijama je nedostajalo resursa za provođenje obrazovanja za održivi razvoj što je rezultiralo manjkom istraživanja navedenog koncepta unutar predškolskog konteksta. Za unaprjeđenje te situacije, predškolske ustanove bile su potaknute na uključivanje u istraživačke projekte čime bi osigurale financijska sredstva za provođenje aktivnosti na temu održivog razvoja (Somerville i Williams, 2015). UNESCO je 2008. godine objavio izvješće *Doprinos ranog i predškolskog odgoja održivom društvu* (eng. *The Contribution of Early Childhood Education to a Sustainable Society*) u kojem je naglasak stavljen na rani i predškolski odgoj i obrazovanje za održiv razvoj. Da bi se objasnila važnost odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu, u izvješću su opisana četiri bitna polazišta na kojima bi se odgoj i obrazovanje u ranom djetinjstvu trebali temeljiti:

1. dijete je individua koja ima svoja prava, aktivno sudjeluje u društvu i njegov je doprinos važan, zbog čega se treba razumjeti na koji način ono gleda na svijet i kakve su njegove perspektive prema onome što ga okružuje, a sadržaji koji su djetetu ponuđeni trebaju biti u skladu s dječjim interesima, mogućnostima i dobi;
2. postoji razlika između odgoja i obrazovanja za održivost i odgoja i obrazovanja za

okoliš. Važno je razumjeti kako pojam *održivosti*⁶ obuhvaća širu sliku, a ne sam boravak na otvorenom prostoru i razgovoru usmjerenom okolišu. Djecu treba poticati na kritičko mišljenje o konkretnim događajima u okolišu, poticati ih na razvoj senzibilnosti i empatije prema okolišu te graditi vrijednosti koje su potrebne za život u društvu: suosjećanje, poštivanje različitosti, jednakost i pravednost;

3. raznolikost je jedno od ključnih aspekata održivog razvoja jer danas živimo u svijetu različitosti (etniciteti, nacionalnosti) koje treba naučiti uvažavati i poštivati. Roditelji, obitelj i odgajatelji trebali bi jačati djetetov osobni identitet u skladu s kulturom u kojoj odrasta, ali i osjećaj za različitost od najranije dobi jer je ono, osim pripadnika vlastite kulture i društva, pripadnik svijeta;
4. učenje kroz igru u najranijim godinama trebalo bi biti osmišljeno na način da djeca uče razmišljati kritički, razmišljati na kreativan način i pronalaziti nova rješenja u situacijama kada ishod nije onakav kakav treba biti, što je odlika života u skladu s održivim razvojem.

4.3. *Održivi razvoj u kurikulumu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*

Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) razvijao se putem različitih dokumenata koji su se vremenom mijenjali, nadopunjavali te su na neki način bili odraz važnosti i prihvaćanja ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u društvu: *Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja djece predškolske dobi* (1991), *Konvencija o pravima djeteta* (2001), *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje* (2011), *Smjernice za strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije Republike Hrvatske* (2012), *Priručnik za samovrednovanje ustanova ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja* (2012) te *Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije* (2014). Osim navedenih dokumenata, Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) u obzir je uzeo i najnovija saznanja iz područja teorije i prakse ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj i svijetu koji se temelje na novoj paradigmi djetinjstva koja obuhvaća nekoliko temeljnih postavki:

- „Dijete je osobnost već od rođenja i treba ga ozbiljno shvaćati i poštovati.

⁶ „Održivost smo skloni odrediti kao sposobnost nekoga živog entiteta (bilo biološkog /biosfera/, bilo socijalnog /društvo/) ili procesa {to ga ovi entiteti svojim postojanjem, djelovanjem suproizvode da se načinom življenja i djelovanja (samo)održavaju, (samo)reproduciraju, (samo)obnavljaju.,, (Lay, 2005, str. 357)

- Dijete nije objekt u odgojnom procesu, već je socijalni subjekt koji participira, konstruira i, u velikoj mjeri, određuje svoj vlastiti život i razvoj.
- Djetinjstvo nije samo pripremna faza za budući život, već je životno razdoblje koje ima svoje vrijednosti i svoju kulturu.
- Djetinjstvo je proces socijalne konstrukcije, koji djeca i odrasli zajednički izgrađuju.
- Djetinjstvo je proces koji se kontekstualizira uvijek u relaciji s određenim prostorom, vremenom i kulturom (sociokonstruktivizam) te varira s obzirom na različitost uvjeta i kulture u kojima se događa. Stoga, kao što ne postoji univerzalno dijete, ne postoji ni univerzalno djetinjstvo.“ (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014. str. 9-10).

Prethodnih je godina bilo iznimno složeno uskladiti odgojno-obrazovnu politiku lokalne razine sa zbivanjima na globalnoj razini, tradicijom i suvremenosti, porastom novih znanstvenih otkrića i napredaka s mogućnošću njihovog usvajanja. Kao odgovor na navedene izazove, javljaju se vrijednosti koje je sve više potrebno njegovati u okviru odgoja i obrazovanja. U Nacionalnom kurikulumu za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014), izdvajaju se vrijednosti poput znanja, identiteta, humanizma i tolerancije, odgovornosti, autonomije i kreativnosti dok Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2011, str. 22) izdvaja sljedeće vrijednosti: „dostojanstvo ljudske osobe, sloboda, pravednost, domoljublje, društvena jednakost, solidarnost, dijalog i snošljivost, rad, poštenje, mir, zdravlje, očuvanje prirode i čovjekova okoliša te ostale demokratske vrijednosti...“ Ove se vrijednosti smatraju poveznicom između hrvatskog kulturnog i društvenog identiteta sa globalnim procesima. Sve veće zanimanje za unaprjeđenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj javlja se iz razloga što se na nekim razinama odgoja i obrazovanja trebaju mijenjati metode i postupci poučavanja s ciljem povezivanja znanja između razina obrazovanja. Ukoliko obrazovanje ne bude ostvarivalo pozitivne pomake koji dovode do održivog načina života, usporit će se ili čak onemogućiti ostvarenja globalnih ciljeva održivog razvoja (Uzelac, 2008).

Razmišljanje o kurikulumu najčešće asocira na kurikulum kao službeni, propisani dokument koji predstavlja vodilju odgojno-obrazovnog procesa, no osim njega postoji i *realni kurikulum* koji je povezan s načinom realizacije odgojno-obrazovnog procesa, *formalni kurikulum* koji podrazumijeva redovite obveze unutar predškolske ustanove, *neformalni*

kurikulum kojeg čine sve ostale aktivnosti koje se odvijaju u predškolskoj ustanovi te na kraju, vrlo značajan, *skriveni kurikulum* (Miljak, 1996. prema Lepičnik Vodopivec, 2013). Ono što se podrazumijeva pod vidljivim kurikulum su upravo službeno propisani ciljevi, sadržaji, metode rada i ishodi u nekom predškolskom okruženju, djelatnici ustanove, didaktička sredstva pomoću kojih se realiziraju planirani sadržaji, no skriveni kurikulum je ono što nije službeno propisano, ali se može uočiti kroz ishode učenja, vrijednosti, stavove i norme ustanove koji su potrebni za socijalnu integraciju svih dionika institucije (Bašić, 2000; Pastuović, 1999. prema Lepičnik Vodopivec, 2013).

Upravo je koncept održivog razvoja ono što pripada skrivenom kurikulumu jer se življenje održivosti, kao i skriveni kurikulum, temelji na socio-emocionalnom aspektu pojedinca (Lepičnik Vodopivec, 2013). Unutar grupe vršnjaka u kojoj dijete boravi u predškolskoj ustanovi ono se identificira s ostalima čime dijete uči pravila ponašanja i razliku između onog što jest, a što nije prihvatljivo. Djeca putem skrivenog kurikulumu uče rutine života u predškolskoj ustanovi u kratkom vremenu te da mu usvojena iskustva postaju temelj kasnijeg obrazovanja. Velika važnost u stvaranju skrivenog kurikulumu ima osobnost odgajatelja jer o njoj ovisi organizacija situacija učenja, otvorenost komunikacije s djecom, roditeljima i kolegama, klima unutar skupine te prenošenje vlastite motiviranosti za promicanje koncepta održivog razvoja, no tu se može uočiti i ona negativna strana skrivenog kurikulumu u kojoj djeca usvajaju i modeliraju vlastito ponašanje po uzoru na negativna ponašanja odgajatelja, njegovu nezainteresiranost i zatvorenost prema navedenom konceptu (Apple, 1992. prema Lepičnik Vodopivec, 2013). Unutar skrivenog kurikulumu mogu se uočiti nepredviđene i javno nepriznate vrijednosti koje djeca usvajaju temeljem modela koji ih okružuju, odnosno, odgajatelja sa svim njegovim znanjima, stavovima i ponašanjem koje iskazuje u vrtiću, a dio su kulture vrtića. Kultura vrtića također ima veliki utjecaj na odgoj i obrazovanje djece rane i predškolske dobi, a stvara se međusobnim odnosima, djelovanjem, zajedničkim radom, upravljanjem ustanove, organizacijom prostora, suradnjom s roditeljima i lokalnom zajednicom te svakodnevnim ritualima koji se u ustanovi odvijaju (Mlinarević, 2016). Da bi kultura vrtića mogla djelovati, važno je da njeni dionici iskazuju zajedničku posvećenost učenju, istraživanju i unaprjeđenju odgojno-obrazovnog procesa što u konačnici donosi postignuća unutar zajednice, povezanost dionika temeljem zajedničkih ciljeva te njegovanje uvjerenja odgajatelja, ravnatelja, stručnih suradnika te administrativnog i pomoćnog osoblja (Vujičić, 2011).

Najnoviji dokument u području odgoja i obrazovanja u predškolskim ustanovama (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014., str. 12) navodi vrijednosti koje „proizlaze iz opredijeljenosti hrvatske obrazovne politike za cjeloviti osobni

razvoj djeteta, za čuvanje i razvijanje nacionalne, duhovne, materijalne i prirodne baštine Republike Hrvatske, za europski suživot te za stvaranje društva znanja i vrijednosti koje će omogućiti napredak i održivi razvoj.“ Budući da su ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje prvi formalni stupanj odgoja i obrazovanja u kojoj pojedinac počinje usvajati stavove, vrijednosti i znanja koja prenosi u budući život, iznimno je važno da se već u tom razdoblju započne s implementacijom tema o održivom razvoju. Struktura Nacionalnog kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje (2014) podijeljena je u tri područja u kojima dijete stječe potrebne kompetencije:

1. ja (slika o sebi);
2. ja i drugi (obitelj, vršnjaci, vrtić, lokalna zajednica, uža društvena zajednica);
3. svijet oko mene (šire prirodno i društveno okruženje, kulturna baština i održivi razvoj).

Organiziranim pedagoško-psihološkim dimenzijama sadržaja potiče se razvoj djece na fizičkoj, emocionalnoj, kognitivnoj, moralnoj i duhovnoj razini (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Kako bi djeca uspješno usvojila koncept održivog razvoja, neminovno je da se aktivnosti koje tome doprinose odvijaju u njima bliskom okruženju, da su jasne i smislene te da budu usklađene s onime što se događa na globalnoj razini (Johansson, 2009. prema Rabušićová i Engdahl, 2012). S obzirom na istraživačku i dinamičnu prirodu djeteta, odgoj i obrazovanje za održivi razvoj trebali bi biti organizirani na dinamične načine, a ne statične; kao proces, a ne cilj i u konačnici, kao izazov stalnih promjena u kulturi i društvu, a ne proces koji završava (Hägglund i Pramling Samuelsson, 2009). Ono što je pozitivno jest to da će djeca imati više znanja, vrijednosti i stavova koje će pridonijeti uspješnoj borbi s izazovima poput klimatskih promjena, gubitka bioraznolikosti, iscrpljivanja resursa i nestašice hrane. Nadalje, djeca i mladi postavljat će mnoga pitanja o održivosti, budući da će shvaćati kako kvaliteta njihova života može biti narušena opadanjem stanja planeta na kojem žive (Wals, 2017).

Kako bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj moglo biti potpuno, važno je da njegovoj provedbi pristupi cjelokupna ustanova. Osim obrazovanja za održivi razvoj i unaprjeđenja postojećih sadržaja, odgojno-obrazovne ustanove trebale bi svoja načela uskladiti s održivim razvojem te živjeti održivost unutar vlastitog djelovanja. Ustanova za obrazovanje za održivi razvoj ima zadatak transformacije u smislu svih aspekata rada i kulture, pa se tako mijenjaju plan i program, način rada, organizacijska kultura, sudjelovanje djece i osoblja, vodstvo i upravljanje te cjelokupni odnosi unutar zajednice čime postaje model ponašanja svim dionicima

ustanove. Tako transformirane ustanove nazivaju se eko-škole, eko-vrtići⁷ ili zeleni kampusi (UNESCO, 2014).

⁷ Primjeri eko vrtića:

- Dječji vrtić Matulji. Eko vrtić. Preuzeto 15.10.2019. s <http://www.djecjivrticmatulji.hr/index.php/projekti/eko-vrtic>
- Dječji vrtić „Cvrčak i mrav“. Preuzeto 15.10.2019. s <https://www.dv-cvrcakimrav.hr/eko-program/>
- Dječji vrtić „Katarina Frankopan“. Preuzeto 15.10.2019. s <https://www.dvkf-krk.hr/index.php/vrtici>
- Znanstveno-edukacijski centar Višnjan. Znanstveno-šumski vrtić – Explora Cuvete. Preuzeto 15.10.2019. s <https://tinyurl.com/y44csh4x>
- U Puli otvoren prvi šumski vrtić: Djeca spavaju na otvorenom, sakupljaju drva, vrtlare... (2019, rujan). Večernji list. Preuzeto 15.10.2019. s <https://tinyurl.com/y5kwyoxj>

5. ULOGA ODGAJATELJA U PROVOĐENJU ODGOJA I OBRAZOVANJA ZA ODRŽIVI RAZVOJ

Odgajatelj je osoba koja u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja najveći dio vremena provodi s djecom te je njegova uloga u razvoju djetetovih znanja, vještina i sposobnosti veoma značajna. Upravo iz tog razloga važna su odgajateljeva obrazovna postignuća, njegove sposobnosti i osobine ličnosti te ljubav i intrinzična motivacija za rad s djecom. Također, odgajatelj mora biti spreman organizirati svoj rad s djecom na način da zadovolji njihove individualne potrebe i ponudi aktivnosti u skladu s njihovim razvojnim mogućnostima te da surađuje s roditeljima i stručnim suradnicima prilikom izazova, identifikacije i rješavanja problema na koje naiđe u svom odgojno-obrazovnom radu s djecom (Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2019).

5.1. *Inicijalno obrazovanje odgajatelja – analiza prisutnosti poučavanja koncepta održivog razvoja na studijima Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj*

Kao u svim područjima rada s djecom, tako i u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, odgajatelji su nositelji promjena koji svojim primjerom i življenjem promjena u dječjem vrtiću teže postizanju ciljeva održivog razvoja. Da bi navedeno postigli, važno je unaprijediti inicijalno i stručno obrazovanje odgajatelja koje će ih osnažiti da sami budu primjeri održivog življenja, da djeci ponude kvalitetne sadržaje te putem usmjeravanja i pružanja podrške potiču uspješnu implementaciju i provedbu odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (UNESCO, 2014; Pramling Samuelsson, Kaga i Anđić, 2013). Razvijene zemlje svijeta svoj sustav obrazovanja odgojno-obrazovnih djelatnika temelje na konceptu cjeloživotnog učenja koji kreće s inicijalnim obrazovanjem unutar kojeg se studenti osposobljavaju na stručnom i znanstvenom nivou te u pedagoškom, psihološkom, didaktičkom i metodičkom smislu. No, u našoj zemlji zabilježeno je nedovoljno osposobljavanje odgojno-obrazovnih djelatnika za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj što su praktičari objasnili manjkavostima inicijalnog obrazovanja i siromašnom ponudom stručnih usavršavanja od strane Agencije za odgoj i obrazovanje (Kostović-Vranješ, 2016). Da bi odgajatelj mogao promicati obrazovanje za održivi razvoj, on treba posjedovati određena saznanja o tom konceptu, ciljevima koji se žele postići unutar tog koncepta, izazovima s kojima se susreće, razumjeti taj koncept iz diskursa lokalnog i globalnog konteksta, promišljati i razvijati vlastite stavove prema održivom razvoju

i njegovim dimenzijama, vlastitoj ulozi unutar koncepta, spajati formalno, neformalno i informalno učenje, poticati razgovor o raznolikosti kultura, spolnoj jednakosti, socijalnoj pravdi, zaštiti okoliša i osobnom rastu te sve navedeno implementirati u svoj rad s djecom. Također, potrebno je osnažiti kreativnost, inovativnost, participaciju i djelovanje djece unutar konteksta u kojem se nalaze te biti primjer djeci vlastitim angažmanom i ponašanjem (UNESCO, 2017).

Odgajatelj svojim radom koji je usmjeren prethodno postavljenim ciljevima kurikuluma djeluje kroz tri načina učenja: transmisijski (prenošenje znanja), transakcijski (poticanje djece na samostalno rješavanje problema) i transformacijski (poticanje razvoja svih potencijala kod djeteta). Na taj način, odgajatelj, osim prethodno stečenog znanja iz struke, metodika i didaktika, svojim ponašanjem i stavom prema okolini direktno utječe na senzibilitet djece za okoliš u kojem žive, pa u tom procesu postaje osoba koja organizira, koordinira i moderira rad i život skupine (Lepičnik Vodopivec, 2013). Temeljem informacija koje posjeduje, ali i poznavanjem djece s kojom radi, on osmišljava aktivnosti koje su namijenjene grupnim ili individualnim aktivnostima i prenosi ih u praktične situacije u predškolskoj ustanovi. Očekivanja koja odgajatelj ima od djece (fizička, kognitivna ili emocionalna) uglavnom nisu vidljiva i zapisana kao ciljevi koje se teži ostvariti u odgojno-obrazovnom procesu, no ona su važan (skriveni) segment učinkovitosti ustanove (Kroflić, 1997. prema Lepičnik Vodopivec, 2013). Što se tiče izazova koji su identificirani u provođenju održivog razvoja od strane odgajatelja, navode se složeni procesi poput efekta staklenika i ozonskih rupa koji su djeci neshvatljivi i komplicirani te ih je teško uklopiti u kurikulum, dok boravak na vanjskom prostoru nije dovoljan za razvoj svjesnosti o održivom razvoju, njegovim problemima i važnostima. Osim toga, postoji stav kako se odgoj i obrazovanje za održivi razvoj treba usmjeravati na razvoj pozitivnog odnosa prema življenju održivosti, a ne teme prirodnih katastrofa (Elliot i Davis 2009; Siraj – Blatchford, 2009. prema Rabušićová i Engdahl, 2012).

Studiji Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja dostupni su na sveučilišnim studijima u devet hrvatskih gradova: Rijeka, Pula, Zagreb, Split, Zadar, Osijek, Čakovec, Petrinja i Slavonski Brod na kojima odgajatelji stječu svoje inicijalno obrazovanje. Studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja provodi se po programu 3+2, odnosno, tri godine preddiplomskog i dvije godine diplomskog studija. Studenti imaju mogućnosti odabrati redovni ili izvanredni studij te razinu obrazovanja koju će pohađati (Učiteljski fakultet u Rijeci, 2013). Za potrebe ovog diplomskog rada provedena je analiza pojavnosti redovnih i izbornih kolegija na studijima Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj koji obuhvaćaju teme održivog razvoja i sastavnica koje on obuhvaća. Od

navedenih devet studija, za sedam od njih dostupni su izvedbeni planovi kolegija. U tablici 1. izdvojeni su kolegiji koji se pojavljuju na preddiplomskoj i diplomskoj (za studije na kojima postoji) razini te klasifikacija na redovne i izborne kolegije.

GRAD	PREDDIPLOMSKI STUDIJ RPOO (Kolegiji koji uključuju teme održivog razvoja)	DIPLOMSKI STUDIJ RPOO (Kolegiji koji uključuju teme održivog razvoja)
Rijeka	• Pedagogija održivog razvoja (obvezni) • Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj na otvorenim prostorima (izborni)	• Kultura vrtića (obvezni)
Pula	• Usmena zavičajna baština (izborni) • Osnove ekologije (obvezni) • Metodika upoznavanja okoline i početnih matematičkih pojmova (obvezni)	/
Zagreb	• Prirodoslovlje (obvezni) • Metodika upoznavanja okoline 1 i 2 (obvezni)	/
Petrinja	Nema dostupnih izvedbenih planova	Nema dostupnih izvedbenih planova
Osijek	• Ekološki odgoj u dječjem vrtiću (obvezni)	• Pedagogija održivog razvoja (obvezni) MODUL B - Ekologija i nacionalna baština • Prirodoslovlje (obvezni) • Ekologija za održivi razvoj (obvezni) • Istraživanje u prirodi • Povijest okoliša (obvezni) • Hrvatska nacionalna baština (obvezni) • Poznavanje biljaka i životinja (izborni) • Igre u odgoju za okoliš (izborni)
Slavonski Brod	• Ekološki odgoj u dječjem vrtiću (izborni)	• Pedagogija održivog razvoja (obvezni)
Čakovec	Nema dostupnih izvedbenih planova	Nema dostupnih izvedbenih planova
Split	• Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u ranom djetinjstvu (izborni) • Odgoj i obrazovanje za ljudska prava (izborni)	• Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj (obvezni) • Dijete i baština (obvezni)

Zadar	• Baština i predškolsko dijete (izborni)	• Ekologija (izborni) • Prostor, vrijeme i identitet (izborni) • Hrvatska jezična baština (obvezni) • Hrvatska glazbena baština (izborni)
--------------	--	--

Tablica 1. Popis kolegija na studijima Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj koji uključuju teme održivog razvoja⁸

Iz tablice 1. može se zaključiti kako većina studija nudi kolegije povezane s održivim razvojem i to su najčešće po dva kolegija na preddiplomskom studiju, dok se studiji uvelike razlikuju na diplomskoj razini gdje postoji nekoliko (ili ne postoje uopće) kolegiji povezani s temom održivog razvoja. Studentima se na diplomskoj razini studija (Osijek) nude cjeloviti moduli koji sadrže po nekoliko kolegija u okviru koncepta održivog razvoja koji su obavezni ili izborni, a studentima daju priliku da na kvalitetniji i opširniji način razvijaju svoje kompetencije za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Ono što predstavlja problem jest to što se većina ponuđenih kolegija nalazi u kategoriji izbornih, prilikom čega se postavlja pitanje o tome mogu li studenti ozbiljno pristupiti konceptu održivog razvoja i smatrati ga važnim dijelom provođenja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u odgojno-obrazovnoj praksi? Može se zaključiti kako sami studiji ne daju dovoljno prostora odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, već je na studentu odluka o tome koliko će se posvetiti temi održivog razvoja tijekom svog inicijalnog obrazovanja i time se usavršavati za daljnje provođenje navedenog koncepta. Za usporedbu s hrvatskim sveučilištima, određena strana sveučilišta razvila su kurikulum s konceptom održivog razvoja u fokusu, pa tako na SOAS University of London (2018) postoje preddiplomski i diplomski program („Studij razvoja“ i „Okoliš, politika i razvoj“) gdje studenti istražuju društvene, političke te gospodarske promjene u zemljama u razvoju. Isto tako, Uppsala University (2018) u Švedskoj nudi interdisciplinarni program diplomske razine („Održivi razvoj“), a sličan program provode i Sveučilišta u Grazu, Baselu, Hiroshimi i Leipzigu koji nude sveobuhvatni pristup izazovima održivog razvoja s ciljem postizanja promjena u društvu (Raditya-Ležaić, Boromisa, i Tišma, 2018). U Republici Hrvatskoj, odgoj i obrazovanje za održivi razvoj ne provodi se sustavno već ovisi o mogućnostima i motivaciji odgojno-obrazovanih djelatnika, no njegova je važnost prepoznata u društvu jer ga se uvodi u kurikulum kao međupredmetnu temu. Raditya-Ležaić, Boromisa, i Tišma (2018) proveli su istraživanje koje je imalo za cilj istražiti percepciju potrebe za

⁸ Podaci su preuzeti iz izvedbenih planova navedenih u popisu literature.

stručnjacima za održivi razvoj kod potencijalnih poslodavaca. Rezultati su pokazali kako postoji potreba za takvim stručnjacima te da oni već postoje u institucijama, no još uvijek nemaju definiranu profesiju. Ono što je pozitivno jest to da visokoobrazovni sustav pokazuje pojedinačne inicijative razvoja programa za edukaciju stručnjaka za održivi razvoj.

5.2. Profesionalni razvoj (usavršavanje) odgajatelja

Rezolucija UN-a *Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj 2005.-2014.*, ukazala je na važnost obrazovanja i stručnog usavršavanja odgajatelja o, u i za održivi razvoj jer se na odgojno-obrazovne djelatnike gleda kao na pokretače i izvore promicanja vrijednosti održivog razvoja, a njihova je zadaća da buduće generacije nauče promišljati o dobrobiti vlastite budućnosti (Anđić, 2008). Da bi osnaživali, mijenjali i unaprjeđivali odgojno-obrazovnu praksu, odgajatelji moraju biti otvoreni za učenje, istraživanje i rad na sebi kako u inicijalnom obrazovanju, tako i kasnije u stručnom usavršavanju. Profesionalnim usavršavanjem, ukoliko se ono temelji na reflektiranju vlastite prakse, odgajatelj unaprjeđuje spoznaje, mijenja uvjerenja i djelovanja što dovodi do promjena u praksi koje nastaju „iznutra“ (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). *Akcijska istraživanja*⁹ također su kvalitetan način profesionalnog usavršavanja gdje odgajatelj sudjelovanjem u njezinim temeljnim fazama razvija kompetencije istraživanja i refleksije, no on ne može djelovati sam, stoga je važno provoditi takav oblik propitkivanja, unaprjeđenja i učenja u praksi kontinuirano i na razini čitave ustanove (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Odgajatelji sadašnjosti i budućnosti zbog mnogobrojnih društvenih promjena koje utječu na svakodnevne situacije u odgojno-obrazovnom procesu moraju učiti iz vlastite prakse i prakse svojih kolega, no takav način rada još uvijek nije dovoljno zaživio (Fullan, 2007).

Profesionalno usavršavanje odgajatelja i stručnih suradnika u vrtiću uključuje individualne i grupne oblike rada te rad s pripravnicima koji se odvijaju unutar ili izvan ustanove, a uključuju predavanja stručnjaka, upoznavanje primjera dobrih praksi, različitih oblika radionica te razmjene iskustava koje prate preporuke Europske unije (Nacionalni

⁹ Akcijska istraživanja su vrsta empirijskih istraživanja koja se provode u neposrednoj praksi odgojno-obrazovnog procesa s ciljem praćenja i unaprjeđivanja prakse odgajatelja na način da se u praksu uvode određene promjene koje se kasnije preispituju, odnosno odgajatelj se na njih reflektira (Slunjski, 2011). Akcijska istraživanja imaju četiri faze:

1. razvoj plana istraživanja (razmatranje mogućih prepreka);
2. djelovanje (akcija) u stvarnom kontekstu ustanove;
3. praćenje i dokumentiranje odvijanja akcije u procesu;
4. Refleksija na akciju od strane više sudionika istraživanja temeljem čega se donose odluke o uvođenju promjena u odgojno-obrazovni proces (Slunjski, 2011).

kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Agencija za odgoj i obrazovanje vodeći je organizator stručnih skupova koji se organiziraju na državnoj, međuzupanijskoj, županijskoj i školskoj razini u obliku predavanja ili radioničkih načina rada s većim ili manjim skupinama pojedinaca. Programi, teme, ciljevi i očekivane kompetencije navedeni su na mrežnim stranicama Agencije (www.azoo.hr) te odgajatelj odabire kojem će skupu pristupiti ovisno o njegovom iskustvu u određenom području, dotadašnjem znanju i kompetencijama i potrebama u praksi (AZOO, 2014). Potrebno je da svaki vrtić ima plan profesionalnih usavršavanja odgajatelja i stručnih suradnika koji nije fiksni, već promjenjiv temeljem interesa i ukazanih potreba unutar ustanove i prakse. Modeli profesionalnog usavršavanja su različiti, pa se tako mogu ostvarivati kroz:

- interne stručne aktivnosti kroz koje se osnažuje odgajatelje u njihovom radu i potiče ih se da postanu „refleksivni praktičari“ što znači da izazove svakodnevne prakse pronalaze u prezentaciji i promišljanju vlastitog rada te uče jedni od drugih (Šagud, 2006. prema Pavlić, 2016);
- odgajateljska vijeća na kojem se okupljaju odgajatelji najmanje četiri puta u pedagoškoj godini te služe izvještavanju i raspravljanju o stručnim temama i rješavanju problema u praksi;
- timsko planiranje omogućuje da odgojno-obrazovni proces stalno napreduje, kvaliteta rada raste, a suradnja između svih dionika vrtića jača;
- pedagoški menadžment unutar kojeg voditelji objekata unaprjeđuju vlastite kompetencije za osmišljavanje strategija kojima će ojačati razvoj objekta;
- individualno stručno usavršavanje djelatnika u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju (odgajatelji, stručni suradnici) koje se odvija samostalno, u organizaciji Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja te unutar AZOO-a što se potiče i *Strategijom stručnog usavršavanja za profesionalni razvoj odgojno-obrazovnih radnika 2014.-2020.* koje odgajatelju omogućava lakše razumijevanje prakse, oblikovanje prostornog i materijalnog okruženja, prepoznavanja istraživačkih potencijala kod djece te vlastite uloge (Slunjski, 2015. prema Pavlić, 2016).

6. PRIMJERI DOBRIH PRAKSI

Iz prethodnih poglavlja vidljiva je uloga odgajatelja kao kreatora odgojno-obrazovnog procesa, a ujedno i modela jer se njegovi stavovi, ponašanja i vrijednosti o održivom razvoju prenose na dijete putem komunikacije i interakcije. Ukoliko je odgajatelj optimističan, motiviran, energičan, empatičan i spreman ulagati energiju u stvaranje održivog načina života u vrtiću i izvan njega, dijete će navedeno rado prihvatiti i prenositi putem vlastitih postupaka. No, ono što je ključno u čitavom procesu jest djelovanje putem kojeg se sve prethodno navedene osobine iskazuju, jer se održivi razvoj najkvalitetnije implementira u odgojno-obrazovni proces putem četiri razine: proživljene emocije, usvojene činjenice, razvijena svijest i djelovanje u praksi (De Zan, 2005., prema Smojver, 2017).

Da bi vrtić kao institucija mogao osnažiti odgajatelje tako da oni postanu primjeri dobre prakse u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, potrebno je da taj koncept bude vidljiv u misiji i viziji vrtića koje će biti teorijske vodilje za kasniji interdisciplinarni pristup i povezivanje dosadašnje prakse sa suvremenim spoznajama u području održivog razvoja. Samorefleksija prakse, postupaka i odnosa prema djeci, osvještavanje odnosa s ostalim dionicima vrtića te vanjskom i unutarnjem okruženju unutar ustanove dobar su put kojim odgajatelj spoznaje kakve poruke svojim postupcima šalje djeci (Smojver, 2017). Promišljanjem o sebi, svojim postupcima, dječjem ponašanju, igri, aktivnostima i praksi u vrtiću pomaže mu kreirati prostor i aktivnosti u skladu s održivim razvojem, tako da zadovolji dječje interese i potrebe (Uzelac, Vodopivec, Anđić, 2014).

Nadalje, unutar ustanove važno je da odgajatelj razgovara o vlastitoj ulozi u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, razmjenjuje iskustva s ostalim odgajateljima u praksi te jača svoje znanje i spoznaje o okolišu čime ojačava vlastitu sigurnost, kompetentnost, samosvijest i osjetljivost za to područje interesa, ali i propituje utemeljenost svojih stavova. Važno je da odgajatelj, kao primjer dobre prakse, bude usmjeren na proces, a ne rezultat i postignuće djeteta te da kroz taj proces potiče dijete na istraživanje, promatranje, propitkivanje i rješavanje problema putem čega dijete razvija vlastiti put održivog življenja (Smojver, 2017). Ukoliko odgajatelj u svojoj praksi želi biti dobar primjer drugima, mora raditi na sebi, odnosno, usavršavati se putem kontinuiranog profesionalnog razvoja i edukacija na području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, putem radionica, predavanja ili seminara koje samostalno kreira ili ih pohađa što mu omogućava konstantu posvećenost i praćenje inovacija i spoznaja u tom području (Smojver, 2017).

Budući da je utjecaj obitelji podjednako važan kao i utjecaj odgajatelja, odnosno, svih dionika vrtića u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, između njih mora postojati kvalitetna suradnja, otvorenost, ravnopravnost i podrška kako bi zajedničkim snagama za dijete stvorili poticajnu okolinu i na primjeren način zadovoljili njegove potrebe i interese (Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje, 2014). Kvalitetnom suradnjom roditelji i odgajatelj jačaju svoje odgajateljske i roditeljske kompetencije, razmjenom informacija bolje upoznaju dijete i zajedno odabiru najefikasnije načine za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj unutar vrtića i kod kuće. Eko radionice mogu biti jedan od načina suradnje roditelja i odgajatelja na kojima se odabiru aktivnosti i projekti u skladu s razvojem, potrebama i mogućnostima njihove djece (Smojver, 2017). Osim suradnje, *savjetodavni rad s roditeljima*¹⁰ također je dio odgajateljskog posla kojemu je cilj zajedničkim snagama jačati kompetencije roditelja za odgoj i obrazovanje djeteta. U tom procesu odgajatelj svojim stručnim znanjima ohrabruje roditelja u provođenju održivog razvoja od strane obitelji te podržava ustrajnost razmjenom informacija. Uz roditelje, suradnja sa stručnim suradnicima odgajatelju omogućava sagledavanje djetetovog ponašanja, mogućnosti i potreba „iz različitih kutova“ što doprinosi osmišljanju različitih oblika rada, poučavanja i provođenja održivog razvoja na način da se zadovolje različiti interesi i potrebe djece (Srok i Skočić Mihić, 2012). Na način na koji je odgajatelj odgovoran za stvaranje poticajnog okruženja za odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u kojem djeca uče čineći i sudjelujući, tako su stručni suradnici odgovorni za stvaranje poticajnog okruženja između odgajatelja da i oni sami uče i razmjenjuju iskustva. Odgajatelj koji je primjer dobre prakse treba uvažiti pogreške u vlastitom radu na koje mu stručni suradnici ukazuju te uložiti snage za unaprjeđivanje vlastitog posla i profesionalno se razvijati (Miljak i Vujičić, 2002. prema Srok i Skočić Mihić, 2012).

Odgajatelj koji se smatra primjerom dobre prakse treba težiti tome da djecu svoje skupine priprema za budućnost težeći postizanju *ekološkog ponašanja*¹¹ i održivog načina života unoseći elemente odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u praksu, kulturu ustanove, kurikulum vrtića, aktivnosti s djecom i općenito, život odgojno-obrazovne institucije i šire

¹⁰ „Uz obvezu neposrednog odgojno- obrazovnog rada s djetetom i skupinom djece, ostali poslovi odgajatelja obuhvaćaju, između ostaloga, i suradnju i *savjetodavni rad* odgajatelja s roditeljima.“ (Čl. 29 Državnog pedagoškog standarda predškolskog odgoja i naobrazbe, 2008). Preuzeto 20.10. 2019. s https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2128.html

¹¹ Prema Krajhanzlu (2010), ekološko ponašanje je ponašanje koje ima zamjetan utjecaj na okoliš. Razlikujemo ekološki relevantna ponašanja koja podrazumijevaju namjerna i nenamjerna ponašanja o svjesnom i nesvjesnom utjecaju ponašanja pojedinca u okolišu i na okoliš. Ako pojedinac shvaća utjecaj svojeg djelovanja u okolišu, govorimo o tzv. namjernom ili izravnom ili samo o ekološkom ponašanju (npr. kupnja organskih proizvoda, uzgajanje povrća i cvijeća) (Anđić i Tatalović Vorkapić, 2015, str. 73-74).

zajednice (NAIS, 2017). Usto, djecu je potrebno odgajati i obrazovati da jednog dana postanu građani svijeta koji iskazuju etičke, interkulturalne i suosjećajne vrijednosti za svijet oko sebe. Odgojno-obrazovnu ustanovu, kao i odgajatelja koji je primjer dobre prakse, karakterizira sljedeće:

- Odgojno-obrazovna ustanova pokazuje posvećenost konceptu održivog razvoja kroz kurikulum, strateški plan i administrativne dokumente;
- Odgojno-obrazovna ustanova ima dugoročni plan održivosti koji uključuje refleksiju ostvarenih ciljeva i ima administrativnu podršku;
- Odgojno-obrazovna ustanova uključuje učenje i poučavanje u okviru vrtićkog kurikuluma kojim su naznačena određena znanja i vještine koje djeca trebaju razviti u vrtiću, a koje su potrebne za ostvarivanje okolišne, društvene i ekonomski održive budućnosti;
- Odgojno-obrazovna ustanova potiče angažman odgajatelja i djece kroz sudjelovanje u programima i projektima koji se odnose na održivi razvoj, odlaske na teren izvan ustanove, razmjenu iskustva i partnerstva sa drugim institucijama te suradnju s lokalnom zajednicom;
- Odgojno-obrazovna ustanova podržava profesionalni razvoj institucije i osoblja koje produbljuje razumijevanje koncepta i unaprjeđenje prakse održivog razvoja;
- Odgojno-obrazovna ustanova teži komunikaciji dionika o uspješnosti provođenja održivog razvoja u teoriji i praksi;
- Odgajatelj nastoji provoditi kvalitetnu praksu u okviru održivosti u svim skupinama unutar institucije, uključujući područne institucije, ekonomsku potrošnju energije, gospodarenje otpadom, upotrebu vode i prehrambenih usluga, uređenja okoliša, prijevoza i kupovine;
- Odgajatelj integrira praksu održivog razvoja kroz proces reciklaže, odvajanja otpada, vrtlarenja i uređenja okoliša;
- Odgajatelj podržava učenje stranih jezika, kreativno razmišljanje, rješavanje problema, međunarodnu komunikaciju, suradnju te suočavanje djece s globalnim izazovima;
- Odgajatelj njeguje atmosferu poštovanja svih naroda i kultura te njeguje vrijednost interkulturalne komunikacije (NAIS, 2017).

6.1. Aktivnosti održivog razvoja u ustanovi za rani i predškolski odgoj

Pozitivna identifikacija djece s odgojiteljima najčešći je put razvoja osjetljivosti za održivi razvoj u vrtiću, a odvija se putem osmišljenih aktivnosti u kojima djeca praktičnom primjenom razvijaju osnovne vrijednosti za održivi razvoj i *održivo ponašanje*¹². U tom se procesu mogu ponuditi aktivnosti poput čitanja priča i pjesama koje govore o djeci bliskim stvarima, osjećajima i ljudima ili šaljivim događajima koji su prisutni u životu djeteta. Takvim pristupom djeci, odgajatelj lakše „prelazi granicu“ u razvoju osjetljivosti za održivi razvoj (Uzelac, 2013). Pristup ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja usmjeren je na aktivno sudjelovanje djeteta u aktivnostima na otvorenom prostoru, u svom okolišu gdje stvara pozitivne odnose, vrijednosti i stavove prema vlastitom okruženju. Okoliš u kojem se dijete nalazi može se shvatiti kao originalna, „prirodna“ učionica u kojoj se događaju perceptivne i istraživačke aktivnosti. Najranije djetinjstvo predstavlja razdoblje u kojemu dijete napreduje na svim područjima razvoja, a osobito je važan socio-emocionalni razvoj koji je pod velikim utjecajem odnosa koje dijete ostvaruje prema sebi, drugima i okolišu. Da bi socio-emocionalni razvoj bio kvalitetan i zdrav, dijete bi trebalo razvijati odnose koji su u ravnoteži te ih neprestano obnavljati i nadograđivati (Katalinić, 2008).

Okoliš u kojem boravimo dijeli se na prirodni i izgrađeni, a na svaki od njih se pojedinac prilagođava te ga prihvaća kao dio svog življenja. Aktivnostima u okolišu u obliku igre na otvorenom prostoru, opisivanja i promatranja onoga što se u okolišu nalazi te istraživačkih aktivnosti tijekom svih godišnjih doba, dijete se povezuje s prirodnim okruženjem, a promjene u prirodi, klimatske razlike, efekt staklenika, ozonske rupe i ultraljubičasto zračenje neke su od aktualnih tema o kojima se može razgovarati s djecom i raditi na njihovoj *ekološkoj svjesnosti*¹³ i ranom prirodoslovno-ekološkom opismenjivanju. Takvo bi se opismenjivanje trebalo događati upravo u prirodi u kojoj i o kojoj djeca trebaju učiti što će ih dovesti do pozitivnih i

¹² „Održivo ponašanje odnosi se na ekološka i proekološka ponašanja te ekološko građanstvo. Točnije, održivo ponašanje odnosi se na „... niz djelotvornih, namjernih i očekivanih djelovanja usmjerenih na prihvaćanje odgovornosti za prevenciju, očuvanje i zaštitu fizičkih i kulturnih resursa, koja uključuju integritet životinjskih i biljnih vrsta, kao i individualne i društvene dobrobiti i materijalnu sigurnost sadašnjih i budućih generacija“ (Juárez Nájera, 2010, str 29-39, prema Anđić i Tatalović Vorkapić, 2015).

¹³ „Ekološku svjesnost moguće je šire definirati kao stav koji se odnosi na posljedice ljudskog ponašanja na okoliš. Polazeći od uobičajene definicije stava, ekološka svjesnost je predispozicija za reakciju na ekološke probleme na poseban način“ (Rosenberg i Hoyland, 1960. prema Frajman-Jakšić Ham, i Redek, 2010, str. 472).

*proekoloških ponašanja*¹⁴ (Katalinić, 2008). „Prirodna učionica“ nudi mogućnosti promatranja svijeta oko sebe (voda, nebo, livada, promet, biljke i životinje itd.), bilježenja informacija koje možemo dobiti iz okoline, sakupljanja plodova, pojašnjavanja prirodnih procesa, klasifikacije različitih vrsta bilja i životinja, istraživanja, analiziranja i vrednovanja što su temeljne odrednice učenja kroz igru. Dječja znatiželja i istraživački duh veliki su poticaj koji mogu doći do izražaja ukoliko djeca borave na otvorenom prostoru i stječu ekološka iskustva, zbog čega im je potrebno omogućiti prostor za tjelesne aktivnosti, igru i vrt koji će sa svojim odgajateljima zajedno uređivati (Katalinić, 2008; Uzelac, Lepičnik-Vodopivec i Anđić, 2014).

Igra, kao temeljna dječja aktivnost predstavlja i uvodnu aktivnost za razumijevanje održivog razvoja i izazova koji se javljaju unutar tog koncepta, no ona ne može samostalno razviti osjetljivost za održivi razvoj kod djeteta jer se ono razvija pod utjecajem mnogih čimbenika koji djeluju u vrtiću, a uključuju organizaciju prostornog okruženja, organizacije vremena, korištenja materijala, utjecaj djelatnika na djecu i ostalo. Boravak u vrtu kod djece potiče razvoj na svim razinama, pa tako utječe na radne navike, motoričke i socijalne vještine, kreativnost i ljubav prema prirodi, jača koncentraciju i smanjuje stres, a time potiče dijete na razvoj odgovornosti za očuvanje prirode te prevenira delikventno ponašanje (Anđić i Radošević, 2016). Također, jača se percepcija, potiču misaoni procesi te osnažuju aktivnosti konstruiranja i izražavanja. Kada navedene kompetencije osnaže, djeca imaju čvršće predispozicije za razumijevanje i razvoj osjetljivosti prema problemima u održivom razvoju (Uzelac, 2013). *Obilježavanje međunarodnih dana i datuma*¹⁵ koji se vežu uz područje održivog razvoja neke su od najčešćih i djeci najpoznatijih načina podizanja svijesti o održivom razvoju. Ovakve aktivnosti temelje se na istraživanju i radoznalosti, a kod djece bude podražaje svih osjetila čime djeca uče čineći, a takvim se iskustvima razvijaju stavovi, znanja, navike, vještine i vrijednosti koje upotpunjuju sam pojam održivog razvoja (Uzelac, 2013).

Neodrživo ponašanje, kao i održivo, često je preuzeto iz svakodnevnog života (utjecaj obitelji, okoline, zajednice i društva), pa odgajatelj potiče promjene od najjednostavnijih

14 “Proekološko je, pak, takvo ponašanje koje se općenito (ili u kontekstu ekološke znanosti) prosuđuje u društvenom kontekstu kao zaštitni način ekološkog ponašanja ili doprinos zdravom okolišu (recikliranje, štednja energije, iskorištavanje solarne energije i dr.). Pojmovi koji se koriste kao ekvivalent proekoloških ponašanja ili kao opis tog termina su sljedeći: ponašanje usmjereno na očuvanje okoliša, ponašanje usmjereno na zaštitu okoliša, okolišno odgovorno ponašanje, ekološki destruktivno ili ekološki neprijateljsko ponašanje te održivo ponašanje.” (Krajhanzl, 2010. prema Anđić i Tatalović Vorkapić, 2015, str. 73-74).

15 Svjetski projekt Očistimo svijet (rujan), Međunarodni dan kulturne baštine (23. rujna), Svjetski dan hrane (16. listopada), Svjetski dan štednje (31. listopada), Dan ljudskih prava (10. prosinca), Međunarodni dan biološke raznolikosti (29. prosinca), Svjetski dan voda (22. ožujka), Dan planeta Zemlje (22. travnja), Svjetski dan zaštite čovjekova okoliša (5. lipnja)

aktivnosti koje djeca čine svakodnevno. Tako se prilikom pranja ruku ukazuje djeci da zatvaraju slavinu dok sapunaju ruke te ju otvaraju kratko prilikom ispiranja, a iznad umivaonika im se postavljaju poučne slike koje će ih osvještavati da ne troše vodu bespotrebno. Također, odgajatelj razgovara s djecom o problemima nedostatka pitke vode i zagađenju vode te potiče roditelje da isto to čine kod kuće s djecom ukazujući im na ispravno ponašanje s resursima. Osim vode, odgajatelj djecu usmjerava na posljedice nasumičnog bacanja smeća, a pohvaljuje ih za uspjehe i ohrabruje ispravna ponašanja, što zatim čine i djeca između sebe. Recikliranje, odnosno, ponovno korištenje materijala u aktivnostima, djecu uči kreativnom i obazrivom razmišljanju o materijalima koje koriste (npr. crtanje s obje strane papira, korištenje kutija za bojice ili lijekove prilikom izrade novih igračaka ili likovnih uradaka, korištenje plastičnih boca za izradu kućica za ptice i slično). Sakupljanje otpadnih materijala za ponovno korištenje doprinosi suradnji između roditelja i odgajatelja te ih čini sudionicima ekološko prihvatljivih ponašanja, a samim time i modelima budućih dječjih ponašanja. Svaki centar aktivnosti (građevni, likovni, stolno-manipulativni itd.) može biti obnovljen materijalima od prerađenih otpadnih materijala koji će djeci ponovno služiti za igru i učenje, a time i poticati njihovu maštu i inovativnost. Suradnjom u aktivnostima recikliranja djeca se dogovaraju, podupiru jedan drugog, podržavaju međusobne ideje i jačaju vlastitu inicijativu i samostalnost, bogate rječnik i uče jedni od drugih. Osim recikliranja, djeca koriste neoblikovani materijal (sjeme, zemlja, kamenje, pijesak, plodovi) koji im služi za igru (kuhanje, brojanje, proučavanje rasta biljke itd.), a zbog svoje prirodnosti ne zahtjeva prerađivanje i onečišćavanje okoliša. Razgovor o kulturnim različitostima, jezicima, blagdanima, plesovima, igrama, odjeći i hrani unutar različitih kultura djecu osnažuje u prihvaćanju i empatiji prema drugima i drugačijima. Putem razgovora o okolini koja se razlikuje s obzirom na klimu, padaline, biljni i životinjski svijet stvara se povezanost i prihvaćanje kroz ljubav prema okolišu. Tome, dakako, doprinosi boravak na otvorenom gdje djeca uočavaju kruženje prirodnih procesa i njima bitnih događanja bez kojih život na Zemlji ne bi mogao funkcionirati (Qemuge i Mongolia, 2008).

7. METODOLOGIJA

7.1. *Cilj istraživanja*

Cilj diplomskog rada je putem kvalitativnog istraživačkog pristupa dobiti uvid u primjere dobrih praksi odgajatelja koji u svom radu s djecom rane i predškolske dobi provode odgoj i obrazovanje za održivi razvoj. Temeljem različitih iskustava želi se identificirati što sve motivira odgajatelja za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, kako organizira proces rada s djecom u navedenom području i što mu sve predstavlja izazove u radu.

7.2. *Svrha istraživanja*

Produbiti razumijevanje koncepta održivog razvoja u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja te osnažiti odgojno-obrazovne djelatnike u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

7.3. *Istraživačko pitanje*

Temeljno istraživačko pitanje od kojeg se polazi u ovom diplomskom radu jest *Što nam primjeri dobrih praksi odgajatelja koji provode odgoj i obrazovanje za održivi razvoj u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja govore o motivaciji, procesu provedbe i izazovima s kojima se suočavaju?*

7.3.1. *Specifična istraživačka pitanja*

- Koliku važnost ima odgajatelj u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj?
- Koji su motivacijski razlozi odgajatelja za njegov angažman u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj?
- Na koji se način organiziraju procesi provođenja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju?
- Tko sve sudjeluje u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju?
- Kako aktivnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj doprinose razumijevanju održivog razvoja kod djece?
- Koji su izazovi provođenja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju?

- Na koje se načine može unaprijediti provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju?

7.4. *Uzorak istraživanja*

Uzorak provedenog istraživanja je namjeran, bogat informacijama i homogen temeljem profesije kojom se sudionice bave (Milas, 2005), a čine ga odgajateljice predškolske djece Primorsko-goranske županije. Usto, ono što je zajedničko ovom uzorku jest da ga sačinjavaju odgajateljice predškolske djece koje predstavljaju primjere dobre prakse u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, što znači da se u svom radu s djecom intenzivno bave konceptom održivog razvoja. Odgajateljice koncept održivog razvoja provode od samog početka svog odgojno-obrazovnog rada u vrtiću, a godine staža protežu se od jedne do 36 godina. Namjeran uzorak doprinio je dubljem uvidu u konkretan rad u području održivog razvoja, a sastojao se od deset odgajateljica u dobi od 24 do 58 godina. Većina odgajateljica (8) ima višu stručnu spremu, dok su dvije odgajateljice stekle visoku stručnu spremu. Budući da se u ovom istraživanju željelo dobiti uvid u primjere dobre prakse u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, na početku istraživanja pozvane su odgajateljice do kojih se došlo temeljem preporuke ravnateljice ustanove dječjeg vrtića koja je bila kontaktirana kako bi predložila odgajateljice koje se svojim radom i zalaganjem ističu u području održivog razvoja i time predstavljaju primjere dobre prakse. Kao metoda uzorkovanja koristila se metoda snježne grude prilikom čega se temeljem preporuka sudionica došlo do ostalih sudionica.

7.5. *Metoda i postupci prikupljanja podataka*

U ovom radu važnost se pridaje osobnim iskustvima odgajateljica predškolske djece koje su primjeri dobre prakse u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, stoga se polazi od kvalitativnog istraživačkog pristupa. Fenomenološki pristup omogućio je odgajateljicama da svoje osobne utiske i doživljaje ispričaju istraživačici čime je ona dobio mogućnost sagledavanja fenomena održivog razvoja temeljem značenja koja su odgajateljice pridale svojim iskustvima, događajima i dionicima svog okruženja u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj (Creswell, 2007).

Metoda prikupljanja podataka istraživanja bila je intervju (Milas, 2005), a instrument prikupljanja podataka protokol polustrukturiranog intervjua kojih je u ovom istraživanju bilo deset (Prilog 2.) s prethodno određenim pitanjima kako bi se, ukoliko se ukaže potreba za time,

sudionicama mogla postaviti dodatna pitanja/potpitanja. Istraživanje sam provela u razdoblju od srpnja do rujna 2019. godine prilikom čega sam sa sudionicama razgovarala uživo, snimajući razgovor diktafonom na mobilnom telefonu ili putem telefonskog razgovora koji sam snimala u aplikaciji „Snimač poziva“, a intervjui su prosječno trajali od osam do 22 minute.

7.6. Obrada i analiza podataka

Nakon izrađenih transkripata intervjua svake sudionice, procesu kodiranja i analize podataka pristupila sam inicijalnim kodiranjem transkripata. Unutar tog procesa izgenerirala su se područja, kategorije, dimenzije i deskriptivni kodovi do kojih se došlo na sljedeći način: „Opis procesa kodiranja teksta:

1. korak: podcrtavanje značajnih izjava, rečenica, dijelova teksta: (jedinice kodiranja -izvorni tekst)
2. korak: kodovi prvog reda (otvoreno kodiranje): (ključne riječi – sažimanje)
3. korak: kodovi drugog reda (relevantni pojmovi): (dimenzije – apstrahiranje)
4. korak: grupiranje kodova drugog reda: (kategorije – klasificiranje)
5. korak: teme, odnosno, područja: (područja – tematiziranje)“ (Koller-Trbović i Žižak, 2008, str. 166).

Sustavnom mrežnom analizom, odnosno klasifikacijom dobivenih podataka na sažet način izradila sam kodno stablo, odnosno strukturu koja je nalik mreži sastavljenoj od međusobno povezanih podataka (Cohen, Manion i Morrison, 2007).

7.7. Etičke dileme

Na početku svakog intervjua svaka je sudionica pročitala i potpisala *Informirani pristanak na sudjelovanje u istraživanju* u dva primjerka, od kojih je jedan predan sudionici, a drugog je pohranila istraživačica (Prilog 1.). Na taj su način sudionice upoznate s ciljevima, svrhom i provođenjem istraživanja. Također, potpisanim pristankom sudionicama je zajamčena anonimnost i zaštita iznesenih podataka. Nadalje, u iznesenim rezultatima identitet sudionica i ustanova te gradova u kojima rade je izostavljen ili prikazan pseudonimima čime se očuvala anonimnost.

8. REZULTATI I RASPRAVA

Rezultati provedenog kvalitativnog istraživanja bit će prikazani definiranim područjima, kategorijama i dimenzijama koji su dobiveni sustavnom mrežnom analizom, a izdvojeni su kao ključni u provedenim intervjuima. Odgajateljice djece rane i predškolske dobi, ujedno primjeri dobre prakse u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj temeljem svojih intervjua ukazala su na pet važnih područja koja su potom izgenerirala sedamnaest kategorija unutar kojih će biti obrazloženi dobiveni rezultati. Tablica 2. pregledno prikazuje područja i kategorije dobivene sustavnom mrežnom analizom.

PODRUČJA		KATEGORIJE
1.	Djetinjstvo - korijen razvoja senzibiliteta prema održivom razvoju	Utjecaj okruženja
		Uloga obitelji u razvoju pozitivnih stavova
2.	Odgajatelj – kreator procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	Motivacija za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj
		Doprinos formalnog obrazovanja odgajatelja
		Uloga odgajatelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj
		Profesionalni razvoj odgajatelja
3.	Organizacija procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	Posebnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj
		Aktivnosti
		Ostvarivanje potpore
		Ishodi odgoja i obrazovanja za održivi razvoj
		Djeca u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj
4.	Izazovi u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj	Ne postoje izazovi
		Izazovi organizacije rada
		Nedovoljna senzibiliziranost okoline
		Rješenja izazova
5.	Preporuke za unaprjeđenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj	Ulaganje u unaprjeđenje odgajateljskih kompetencija
		Koncept održivog razvoja treba učiniti vidljivijim u društvu

Tablica 2. Područja i kategorije izgenerirane sustavnom mrežnom analizom

8.1. Djetinjstvo - korijen razvoja senzibiliteta prema održivom razvoju

Djetinjstvo je doba kada pojedinac usvaja mnoga znanja o vlastitom okruženju, a stavovi, vrijednosti i navike koje su tada stvorene često ostavljaju dubok trag koji je vidljiv i u pojedinčevu budućem životu (Leček, 1997). U tom kontekstu treba objasniti jedno od područja koje se pokazalo značajnim u ovom istraživanju, a odnosi se na djetinjstvo u kojem su odgajateljice odrastale. Utjecaj okruženja u kojem su odgajateljice odrastale te uloga obitelji u razvoju pozitivnih stavova prema održivom razvoju veoma su značajni aspekti djetinjstva koji potiču formiranje početnog senzibiliteta odgajateljica prema održivom razvoju.

8.1.1. Utjecaj okruženja

Kada opisuju okruženje u kojem su odrastale, odgajateljice često navode kako su svoje djetinjstvo provele u prirodno bogatom okruženju te su često boravile na vanjskom prostoru koji im je omogućavao da uočavaju događaje u prirodi i razvijaju pozitivne stavove prema živim bićima koje treba čuvati i zaštititi. Isto tako, svojim zalaganjem i angažmanom prema prirodi željele su doprinijeti boljem i zdravijem okruženju i pomirenju neravnoteže i nejednakosti u svijetu.

Od malena sam razvijala te pozitivne stavove prema prirodi, prema svima njezinim faktorima, od životinja i biljaka, uvijek sam imala taj pozitivan stav i potrebu pomoći, utjecati nekako na taj napredak uvjeta u kojima žive. (S1)

...jer zapravo i od samih.. u svom odrastanju, odrastala sam u.. okružena prirodom. (S5)

Samim time sigurna sam da je okolina u kojoj sam odrasla imala presudnu ulogu nekako u stvaranju, ajmo reć tako, senzibiliteta za segmente koji sadrže sastavnice održivog razvoja. Od malih nogu su me posebno zanimali životinjski i biljni svijet, a ta se zapravo ljubav kasnije spojila i sa neakvim spoznajama da je važno znati kako ga zaštititi, kako pomiriti probleme neravnoteže u svijetu, nejednakosti itd. (S6)

Jedna odgajateljica navodi kako je uočila negativna ponašanja društva, poput odlaganja otpada na mjesta koja za to nisu predodređena što je na nju ostavilo negativan trag.

Uočila sam da mi kao društvo u našoj državi dosta smo skloni tome da odlažemo otpad gdje god (...). Dakle, imali smo veliki vrt i vrlo često smo uočavali da osobe koje su u obližnji dućan odlazile u trgovinu su bacale razno razne vrste otpada i ostatke hrane ispred našeg vrta. (S1)

Osim toga, odgajateljice navode kako su u svom djetinjstvu često učile od samog okruženja u kojem su provodile mnogo vremena, pa su tako razvile svijest o odvajanju otpada koje je bilo aktualno u mjestu gdje žive, a isto tako, imale su priliku sudjelovati u eko akcijama pošumljavanja i redovitog čišćenja okoliša.

Odrastala sam u takvom okruženju u kojem se u biti može sve to, ovoga, naučiti. I osim toga, odvajao se otpad i tada, ne toliko koliko danas...danas znači imamo te kante po svuda. Kad sam ja bila mala nije bilo, postojala je jedna kanta. (S4)

Sjećam se da je moje odrastanje bilo na način da su se jako puno provodile eko akcije. Čak su se provodile ne godišnje nego, nego su se više puta u tjednu znale provoditi...čišćenje. A čak su se kroz godinu, kroz godinu smo znali i pošumljavati. (S7)

Opisujući značaj okruženja na razvoj senzibiliteta odgajateljica prema održivom razvoju, može se primijetiti da on može biti pozitivan, ali i negativan. Samo jedna odgajateljica navela je kako okruženje u kojem je odrastala nije ostavilo važan utjecaj na njenu ekološku osviještenost: *Pa okruženje nije utjecalo previše, to je kasnije nekako došlo. (S8)* Međutim, ono što je zajedničko jest to da okruženje svakako ostavlja neizbrisiv trag na njihova sjećanja, stavove, vrijednosti i ponašanja što danas smatraju značajnim faktorom njihove osjetljivosti za održivi razvoj.

8.1.2. Uloga obitelji u razvoju pozitivnih stavova

Sjećanja na djetinjstvo i okruženje u kojem su odgajateljice odrastale ukazuju kako je obitelj imala veliku ulogu u razvoju osjetljivosti za održivi razvoj. Točnije, istaknuta je uloga majke koja je poticala empatiju prema živim bićima i lijepo ponašanje u okruženju te uloga bake i djeda koji su svoja praktična znanja o sadnji povrtnjaka prenosili dalje na svoju djecu i unuke.

Mama me uvijek pripremala i dosta radila i sa mnom i sa sestrom na tome da razvijemo pozitivan stav, da vidimo da je važno lijepo se ophoditi prema životinjama, biti nježan i plah, imati taj neki pozitivan stav, čuvati ih, hraniti...na neki način jednostavno imati neka primjerena ponašanja usmjerena prema životinjama i isto tako i prema biljkama na način da ih se, da ih nismo čupali, da smo odlazili u prirodu, uvijek smo razgovarali o tome. Također, poticala nas je na pravilno odlaganje otpada, uvijek je upozoravala ukoliko bi nam nešto ispalo. (S1)

Puno sam radila u vrtu sa svojom bakom i djedom jer su imali, naravno, povrtnjak i voćnjak i svašta nešto (...). (S3)

(...) zato što sam i sama od malih nogu s roditeljima sadila, sijala, okopavala i uočavala ta mala bića koja nas okružuju, a zapravo i živjela u šumi koja nam je svaki dan donosila nekakve nove spoznaje o šumskim životinjama i svemu šta nas zapravo okružuje. (S5)

Također, odgajateljice navode kako su im roditelji aktivnim uključivanjem u aktivnosti u vrtu prenosili znanja o sadnji, uzgoju i okopavanju biljaka te kompostiranju.

(...)moji roditelji su se bavili...nisu se bavili poljoprivredom, ali imali smo vrt u kojem smo uzgajali svoje voće i povrće. Od toga smo se u biti hranili, tako da sam kao mala aktivno sudjelovala u tome s njima. Pri dakle, sadnji biljaka, uzgajanju biljaka, rađanju komposta. (S4)

Odgajateljica koja nije odrastala okružena prirodom, ističe kako je s roditeljima često boravila u prirodi gdje je imala prilike susresti se sa biljkama i naučiti kulturu ponašanja u takvom okruženju, što je pridonijelo razumijevanju važnosti prirodnog okruženja.

Ja kao gradsko dijete nisam imala baš previše prilike odrastati u nekakvoj prirodnoj, u nekakvom prirodnom okruženju, ali se sjećam da sam sa roditeljima išla često u veliki park, išli smo na planine, tako da bila sam upoznata sa nekakvim, recimo, biljnim svijetom i ponašanjem u prirodi. (S10)

Međudjelovanje pojedinca i okoline u kojoj on odrasta definira njegov psihosocijalni razvoj, odnosno, niz društvenih struktura u kojima pojedinac izravno ili neizravno sudjeluje te time oblikuje njegovu kasniju ličnost (Vasta i sur. 1998. prema Skupnjak, 2012). Öztürk i Olğan (2016) u svom su istraživanju provedenom u Turskoj željeli saznati koliko su na stavove odgajatelja utjecala iskustva okoline u djetinjstvu. Odgajatelji koji su tijekom djetinjstva odrasli u ruralnim područjima i živjeli u kući, u kasnijem su životu imali više pozitivnih uvjerenja da su odgoj i obrazovanje za održivi razvoj važni u predškolskom razdoblju. Upravo rezultati navedenog istraživanja iz Turske podupiru rezultate ovog istraživanja u kojem odgajateljice svoja iskustva tijekom djetinjstva smatraju značajnim u razvoju stavova o važnosti obrazovanja za održivi razvoj.

8.2. Odgajatelj – kreator procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Budući da je odgajatelj najvažnija osoba koja kreira uvjete i načine provođenja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, toj će se tematici posvetiti novo područje rezultata. Kada se opisuje odgajatelj u ovom kontekstu, važno je objasniti od kuda dolazi motivacija za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, kakav je doprinos formalnog obrazovanja odgajatelja na njegov rad, koja je njegova uloga te na koji se način ostvaruje njegov profesionalni razvoj.

8.2.1. Motivacija za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Kada opisuju što ih motivira na provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, odgajateljice navode različite motive. Ono što se može primijetiti jest da su osobna uvjerenja o tome da življenje u skladu s održivim razvojem podiže kvalitetu života i da čovjek pripada prirodi neki od motiva za bavljenje odgajateljica ovim poslom.

Pa prvo su to moja osobna uvjerenja da to podiže kvalitetu života, da dijete ima prilike učiti kroz igru, općenito da to dobro utječe na zdravlje, društveno okruženje. (S2)

Ako pođemo od saznanja da smo svi mi dio prirode, da se moramo što više i intenzivnije pozabaviti zaštitom prirode, voditi računa o ekološkim i estetskim čimbenicima. Trebamo se što više se angažirati oko toga da radimo na tome, da djecu educiramo i da ih malo osvijestimo... koliko djecu, toliko i roditelje. (S7)

Odgoj za održivi razvoj, mislim općenito održivi razvoj je način razmišljanja i djelovanja koji je sastavni dio i mog života, tako da već duži niz godina, tako da je na određeni način prisutan kroz cijelu moju praksu. (S10)

Usto, odgajateljice na provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj motivira bogatstvo i dostupnost prirodnog okruženja u kojem žive, svjesnost o sve lošijem stanju planeta Zemlje, ali i želja za postizanjem pozitivne promjene kojom će se oduprijeti lošem ponašanju društva prema okruženju.

Samo okruženje u kojem živimo, dostupnost prirode, živih bića koje možemo vidjeti, dodirnuti i uvijek poticati te planirati aktivnosti, djetetu omogućiti i svaki puta na drugačiji način, interesantiji mu prikazati. (S5)

Mene osobno motivira trenutno stanje okoliša na Zemlji, sve veće zagađenje te smatram da treba poduzeti neke konkretne mjere da bi se to zaustavilo ili smanjilo. (S7)

Nisam htjela biti dio takvog kolektiva koji, kod kojeg se vidjelo da uopće ne mari. Nekad sam znala i glasno prokomentirati ponašanja tih drugih ljudi koji bi bili u prolazu, da se s time ne slažem, uvijek bi pokupila smeće koje su oni ostavili za sobom, ali vidjelo se da te ljude na neki način to uopće ne dotiče. Njihovi komentari su uvijek bili: „Ajde, mala, što ti sad prigovaraš!“ i u tom nekom smjeru i rekla sam da ja ne želim biti dio toga, nego barem dio neke promjene. (S1)

Svijest o važnosti rane dobi za razvoj senzibiliteta prema održivom razvoju također je jedan od motiva koji odgajateljice potiče da se bave održivim razvojem u ustanovi ranog predškolskog odgoja jer razumiju kako djeca u toj dobi stvaraju sustav vrijednosti, stavova i mišljenja koji kreiraju kasnije ponašanje pojedinca prema održivom življenju.

Takav sustav vrijednosti, stavova i mišljenja trebalo bi razvijati već od najranije dobi jer evo, on zaista postaje temelj kasnije za nadogradnju dugoročnih tih sustava, vrijednosti i stavova, kao i mišljenja. (S6)

Motivi koje odgajateljice navode razlikuju se, no ono što se prepoznaje u njihovim odgovorima jest svjesnost o nužnosti postizanja održivog načina življenja društva, a da bi se to postiglo važno je postaviti temelje u najranijem djetinjstvu. Sukladno rezultatima ovog istraživanja mogu se povezati i neki od rezultata istraživanja kojeg su sa studentima učiteljskih fakulteta u Hrvatskoj provele Marušić i sur. (2011), a koje ukazuju kako je motivacija za odabir njihove profesije bila „želja za oblikovanjem budućnosti djece i adolescenata i rad s njima, doprinos društvu, procjena vlastitih sposobnosti za poučavanje i intrinzična vrijednost poučavanja te povećanje društvene jednakosti“ (Šimić Šašić, Klarin i Grbin, 2013, str. 10).

8.2.2. Doprinos formalnog obrazovanja odgajatelja

Formalno obrazovanje u životu odgajateljica također je imalo ulogu u razvoju promišljanja, osviještenosti i potrebe za rješavanje izazova održivog razvoja, a od spomenutih razina osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja, visokoškolsko se obrazovanje izdvaja kao najusmjerenija i najkonkretnija razina obrazovanja koja ih je usmjerila

u njihovu buduću praksu odgoja i obrazovanja s djecom u području održivog razvoja. Što se tiče osnovne škole, odgajateljice navode kako su se upoznale s posljedicama negativnog ljudskog ponašanja prema okolišu i štetnosti korištenja plastike, ali su i razvijale pozitivne stavove prema živim bićima te se bavile odvajanjem otpada.

...već od prvog razreda osnovne škole se sjećam da učiteljica koja je s nama provodila to vrijeme od prvog do četvrtog razreda da je intenzivno radila sa nama da u biti uviđamo kakve te neke negativne učinke ostavlja nebriga za okoliš na život svih jedinki u...na samom planetu Zemlji, kako na životinje, tako i na nas i na našu kvalitetu života (...) (S1)

Iz osnovne i srednje škole ne mogu sad izdvojiti neko posebno područje, mislim da se nije to pretjerano naglašavalo, osim nešto možda o plastici i sličnome. (S2)

Pa dakle od tog odvajanja starog papira u osnovnoj školi, onda kroz srednju školu se baš na to nije.. Završila sam upravni referent, tako da se o tome nije imalo potrebe pričati tada. (S4)

Kada govore o srednjoj školi, izdvajaju upoznavanje s problemom otpada i njegov štetni utjecaj na ljudsko zdravlje, ali i važnost procesa reciklaže.

Išla sam u prirodoslovnu gimnaziju, pa smo dosta se doticali tih tema, načina odlaganja otpada, šta je uopće otpad, na koje se to načine može reciklirati, važnost recikliranja, kakve učinke to sve ostavlja na ljudsko zdravlje i slično. (S1)

Opisujući značaj visokoškolskog obrazovanja, odgajateljice ukazuju kako ih je navedena razina obrazovanja pripremila za provođenje održivog razvoja putem organiziranih kolegija u tom području te ih je usmjerila na konkretne postupke u radu s djecom.

...na fakultetu smo imali kolegij koji se baš bavio održivim razvojem i tu smo puno toga stekli, u biti ne toliko možda novih znanja koje smo imali o kvaliteti provođenja toga nego na koji način baš to provoditi. Primjeri dobre prakse, kako se radi i u školama i u odgojno-obrazovnim ustanovama, vrtićima i slično. (S2)

Evo, kruna je možda bio kolegij Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj na sveučilišnom studiju kojeg sam polazila prije desetak godina u Rijeci. To mi je bila nekakva dodatna potvrda za još veću angažiranost na tom području. (S6)

U kontekstu obrazovanja odgajateljice spominju i cjeloživotno obrazovanje koje je prepoznato u području održivog razvoja jer je potrebno redovito uključivanje u akcije i rješavanje pitanja u području ekologije.

Pa cjeloživotno školovanje bilo je... kod mene je vrlo bitno. Znači vrlo... uključivali smo se u sve te akcije, bili smo aktivni na svim tim poljima što se tiče ekologije, tako da je to ostavilo traga i dan danas i to nastojimo provoditi sa djecom. (S7)

Iako većina odgajateljica formalno obrazovanje pamti kao određenu podlogu u razvoju afiniteta prema održivom razvoju, jedna se odgajateljica s time ne slaže, te navodi: *Pa nije pretjerano, više je to nekako kasnije došlo i na poticaj stručnog tima vrtića. (S9)* Ono što proizlazi iz navoda odgajateljica jest to da je sa svakom razinom obrazovanja njihovo znanje o održivom razvoju postajalo konkretnije, no visokoškolsko je obrazovanje prepoznato kao važan korak i usmjerenje za budući rad odgajateljica u navedenom području. Iako su odgajateljice izdvojile utjecaj visokoškolskog obrazovanja, one navode samo jedan kolegij koji se bavio tom tematikom, što podupiru i rezultati istraživanja koje je provela Anđić (2017). U svom istraživanju (2017), Anđić je dobila rezultate koji pokazuju kako odgajatelji smatraju da postoji nedostatak sadržaja i informacija u njihovom prethodnom obrazovanju koji se bave razumijevanjem i implementacijom koncepta održivog razvoja što im onemogućuje poučavanje o tom konceptu. Također, smatraju da je održivi razvoj trenutno na srednjoj razini implementacije u odgoju i obrazovanju te da se progresivno uključuje u obrazovni sustav, no svakako treba poraditi na njegovoj promociji.

8.2.3. *Uloga odgajatelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj*

U kontekstu opisa vlastite uloge, odgajateljice svoju ulogu smatraju iznimno važnom u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, a osobito u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj jer u odgojno-obrazovni rad unose svoja ponašanja, stavove i vrijednosti čime predstavljaju model ponašanja djeci koju odgajaju i obrazuju. Osim toga, smatraju kako je je njihova uloga razvijati senzibiliziranost djece prema održivom razvoju u najranijoj dobi na način da dotaknu

njihove emocije i kreiraju kvalitetne uvjete za provođenje procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj jer dijete s njima provodi većinu svog vremena.

Smatram da je izuzetno bitna, pošto kroz neke svoje primjere, svoja ponašanja, svoje načine i navike u biti prenosimo njima neke vrijednosti i stavove uviđanja važnosti očuvanja okoliša i njihovog utjecaja na samo očuvanje okoliša. Djeca uče po modelu, pogotovo djeca mlađe dobi. (S1)

Pa naravno da je izrazito važna zato što...mi smo u biti toj djeci drugi roditelji i s njima provodimo većinu vremena i nažalost tako je da u biti mi smo ti koji ćemo kod djece osvještavati takve stvari jer roditelji to često puta ne stižu i ne sjete se. (S4)

...djeca moraju osjetiti da uvažavamo njihova mišljenja, da poštujemo njihova zanimanja za određenu tematiku, da im dajemo slobodu da sami kreiraju tijek i smjer aktivnosti, slavimo njihove ideje, podržavamo suradnju s drugima. Eto, takvim načinom podižemo zapravo te aktivnosti na jedan viši nivo koji uključuje tu intrinzičnu motivaciju. Ako spojimo dječju tu nekakvu prirodnu povezanost s temom održivog razvoja i dotaknemo li ponuđenim njihove osjećaje, e tada stvarno možemo govoriti o nekakvoj dobitnoj kombinaciji, o nekakvom doživljaju koji ima emocionalnu obojenost i utiskuje se na različitim razinama, eto, svijesti. (S6)

Isto tako, odgajateljice svoju ulogu vide kao iznimno kompleksnom jer svoju implicitnu pedagogiju¹⁶ unose u vlastiti rad kako bi ostvarile ciljeve odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

Pa uloga odgajatelja općenito je važna u odgoju i obrazovanju djece rane i predškolske dobi, pa tako i u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj jer odgajatelj je zapravo posrednik koji kreira uvjete za kvalitetan odgoj i obrazovanje djece koja su mu, dakle, povjerena. (...) Mislim da je već ovo što smo spomenuli dovoljno da se nekako zaključí koliko je zapravo kompleksna uloga odgajatelja, ali i koliko je zapravo važna ta nekakva implicitna pedagogija kao

¹⁶ Implicitnu pedagogiju odgajatelja „čine vrijednosti i stavovi koji oblikuju njegovu percepciju i njegovo razumijevanje odgojno-obrazovnog procesa. Ona predstavlja svojevrstu prizmu kroz koju praktičar promatra i razumije djecu i kroz koju definira vlastitu ulogu u procesu njihova odgoja i obrazovanja. Ta se prizma praktičara u kontekstu ranog odgoja i obrazovanja može eksplicirati kroz specifičan način oblikovanja prostora, strukturiranja vremena te raspodjelu uloga i stila komuniciranja s djecom, i posredno, "realizirati kao određena teorija ili orijentacija kurikulumu" (Kessler, 1992. prema Slunjski, 2009, str. 24).

vrijednosna orijentacija odgajatelja za provođenje bilo kojeg oblika odgoja i obrazovanja, pa tako i odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. (S6)

Odgajateljice su svjesne važnosti svoje uloge i angažmana u kreiranju, provođenju i posvećenosti odgoju i obrazovanju za održivi razvoj te se slažu s time kako je njihova implicitna pedagogija, posao i uloga djeci približiti taj koncept, na svoj, autentičan način, ali s ciljem unošenja promjena u njihov budući život. Slične su rezultate u svom istraživanju provedenom u Osijeku dobili Borić, Jindra i Škugor (2008), gdje su dobili uvid u to kako odgajatelji smatraju da održivi razvoj utječe na veću kvalitetu života te da li su upoznati sa sadržajima cjeloživotnog učenja za održivi razvoj. Također, prema rezultatima, odgajatelji imaju više praktičnog znanja i iskustva u provođenju tog koncepta u odnosu na učitelje te shvaćaju važnost vlastite uloge i zadatke koje bi trebali ostvarivati u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

8.2.4. Profesionalni razvoj odgajatelja

S obzirom da odgajatelji tijekom inicijalnog obrazovanja ne razvijaju sve kompetencije i znanja potrebna za budući rad, iskazuje se potreba da se konstanto usavršavaju, napreduju i osnažuju vlastite sposobnosti putem profesionalnog razvoja (Šagud, 2011), a osim toga odgajatelji imaju zakonsku obvezu usavršavanja u vlastitoj struci (Skupnjak, 2010; Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN 94/13)2). Opisujući oblike profesionalnog razvoja, odgajateljice izdvajaju više oblika profesionalnog razvoja.

Grupni profesionalni razvoj koji opisuju odgajateljice najčešće se odnosi na rad eko skupine, različite edukacije na temu održivog razvoja, radionice za odgajatelje i roditelje, razmjenu iskustva s drugim odgajateljima te razgovor sa stručnim timom koji svojim savjetima pruža podršku.

Pa imamo te eko skupine u vrtiću gdje recimo grupno razgovaramo o nekim mogućim potezima, mogućim načinima kako unaprijediti na primjer mediteranski vrt koji imamo, pa u to uključiti djecu, koje aktivnosti možemo provoditi, koje članke, tekstove možemo pročitati, koje sve materijale za reciklažu možemo prikupljati, kako ostvariti suradnju sa roditeljima, lokalnom zajednicom, kako obnavljati taj eko status i slično. (S1)

Pa mislim da je najčešći i najviše zastupljen praktični rad gdje izmjenjujemo iskustva sa svojim kolegama, možda s drugim vrtićima i sličnome. Edukacija iskreno na tu temu nema u prevelikoj

mjeri, ali znali smo imat edukacije... (...) za roditelje i odgajatelje: kako organizirati na primjer jedan zdravi obrok djetetu ili raditi smoothije od voća, od povrća kojeg imamo u svojem vrtu, različite sokove pomoću sokovnika. (S2)

Pa raznoraznim edukacijama, eko radionicama ukoliko se organiziraju na nivou vrtića možda ili na županijskom nivou... Tako da, eto, uglavnom raznoraznim edukacijama. (S7)

Pa rad sa našim stručnim timom, čitanje stručne literature i tako... u tom smislu. (S9)

Pa mislim da je najčešći i najviše zastupljen praktični rad gdje izmjenjujemo iskustva sa svojim kolegama, možda s drugim vrtićima i sličnome. Edukacija iskreno na tu temu nema u prevelikoj mjeri, ali znali smo imat edukacije... Naime, imamo kuma vrtića, (...) koji nam i finansijski pomaže u tim projektima provođenja održivog razvoja, tako da smo znali se kod njihovih zaposlenika organizirati edukacije koje smo imali i za roditelje i odgajatelje (...). (S6)

Kada govore o profesionalnom razvoju, osim grupnog, odgajateljice navode i samostalni profesionalni razvoj koji se najčešće odnosi na informalno učenje, pretraživanje ideja za aktivnosti i materijale na Internetu, čitanje različite literature te profesionalni razvoj unutar same prakse. Unatoč snalaženju u pronalasku načina profesionalnog razvoja u području održivog razvoja, odgajateljice navode kako je ponuda organiziranih edukacija u području održivog razvoja nedovoljna te ističu važnost cjeloživotnog učenja.

Pa najviše samostalno, ma da sam u zadnje vrijeme vidjela da se i kroz sustav, da se sustav počeo ekološki više razvijati nego što je prije bilo. (S2)

Informalno učenje. Nije to ništa pretjerano. Dakle naravno Internet, traženje ideja, dobivanje ideja... (S3)

Dosta se ja ovako, privatno, nastojim informirati o tome kroz istraživanja mogućih aktivnosti, materijala za korištenje i slično. (Doris)

...kroz rad sa djecom isprobavamo, testiramo, istražujemo, recikliramo, kroz neku stručnu literaturu, časopise. (S10)

Edukacije ne, i ono što sam vidjela i što se nudi u stvari ne nudi se, ne postoji. No ja, dakle sama, to je ustvari jedan moj interes, znači samo interes u biti di ja sama nešto, naravno, pogledaš na internetu pa se na taj način educiraš o tome. (S4)

Kvaliteta rada odgajatelja u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj raste tijekom godina jer iskustvo koje odgajatelj stječe doprinosi boljem razumijevanju prakse, ali i vlastitog rada, što navode i odgajateljice: *Naravno da se sa svakom godinom mijenjala ta kvaliteta provođenja takve vrste odgoja i obrazovanja i vjerojatno je ona početna bila i skromna, ali se zajedno s unaprjeđenjem osobne prakse unaprjeđivala i proširivala kvaliteta provođenja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. (S6)* Da bi proces odgoja i obrazovanja za održivi razvoj mogao biti kvalitetan i u skladu s potrebama društva, odgajatelj treba biti spreman uvoditi promjene i prilagoditi svoj rad inovacijama unutar koncepta održivog razvoja kako bi mogao usmjeravati, poticati i otvarati nova pitanja, kreativne zadatke i promjenu svijesti kod djece (Vukasović, 1979. prema Šuvar, 2017). Jedino je na taj način moguće osuvremeniti postojeći odgojno-obrazovni sustav i odabrati one strategije i metode koje rezultiraju najboljim ishodima (Šuvar, 2017).

Obzirom da je profesionalni razvoj zapravo jedan kompleksan proces, teško ga je onako cjepkati, pa Vam možda mogu izdvojiti nekakve samo dijelove profesionalnog razvoja koji se odnose isključivo na profesionalni razvoj za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. Ono čega moramo bit svjesna, zapravo je nekakva činjenica da govorimo o cjeloživotnom učenju. Tijekom tog procesa unaprjeđujemo vlastita znanja i vještine, propitujemo nekakvu svoju praksu, uvodimo inovacije, mijenjamo oblike, metode rada itd. Zapravo se moramo truditi konstantno unaprjeđivati i osuvremenjivati svoju praksu različitim metodama i rasti nekako na svim tim poljima. (S6)

Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj predstavlja koncept s kojim se pojedinac susreće kroz čitav život jer je prisutan u svim razinama i aspektima društva, što znači da odgajatelj treba biti spreman na cjeloživotno učenje. Lukenda (2017) navodi kako o pojedincu ovisi koliko će pozornost pridati učenju i na koji će način iskoristiti kompetencije i motiviranost za preuzimanje odgovornosti nadograđivanja i stvaranja vlastitog znanja.

8.3. Organizacija procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Proces odgoja i obrazovanja za održivi razvoj je proces u kojem se različitim postupcima, aktivnostima, pristupima i ponuđenim informacijama razvija ekološka osjetljivost djeteta, stoga mu je posvećeno treće područje rezultata ovog istraživanja. Organizacija i uvjeti rada u predškolskoj ustanovi osmišljene su na način da djeca različitih sposobnosti i interesa budu uključena i aktivno sudjeluju u aktivnostima. Pedagoški osmišljenim metodama i oblicima rada, odgajatelj uvažava raznolikost dječjih interesa i otvara različite mogućnosti kojima se kreira okruženje koje pruža ugodnu atmosferu, napredak i želju za daljnjim učenjem (Engdahl i Ärlemalm-Hagsér, 2008).

8.3.1. Posebnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj predstavlja proces koji se u vrtićima provodi svakodnevno, no mnogo je sastavnica koje taj proces kreiraju. Iz tog razloga, važno je opisati posebnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj koje taj proces čine specifičnim i po čemu se razlikuje od uobičajenog odgoja i obrazovanja u ustanovi ranog i predškolskog odgoja. Ono što odgajateljice u ovom istraživanju naglašavaju, upravo je postizanje održivog načina življenja kao stila života koji je uobičajen i kojemu se ne treba pridavati neki poseban naglasak, već ga treba prihvatiti kao nešto normalno i svakodnevno.

U biti, u početku budu kao neke navike, kasnije to postane rutina i nešto normalno. (S2)

...da sam to radiš svjesno, da motiviraš i djecu na to, da oni razumiju zašto je to bitno, da jednostavno to postane normalno. (S3)

Govoreći o svakodnevnim situacijama u ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, odgajateljice navode kako ih održivi način življenja potiče na svakodnevno odvajanje otpada i izradu komposta koji im služi za sadnju povrtnjaka čije plodove kasnije koriste.

A svoj vrt koji smo posadili, posijali koristimo za aktivnosti u prirodi. (S5)

Dakle, mi kao odrasle osobe imamo dane kada obrađujemo vrt, okopavamo, čistimo, sadimo, ukrašavamo recimo kamenjem i slično. Djeca starije dobi znaju odlaziti sa svojim odgajateljima, (...) oni koliko je u njihovoj mogućnosti obrađuju te vrtove i sa svojim

odgajateljcem odlaze u šetnje, obilaze taj vrt i kasnije s obzirom na to planiraju daljnje aktivnosti. (S9)

Pod prvim tu mislim na to odvajanje otpada koje mi koristimo i radimo. (...) Također mi se bavimo u biti kompostiranjem, imamo odlagalište, tako da i to radimo, pa smo i tu djecu podučili tome. (S2)

Odgajateljice se u svojim aktivnostima trude što manje koristiti plastiku te ju nastoje izbaciti iz svakodnevne uporabe, a više se usmjeravati na korištenje prirodnog i neoblikovanog materijala. Jerčinović (2017) navodi kako je prirodni i neoblikovani materijal dostupan, omogućuje djeci da budu kreativna i sama osmišljaju aktivnosti, omogućuje im slobodu korištenja materijala u različite svrhe, a ukoliko je prirodan, ne zagađuje okoliš. Također, ono što čini prednost korištenja ovakvih vrsta materijala jest upoznavanje djece s novim materijalima, uvježbavanje novih vještina (rad sa škarama, pincetom, batićem itd.), razvoj fine i grube motorike te poticanje imaginacije (Jerčinović, 2017).

Prirodne materijale koristimo u radu, osim prirodnih koristimo i neoblikovani pedagoški materijal. Koristimo ga, učimo da ne trebamo raditi višak otpada nego da taj otpad koristimo i izrađujemo nove stvari, igračke, životinje... (S5)

Što se tiče korištenja tih neoblikovanih i prirodnih materijala, oni su uvijek...uvijek ih prihvaćaju jer oni ne određuju nikakav smjer aktivnosti nego im jednostavno su prilagodljive i oblikuju ih oni sami po svojim idejama. (S10)

Sad je evo aktualno i nekorištenje plastičnih vrećica, pa i to potičemo tako da radimo na tim područjima. (S2)

Evo, trenutno smo u fazi da smo izbacili plastične čaše iz upotrebe, znači uveli smo šalice, limene, koje svako dijete ima svoj znakić i imat će, znači, za pit vodu. Jednostavno toliko tih čaša bacamo, nismo ni svjesni koliko to šteti našoj okolini, želimo osvijestiti da to, znači, nije ništa dobro i da jednostavno se možemo znači okrenuti nečemu što će bit boljitak za našu...za naše okruženje. (S8)

Iz navedenih situacija i aktivnosti o kojima odgajateljice govore, može se uočiti kako se koncept održivog razvoja njeguje na sve tri razine (ekonomska, ekološka i socijalna) te se

redovito uključuju u eko akcije. Osim toga, jedna je odgajateljica navela kako se u njihovom vrtiću provodi „eko patrola“ u kojoj djeca vode brigu o njegovanju i postupcima svih skupina unutar predškolske ustanove koji se kasnije nagrađuju ili kažnjavaju.

Mislim da je djecu potrebno educirati od ranih nogu, najprije kroz eko socijalnu kompetenciju, slobodu sigurnosti, zdravlja, ravnopravnosti i druge, tako i kroz ekološku. (S8)

Uključujemo se redovito u eko akcije, najčešće u Zelenu čistku. Sada planiramo se uključiti u onu akciju Zasadi drvo, koja je također potekla od jedne mame. (S10)

Imamo u svakom vrtiću eko patrolu. Oni su, u biti to se imenuje dvoje djece koji se mogu mijenjat svakih mjesec dana ili svaki tjedan, ovisno o grupi i oni vam onda idu sa kapama, kao to ih obilježava kao eko patrolu po skupinama cijelog vrtića i provjeravaju u biti, ne znam, da li su sve slavine ugašene, da li ima papira na podu, da li je otpad pravilno razvrstan, mmm tako da na različite načine u biti djeci kroz igru to pokušavamo usaditi i onda oni imaju papir na koji bilježe i u biti na kraju mjeseca imamo skupinu koja nema ni jedan ajmo reć, tako tužan smajlić i onda su oni neki svojevrsni pobjednici. Tako se svaka skupina, u biti trudi biti najbolja na tom području. (S2)

Ono što je također zanimljivo jesu proslave zdravih rođendana gdje odgajateljice u dogovoru s roditeljima prilikom slavlja rođendana izbjegavaju slatkiše i grickalice, a samim time u izradi torte od voća sudjeluju i djeca, a usto konzumiraju više zdravih namirnica.

Proslave zdravih rođendana smo uveli, tako da pokušavamo iskoristiti što manje slatkiša, grickalice, torte i slične stvari i to im je onda jako zanimljivo. Roditelji donesu voće koje djeca onda sama režu, pa radimo na primjer, ne znam, omiljene likove njihove ili složimo voće u obliku auta ako neko dijete voli auto ili u obliku nekog smajlića i slično i onda se puno više na primjer voća pojede nego što se svakodnevno za užinu. Tako da na različite načine ovaj... ili pogađanje igre okusa ili pogodi koje smo voće probali i slične stvari, evo, potičemo tu zdravu prehranu kod djece jer naravno, nije da baš djeca ljube to voće i povrće. (S2)

Predškolske ustanove koje imaju status „Eko vrtića“ taj status trebaju obnovljati svake godine, prilikom čega dobivaju zajednički zadatak koji trebaju odraditi, a koji ih ujedno povezuje u

njegovanju održivog razvoja. Na kraju svake pedagoške godine, svaki je vrtić obavezan napisati izvješće o postignutim ciljevima i aktivnostima održivog razvoja s djecom.

Više raznovrsnih vrtića ja mislim na razini cijele Hrvatske u biti se trudi obnavljati i steći status eko vrtića i onda oni imaju te određene zadatke koji se dogovaraju. Dogovara se zajednička tema, (...) i materijali kojima se želi potaknuti uključivanje recimo djece u sam taj održivi razvoj. Ove godine su zadani materijal bili tetrapaci prazni od mlijeka i, ne znam, soka (...) i da se izradi neki, ajmo to tako reći likovni rad s obzirom na ugrožene životinjske ili biljne i vrste u Hrvatskoj. (S1)

Također, svaka skupina je dužna dakle na kraju polugodišta, kao i polugodišnjih i godišnjih izvješća dati u biti izvješće o tom provođenju eko dana, tako da se trudimo na tom području svakako. (S2)

Korištenje raznolikih materijala, sadnja povrtnjaka, izrada zdravih voćnih torti i ostale posebnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj koje navode odgajateljice ovog istraživanja, djetetu omogućavaju multisenzorične, kreativne i bogate poticaje čime je ono potaknuto na otkrivanje, kreativne ideje, istraživanje i rješavanje problema. Provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj čini mnogo sastavnica koje djeluju sinergijski te međusobno podupiru jedna drugu i nadovezuju se, zajedno čineći cjelinu tog procesa. Odgajateljice iskazuju široko promišljanje o odabiru pristupa i unošenja koncepta održivog razvoja u svoju praksu koji obuhvaća sve tri razine održivosti, što djeci daje širok spektar mogućnosti shvaćanja i razvoja vlastitih vrijednosti i stavova prema održivom razvoju. Suprotno od njih, Güler Yildiz, Özdemir Simsek, Eren, i Aydos (2017), u istraživanju u Turskoj uočavaju da odgajatelji u radu s djecom koriste aktivnosti recikliranja, ponovnog korištenja starih materijala i uzgoj biljaka u vrtićkoj skupini što su primjeri ekonomske i ekološke domene održivog razvoja. No, prema njihovim odgovorima uviđa se kako oni ne dotiču aktivnosti socio-kulturne dimenzije održivog razvoja te ne provode aktivnosti koje uključuju poštovanje drugih kultura, promišljanje i reflektiranje na ekološki aktualne događaje što djeci onemogućuje cjeloviti razvoj u području shvaćanja održivog razvoja.

8.3.2. Aktivnosti

Jerčinović (2017) navodi kako organizirane aktivnosti, kao i materijali koje odgajatelj nudi u radu djetetu trebaju slati poruku što se od njega očekuje, a prostorno okruženje treba zadovoljavati njegove potrebe i poticati ga na istraživanje i učenje. Opisujući aktivnosti koje provode s djecom, može se uočiti kako ih odgajatelji organiziraju na vanjskom i unutarnjem prostoru predškolske ustanove, a najvažnija smjernica u njihovom osmišljanju i ponudi je interes djece. Aktivnosti su osmišljene tako da djeca uče iz svijeta koji ih okružuje boravkom na vanjskom prostoru, šetnjama, obrađivanjem vrta i povrtnjaka te uočavanjem događanja u okolini.

Pa...pa zapravo, uvijek potičem da djeca uče igrajući se u ok...zapravo da uče iz okoline, da uočavaju sve što je tu kraj nas, šta nas okružuje. (S5)

Prije svega važno je pratiti interese djece iz razloga što djeca puno puno kvalitetnije i s većim interesom prate sadržaje koji su u fokusu njihovog zanimanja. Znači, na tim navedenim temeljima dalje gradim poticaje putem kojih nudim sadržaje za koje smatram da djeci mogu poslužiti kao izvor iskustava i spoznaja. (S6)

Aktivnosti uvijek zapravo proizađu iz interesa djece. Uvedeš ih u nekakvu priču i onda vidiš što njih interesira i prema njihovom interesu onda se provode aktivnosti, pa tako i te aktivnosti jer u biti ništa ne možeš dobiti forsiranjem, ako vidiš da nešto predložiš – djeca neće, bolje to niti ne provodit jer neće imati tog nekakvog odraza. (...) Što god djeca ti daju kao ideju je najbolje iskoristit jer to će jedino upalit. (S4)

Djeca isto tako znaju (...) koliko je u njihovoj mogućnosti obrađivati te vrtove i sa svojim odgajateljem odlaze u šetnje. (S1)

Likovno stvaralaštvo koje uključuje izradu slikovnica, igračaka, igara, uređenje prostorija i kaširanje, stolno manipulativne aktivnosti, čitanje i interpretacija priča na određenu temu česti su načini implementacije održivog razvoja u odgojno-obrazovni proces. Te se aktivnosti često međusobno nadovezuju i provode u sklopu obilježavanja eko datuma i provođenja eko projekata kao skupa aktivnosti na određenu temu.

Izrađivati razno razne neke likovne radove, možemo na temelju toga radit neke slikovnice, čitati priče, informirati, poticati te neke interese, pogotovo u starijim vrtićkim skupinama. Onda smo znali provodit aktivnost, recimo, stolno-manipulativnog tipa gdje bi bilo hranjenje

gusjenice(...) pa smo na čepove zalijepili, recimo, neke namjernice, i onda se ta gusjenica hranila ubacivanjem čepova. (S1)

(...) znamo izrađivat različite igračke, neke igre, uređivat hol i skupinu na različite načine ustvari. (S2)

U smislu recikliranja izrađujemo uglavnom od novina kaširanjem ili nekom drugom tehnikom, poticajem. Na taj smo način izradili voće i povrće za obiteljski centar koje je dosta čvrsto i dugotrajno već nekoliko godina. Imamo i jabuke, šljive i smokve i sve to. (S10)

Rad sa tim papirom kad smo ga reciklirali to je bilo gušt jer su radili sa vodom i sa svime nečime, pa to ravnat, pa sušit pa provjeravat.... Za zasadit trešnju pratili smo kako nam se kreće sunce u dvorištu da odredimo na koje mjesto ćemo stavit, pa smo krenuli sa sunčevim satom, odvelo nas je svugdje. (S3)

Osim što smo upoznawali jesenske plodove iz našeg vrta, brali uz pomoć roditelja, radili smo sok od jabuka, mrkve, cikle. Svjetski dan voda obilježili smo isto uz pomoć mame koje je po struci medicinska sestra i ona nam je prikazala važnost vode za naš organizam. (S5)

(...) obilježavamo i te neke eko datume kao Dan voda, Planete Zemlje, Šume, Dani kruha i plodova zemlje te provodimo projekte sa mnogo aktivnosti poput projekta Šuma, Vjetar, Šumske životinje, Kukci.... Projekt šuma smo obrađivali zapravo od samog učenja drveća, naziva, opipali koru, mjerili drveće koliko ima obujam, starost drva, životinje spavače, ne spavače, dobro njih nismo mogli toliko vidjeti, zato smo išli u zoološki vrt, pa smo ih tamo vidjeli uživo, u prirodi, ali su naučili jako jako puno, djeca su zainteresirana bila, pa smo te aktivnosti provodili u svim kutićima, kroz sve kutiće smo...i matematika, i čitanje, početno čitanje i pisanje i likovni...znači iskoristili smo sve naše, zapravo i kroz glazbeni i kroz sve centre aktivnosti. (S5)

Održivi razvoj sastoji se od mnogo različitih aspekata, pa se tako u predškolskoj ustanovi pojavljuju i različite tematske aktivnosti. Tako su neke od njih uočavanje uvjeta koji su biljci potrebni za rast, upoznavanje sa zagađenjima koja prijevozna sredstva stvaraju prirodnom okruženju te uočavanje razlika i sličnosti s drugim kulturama.

Posadimo biljčicu, posadimo grah i stavimo ga u različite uvijete. (...) Jednu teglicu stavimo na sunce, drugu stavimo u zamračeni prostor, jednu teglicu zalijevamo, drugu ne... i onda gledamo šta se od toga...šta od toga dolazi. I taj jedan eksperiment nas u biti odvede u više pravaca. (S4)

Također su se aktivnosti provodile o onečišćavanju zraka, dakle koristiti što više bicikle, pješaci, a što manje se voziti jer smo primijetili da se djeca danas u vrtić sve više dovoze, a sve manje dolaze pješke. (S7)

Imali smo jedan zgodan projekt gdje smo isto tako, sa djecom, slučajno se dogodio. Promatrali smo, proučavali smo vlakove, vozila i tako. I djeca su primijetila da iz jednog vlaka dimi dim. Sama su prepoznala da taj sigurno zagađuje i da taj dim smrdi, pa smo počeli pričati o tome na koji način vlakovi još mogu ići. Iz toga je proizašao veliki projekt koji je trajao nekoliko mjeseci te smo pokušavali napraviti eko vlak koji ide na struju jer struja ne zagađuje prirodu, tako da evo, mislim da se osvještavamo u tom smislu prilično dobro. (S10)

Pa, znači, približavamo im znači način života u Africi. Znači kako ta djeca žive, s čime se oni bave, gdje žive, okruženje u kojem se nalaze, kakve resurse imaju što se tiče pitke vode, hrane.. Znači, kroz razne fotografije, kroz razne slikovnice. Onda, znači, njihova pisma, njihov govor, njihova odjeća... Znači, približavamo im općenito tu zemlju, da oni vide na koji se način se tamo živi, uspoređujemo možda sa nama, kako je ovdje, kako je tamo – koje su razlike, koje su sličnosti. Boja kože, znači, da znaju znači da smo svi mi različiti, da je to u redu, znači da moramo sve te vrijednosti prihvatiti, da moramo ovoga, samim takvima brinuti znači, da ih očuvamo. (S8)

Da bi praksa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj bila kvalitetna, potrebno ju je konstantno istraživati i mijenjati te djeci nuditi inovativne aktivnosti. Istraživanjem prakse osluškuje se ono što djeca vole, što je područje njihovog interesa i kakve sposobnosti u određenim aktivnostima iskazuju. U tom procesu odgajatelj prati i dokumentira interes djece snimanjem, zapisivanjem njihovih izreka i promatranjem, temeljem čega dobiva uvid u način na koji djeca reagiraju na prostorno i materijalno okruženje, a ujedno se detektiraju one situacije na kojima treba dodatno poraditi (Jerčinović, 2017). Nakon toga odgajatelj uz pomoć ostalih djelatnika pronalazi moguća rješenja takvih situacija te unaprjeđuje prostor i materijale za nove aktivnosti (Jerčinović, 2017). Takvim su načinom rada odgajatelji i djeca podjednako uključeni u osmišljavanje aktivnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj jer odgajatelj stvara uvjete, ali ih ujedno i prilagođava interesu djece. Ponuđene aktivnosti trebale bi dotaknuti svijest i emocije djeteta kako bi ono moglo shvaćati dublju poruku onoga što radi, što uči i u čemu sudjeluje. Osim razgovora i aktivnosti u vrtiću, odgajatelj je zadužen za osmišljanje izleta i aktivnosti na vanjskom prostoru u gradu u kojem djeca žive kako bi dobili uvid u lijepa i očuvana mjesta, kao i ona onečišćena i nezbrinuta koja narušavaju održivi razvoj (Qemuge i

Mongolia, 2008). Danas se okoliš tumači iz šireg aspekta jer na njega utječu različite kulture i vjere, pa putem aktivnosti odgoja i obrazovanja za održivi razvoj djecu treba pripremati na način da budu građani svijeta, da se snalaze u multikulturalnim sredinama, da budu tolerantni, poštuju svoj, ali cijene i tuđi identitet (Šuvar, 2017; Rabušćicova i Engdahl, 2012).

8.3.3. Ostvarivanje potpore

Potpore u odgoju i obrazovanju iznimno je bitna jer rad odgajatelja s velikim brojem djece zahtjeva snalažljivost, kreativnost, nove ideje i fleksibilnost, a to je moguće ostvariti ukoliko u svome radu dobiva potporu od institucija i zajednice. Odgajatelj je osoba koja u svom poslu treba njegovati kompleksne interakcije s djecom, svojim kolegama i širom društvenom zajednicom (Skopljak, 2015). Iako je on individua koja u praksu donosi svoj sustav vrijednosti, stavove i emocije, istovremeno je dionik institucije i društva koje se također bavi pitanjima održivog razvoja. U vezi s time, odgajatelj se treba truditi stvoriti prilike u kojima će s drugima surađivati, razmjenjivati ideje, uključivati ih u svoj rad te svoj odgojno-obrazovni rad s djecom prezentirati roditeljima, kolegama i lokalnoj zajednici (Fulghum, 1986. prema Skopljak, 2015).

Kada govore o potpori u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, odgajateljice ukazuju na važnost doprinosa više ljudi u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj: *Pa u bilo kojem poslu zapravo je lakše ako oko sebe imate ljude koji dijele slična uvjerenja. Takvi pojedinci ili grupe (...) mogu biti stvarno velika potpora u provođenju zamišljenog. (S6)* Najjači saveznici u tom procesu su roditelji jer svojim angažmanom u prikupljanju reciklažnog materijala koji se koristi u aktivnostima, sudjelovanjem u aktivnostima, razmjenom informacija o interesu i napretku djece te suradnjom i dogovaranjem aktivnosti, olakšavaju odgajatelju implementaciju koncepta održivog razvoja u praksu te osnažuju taj proces vlastitim doprinosom.

U suradnji s roditeljima dogovaramo oko donošenja čepova, tuljaka, kutija, raznih kartona.... Zapravo svega onoga što mi koristimo. Da bi sve te naše aktivnosti realizirali, mi svaki dan nešto izrađujemo, svaki dan ih učimo da od svega toga što su oni mogli baciti, sve to možemo još jednom iskoristiti. (S5)

Roditelji se uključuju u različite aktivnosti ili sami daju ideje. Primjerice, došla nam je, došao nam je jedan roditelj koji je ima sadnicu trešnje i nije znao što bi s njom, pa je ponudio nama.

(...) Sve mame su donijele svoje sokovnike, jedna mama se uključila, donijela sam čips od jabuka. (S3)

Jako mi je bitna i povratna informacija roditelja, vezano uz interes pojedinog djeteta. Jako mi je bitno da oni budu upućeni u aktivnosti koje provodim. U tom smjeru često koristim fotoprikaze etapa pojedinih aktivnosti, evo i to zapravo prilažem kao jedan uvid roditeljima uz zapise dječjih početnih hipoteza, promišljanja, nekakvih zaključaka, misaonih iskrica itd. (S6)

Odgajateljicama u dogovaranju aktivnosti potporu pružaju kolegice iz drugih skupina, kuharica koja im pomaže u odvajanju eko otpada za izradu komposta i sakupljanju ostataka vode za zalijevanje vrta, stručni tim koji dogovara suradnje, informira o zaduženjima i zadacima, dogovara potrebni materijal, organizira profesionalni razvoj te pomaže u osmišljavanju aktivnosti, a institucija osigurava odvajanje otpada te se trudi učiniti eko status vrtića vidljivim u društvu.

Planiranje i provođenje uglavnom ide mislim najviše što se mene tiče sa kolegicama s kojima sam u najužoj suradnji. Znači jako dobra nam je komunikacija i odlična nam je suradnja, tako da ono što primijetimo kod djece uz neke stvari koje se na nekakvoj međunarodnoj, svjetskoj ili ne znam, državnoj razini održavaju, uvijek smo sukladne se dogovoriti i osmisliti neke takve aktivnosti, tako da planiranje i provođenje uglavnom se svodi na nas. (S10)

Sa kuharicom surađujemo i ona svoj sav višak i ono što je otpad, ekootpad ide u naš komposter. (...) Kada ne popijemo svu vodu iz šalica, ne bacamo vodu nego smo izradili spremnik, teta kuharica nam je oprala jedan veliki karnister, imamo od plastičnih boca smo napravili si za ulijevanje i tako oni to otvaraju, ulijevaju i nakon toga oni zalijevaju vrt. (S5)

Pa stručni tim nas uglavnom obavještava o nekim zbivanjima koja su aktualna. Dogovara nam sastanke i suradnju s nekim članovima društva, ako ih trebamo, nekakve planove za nešto. Organizira nam prijevoz, recimo, preko njih do nekog određenog mjesta ako, ovoga je potrebno nekuda ići sa djecom. (S10)

Pedagog surađuje sa institucijama koje, dakle, koje su uključene u tu, u tu obnovu ekostatusa. Informira nas o tome koja su naša zaduženja, zadaci, koja su naša očekivanja, na koje načine to možemo ostvariti, koji materijali će nam trebati, nabavlja određene materijale ukoliko je

potrebno. Informira nas u tom pogledu, organizira odlaske na te skupove i zajedno s nama osmišljava aktivnosti ukoliko je potrebno, za te naše skupine, recimo, u kojima boravimo. (S1)

Moja ustanova ima zelenu zastavu, tu zelenu eko zastavu. Tako da se moja ravnateljica dosta time ponosi i dosta to ističe. To imamo od nedavno, mislim da od prošle godine, tako da moja ustanova dosta o tome priča i dosta to naglašava...reciklažu, recikliranje, očuvanje prirode. (S4)

Potpota se ostvaruje i od strane ravnatelja koji dogovara prijevoz prilikom odlaska djece na određene lokacije te mještana koji pomažu odgajateljicama u oživljavanju starih običaja i prepričavanja priča i događaja iz prošlosti koji se razlikuju od ovih danas. Lokalna zajednica podupire proces odgoja i obrazovanja za održivi razvoj osiguravanjem financijskih sredstava, prostora za odvijanje aktivnosti i nabavkom stručne literature za odgajateljice.

Pa na način da (...) ravnatelj organizira nekakve prostore, a s mještanima surađujemo ukoliko nam je potrebna njihova pomoć oko, isto tako oko prikupljanja materijala, oko prepričavanja kakvih događaja kao što je nekada bilo, kako se radi... kako se nekada radilo. (S7)

Lokalna zajednica osim financiranja pomaže nam znači kod financiranja, nabave određenih materijala i slično. Ne znam, zna nam ustupit prostor, pa smo na primjer imali određene sajmove gdje smo izrađivali od otpadnog materijala pa prodavali to za određene humanitarne svrhe, prikupljali pomoć za ne znam, neko oboljelo dijete i slično. Tako da možda najviše na taj način se možda lokalna zajednica uključuje i nabava stručne literature. (S2)

Institucije civilnog društva svojom promocijom održivog razvoja također osnažuju trud i rad odgajateljica, a osnivač materijalnim sredstvima i osiguranim prijevozom pruža potporu u organizaciji aktivnosti održivog razvoja. Odgajateljice navode i kako veliku potporu ostvaruju suradnjom s ostalim vrtićima ili školama s kojima surađuju.

Dakle, osnivač zaista osigurava sve potrebne financije i što se tiče možda prijevoza do nekih destinacija i što se tiče nekih materijala koje koristimo i tako, tako da s te strane evo zaista imamo njihovu potporu. Često ostvarujemo suradnju s lokalnim udrugama koje promoviraju načelo održivog razvoja i te sve suradnje koje sam sad nabrojala mogu biti baš ono, itekako podržavajuće i smatram ih potporom u svom radu. (S6)

Uglavnom sa centralnim vrtićima, pošto smo područni vrtić. (S7)

Sad smo u suradnji, ustvari svakodnevno surađujemo s osnovnom školom koja nam ustupi i dvoranu znači u kojoj boravimo, znači tjelesne aktivnosti imamo. Isto tako, možemo koristiti i njihovu knjižnicu. (S8)

Svaka suradnja, podrška i pomoć u osiguravanju resursa ima veliki značaj na provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja jer je ponekad teško planirati i ostvariti sve aktivnosti bez potpore. Vujičić (2011) navodi kako se zajedničkim doprinosom i trudom stvara kultura koja se osjeti u predškolskoj ustanovi, a utječe na sve njezine dionike. Potpora predstavlja i poticaj za napredak, omogućava razmjenu ideja i jače djelovanje na pojedince koji se nalaze u tom procesu. Ukoliko roditelji i odgajatelji, kao i ostali sudionici procesa odgoja i obrazovanja u svom odnosu njeguju empatiju, toleranciju, suradnju i komunikaciju, djeca će svoje ponašanje modelirati na takav način. Zbog vremena koje djeca provode u vrtiću, a koje je u ranoj i predškolskoj dobi gotovo pa jednako kao što provode u svome domu, partnerstvo između roditelja i odgajatelja temeljeno na iskrenoj komunikaciji, povjerenju i ugradnji istovrsnih odgojnih sadržaja ima veliko značenje za razvoj socijalnih, emocionalnih i kognitivnih kompetencija djeteta (Mlinarević i Tomas, 2010).

8.3.4. Ishodi odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Cjelokupni proces odgoja i obrazovanja za održivi razvoj provodi se zbog određenih ishoda koji se njime žele postići, pa su tako odgajateljice kao neke od ishoda kojima teže u radu s djecom navele razvoj empatije prema živim bićima, poticanje brige za okoliš, osvještavanje o pravilnom raspolaganju otpadom te prepoznavanje velikih zagađivača u okolišu. Isto tako, kod djece žele razvijati ekološku osviještenost i kulturu ponašanja prema okolišu, razumijevanje važnosti zdrave prehrane te racionalni pristup trošenju resursa.

Poticati da se razvije ta empatija usmjerena prema životinja, dakle, da djeca znaju da se recimo, ako se vidi kukac nije cilj da ga zgazimo, nego ga možemo promatrati, možemo gledati dakle, pratiti put tog kukca, možemo razviti te neke pozitivne stavove, razgovarati o tome zašto je taj kukac za nas bitan (...) u odnosu sa svim životinja razvijati tu neku nježnost, važnost toga da se razvije stav o tome i svijest o tome da se te životinje nas boje, da moramo s njima postupa nježno, primjereno, prići im pomalo, ne s nekim naglim pokretima, ne ih plašiti, dakle, ako

znamo da je životinja gladna dat joj malo vode, malo hrane, ako možemo i slično. Isto tako, to promatranje biljaka...osvijestiti da su one važne da možemo disati, da ima vode za sve... (S1)

(...) da spoznaju važnost i ulogu svega što utječe na životni ciklus u prirodi i kako da to očuvaju. Eto, da prepoznaju velike zagađivače... (S10)

Uočavanje postojećih problema u njihovom okruženju, bilo to u njihovim odnosima za vrijeme igre ili za vrijeme druženja u prirodi i zajednici te ih možda potaknut da konstruktivno pronađu rješenje za dobrobit svih, znači da nauče čuvati svoje vrijednosti, da li je to obitelj, društvo, mjesto u kojem žive, cijela planeta... (S8)

Pravila zdrave prehrane, kako iskoristiti neke resurse u okolini, znači zemlju, voće i povrće, (...) pravilno kao što sam i rekla raspolaganje otpadom, dakle ne mislim samo na odvajanje otpada nego i to kompostiranje otpada, racionalno korištenje energije i potrepština, ne znam i vode i struje, papira, na primjer pri osobnoj higijeni, pranju ruku i slično tome. Mislim da su to neke ono, ljudske, općeljudske vrijednosti koje bi trebali najmlađima usaditi. (S2)

Svojom posvećenošću odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, odgajateljice kod djece žele poticati poštovanje i razumijevanje ljudskih prava i potreba te prihvatanje različitosti, shvaćanje mogućnosti vlastitog doprinosa u rješavanju problema održivog razvoja i razvoj senzibiliteta za vrijednosti svih živih bića.

(...)nastojim razvijati poštovanje osnovnih ljudskih potreba i prava, poštivanje jednakosti, odnosno prihvaćanje različitosti, kulturu nekakvog ponašanja u okolišu, stavove o važnosti očuvanja toga što nas okružuje. Želja mi je potaknut razvijanje senzibiliteta za vrijednosti živih bića i okoliša, promišljanja npr. djece o povezanosti naših ponašanja i utjecaja npr. na okolinu, našu povezanost s okolišem itd. Zapravo je važno buditi kod djece nekakvu empatiju prema okolišu i prema drugim živim bićima. (S6)

Odgajatelj svojim postupcima i organizacijom rada utječe na sve dionike odgojno-obrazovnog procesa, a osobito na djecu koja s njime provode najviše vremena i zbog kojih se taj cjelokupni proces provodi. Usađujući im vrijednosti, mijenjajući njihove stavove, potičući njihova razmišljanja i odnose prema sebi i drugima, odgajatelj postiže željene ishode. Nenadić-Bilan (2017) navodi kako odgoj i obrazovanje za održivi razvoj djecu treba osposobiti za (samo) refleksiju postupka i ponašanja te sustavnog promišljanja o vlastitom utjecaju na društveni, kulturni, ekonomski i ekološki aspekt održivog razvoja unutar lokalnog, ali i globalnog nivoa.

8.3.5. *Djeca u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj*

Razvoj ekološke osjetljivosti najefikasniji je ukoliko se temelji na proživljenim emocijama što govori o važnosti poticanja emocionalnih reakcija djece u aktivnostima (De Zan, 2005. prema Smojver, 2017). Kada govore o reakcijama djece, odgajateljice se slažu kako su djeca iznimno angažirana u aktivnostima održivog razvoja te rado preuzimaju inicijativu u predlaganju daljnjih aktivnosti. Isto tako, djeca iskazuju osjećaj ponosa kada imaju priliku sudjelovati u takvim aktivnostima jer mogu vidjeti plodove svoga rada što ih čini zainteresiranijima za navedenu tematiku.

Pa djeca su jako u biti angažirana i djeca vole i boravak u prirodi, na vanjskom prostoru, uvijek su zainteresirani za biljke, za životinje i na neki način predlažu danji tijekom aktivnosti tim nekim svojim interesima i akcijama i uvijek su zbilja angažirani i trude se nekako biti što aktivniji u tim aktivnostima, uvijek traže još, uvijek pitaju još... Sami dolaze: „Evo teta donijeli smo čepove, donijeli smo ovo, donijeli smo baterije...“ Kada vide neki čep, neko smeće, podignut će ga sami s poda. (S2)

Mislim da su oni visokomotivirani, oni vole općenito sudjelovat. Osjećaju se vrijednima u aktivnostima, imaju priliku nešto novo isprobat, naučit, vidjet, onda još iskusit plodove svoga rada. (...) Mislim da djeca stvarno vole se osjećat vrijednima i uspješnima, naravno... (S2)

Oni kad...jako pozitivne. Oni kad nešto shvate kako funkcionira, kada oni recimo za tu biljčicu vide kako ona raste, posadimo ju u onu staklenku prozirnu, pa oni to sve vide, u biti cijeli taj proces izvana i iznutra i onda oni kad oni u biti shvate princip, onda su oni ponosi i onda oni ponosno u biti reagiraju kako oni sada znaju...kako oni...onda oni, starija djeca neki put znaju povezivat s nekim drugim stvarima: „A tako, tako i ja kad sam bio jučer...“, onako, onda oni to sve povezuju. Tako da u biti ako shvate poantu, a shvate, ponosi su. (S4)

Aktivnosti održivog razvoja djeci pružaju širok spektar mogućnosti uključivanja, stoga ih vole sva djeca jer svatko može pronaći nešto što zadovoljava njegov interes. Prema riječima odgajateljica, djeci je urođena potreba za povezivanjem s okolinom i često se događa da oni povezuju aktivnosti u ustanovi ranog i predškolskog odgoja s aktivnostima kod kuće te prenose svoje znanje na roditelje.

Djeci je općenito prirodno da borave u prirodi, tako da svaka aktivnost u prirodi izaziva kod njih jednu pozitivnu emociju i reakciju, a važnost i posebnost, svjesnost da su učinili nešto dobro, to ih čini jako ponosnima. (S10)

Pa djeca zaista vole sadržaje koji se tiču svega što ih okružuje i toj njihovoj prirodnoj znatiželji kao da nema kraja. (...). Teme koje se tiču održivog razvoja naprosto su djeci privlačne. Dijete osjeća tu povezanost sa svijetom oko sebe. (...). (S6)

Kako često o tome pričamo i stalno smo u tome, oni dosta o tome znaju onda prenašaju i svojim roditeljima, znači nije to samo da ostane na njima, znači oni svojim roditeljima prenašaju ono što stu naučili, pokušavaju to koristiti, znači, u svom životu.. (S8)

Sigurno je, 100% je sigurno da djeca jako vole praktične i radne aktivnosti. To je neminovno, u tome ne možemo pogriješiti i svoje i njihovo zadovoljstvo, znači dječje zadovoljstvo prenašali su na roditelje. I na taj način oni su uključivali roditelje i poticali ih na njihove komentare, što je jako dobro. Oni osobno, djeca su uživala čineći dobro, jer su na taj način činili nešto dobro za sebe, ali i za druge. (S7)

Djeca se osjećaju zadovoljno kada mogu učiniti nešto pozitivno za sebe i za druge, a upravo im je to omogućeno u aktivnostima održivog razvoja jer su one veoma jednostavne, djeci dostupne i mogu ih činiti svakodnevno. Wals (2017) navodi kako su djeca češće u skladu s održivim razvojem negoli odrasli zbog čega druženje, rad i usvajanje znanja s djecom ima mnogo koristi od međugeneracijskog dijaloga. Djeca su danas pogođena globalnim izazovima održivosti jer će morati duže živjeti s društveno-ekološkim i ekonomskim posljedicama koje su im prethodno donijele generacije njihovih roditelja, djedova i baka (Corcoran i Osano 2009. prema Wals, 2017). Iako se trenutno ne zna mnogo o tome kako djeca percipiraju izazove održivosti, kako oni utječu na njihov (budući) život i kako percipiraju vlastitu sposobnost da utječu na promjene i učine nešto u sadašnjem i budućem životu, uloga ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja jest pomoći djeci da učinkovitije odgovore na izazove održivosti (Wals, 2017).

8.4. Izazovi u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj

Svaki posao sa sobom nosi i određene izazove, pa se tako i odgajateljice susreću s izazovima u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj kojima je posvećeno novo

područje rezultata ovog istraživanja. Česte promjene i inovacije koje se događaju na globalnoj razini, a tiču se održivog razvoja, zahtijevaju prilagodbu odgajatelja u pripremi metoda, oblika i sadržaja rada kako bi odgovorio na potrebe generacija koje odgaja i obrazuje (Šuvar, 2017). Neke odgajateljice nisu izdvojile izazove u radu, no neke su ih prepoznale u samoj organizaciji rada te nedovoljnoj senzibiliziranosti okoline u pružanju potpore odgoju i obrazovanju za održivi razvoj. Usto, odgajateljice su objasnile i na koji način pristupaju izazovima kako bi u konačnici uspjele učiniti zamišljeno.

8.4.1. *Odgajateljice se ne susreću s izazovima*

Odgajateljice koje u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj ne nailaze na izazove smatraju kako je to iz razloga što odgajatelj ima veliku slobodu u načinu kreiranja i provođenja procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te da za organizaciju tog procesa nisu potrebni skupi materijali, a aktivnosti su vrlo jednostavne za pripremu.

Pa...ja ne bi izdvojila neke pretjerane izazove, budući da je tu velika sloboda odgajatelja na koji način želi provoditi te aktivnosti, naravno puno je mogućnosti, a onda svaki odgajatelj ovisno o svojoj mogućnostima, svojim i procjeni interesa djece u skupini, njihovim potrebama organiziraju u biti taj rad. (S2)

Pa ja se još nisam susrela s nikakvim izazovima, nekakvim posebnim da mi je nešto otežalo situaciju ili tako. (...) Aktivnosti takvog tipa su u biti nekakve iskonske aktivnosti koje ne zahtijevaju, ne zahtijevaju puno... i u biti su najjednostavnije. Ne zahtijevaju niti previše skupocjenog materijala niti...to u biti sve zahtjeva trud onoga tko se time bavi. (S4)

Iz navedenih iskaza odgajateljica proizlazi zaključak kako se provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj može organizirati svakodnevno s vrlo malo pripreme i materijala jer aktivnosti proizlaze iz vrlo jednostavnih situacija i o odgajateljevoj kreativnosti ovisi hoće li ih znati prepoznati i upotrijebiti u radu s djecom.

8.4.2. *Izazovi organizacije rada*

U kontekstu opisivanja izazova u organizaciji rada, odgajateljice navode kako organizacija rada ponekad onemogućava kvalitetnu posvećenost provođenju odgoja i

obrazovanja za održivi razvoj zbog vremenskih ograničenja i dobi mlađe djece koja su uključena u proces adaptacije u jasličkim grupama.

Pa ponekad taj neki broj djece i organizacija rada možda ne dopušta dovoljno da provodimo aktivnosti koje su vezane uz to. Jednostavno se nekada ne stigne u mlađim skupinama je puno teže te neke konstruktivne recimo aktivnosti provoditi. (S1)

Pa ustvari ideja je da svi provode i odgajatelji su to rado prihvatili kao i djeca, još nam je jedino mali problemčić možda u jasličkim skupinama, budući da su česti upisi, adaptacija djece, odgajatelji, a i djeca se ne stignu možda toliko tome posvetiti. (S2)

Osim toga, odgajateljicama izazov predstavlja priprema atraktivnih aktivnosti koje odgovaraju različitoj dobi i interesu svakog pojedinog djeteta te neizvjesnost ishoda ponuđenih aktivnosti prilikom pojavljivanja novih tema o kojima bi trebali znati mnogo, a u tom području nisu stručne.

Izazov je možda nekako kvalitetno pripremiti temu i približiti im neku aktivnost da im bude zanimljiva i interesantna. Koliko god je njima interesantna i zanimljiva, opet je tu malo izazov zato što je dob znači od tri do sedam, (...) tako da je malo teže one mlađe pridobiti, zainteresirati, oni to sve shvaćaju od ovih starijih, tako da moramo dobro, dobro razraditi kako ćemo im to sve prezentirati, kako ćemo razgovarati, na koji način ćemo im objasniti neku temu što radimo. (S8)

Posao odgajatelja uvijek je izazov i samim time nekako je posebno zanimljiv. Ja volim na izazove gledati kao na poticaj da se nešto napravi još bolje. Kad promišljam o tim raznim izazovima zapravo mi uvijek otkrivaju neke nove ideje i neke nove mogućnosti. Primjerice, zna se dogoditi onako da zamislimo tijekom neke aktivnosti i onda sve krene drugačije, no na kraju se ispostavi da je baš to drugačije pomaklo cijelu tu priču jednom novom, kvalitetnijem smjeru. (...) (S6)

Izazovi se u principu možda najviše nalaze u radu sa djecom jer nikad ne znaš što će te zainteresirati u određenim temama, (...) u principu najveći izazov su dječja pitanja: "Šta, zašto, kako, od kud, na koji način?" Ti zapravo moraš biti stručnjak iz nekog područja koje zapravo uopće nije tvoje i to su nam najveći izazovi. Znači, pronaći informacije koje bi mogli plasirati

djeci da bi oni ostvarili svoja neka promišljanja da bi oni testirali svoje ideje, istraživali, isprobavali, tako da je meni možda to najveći izazov. (S10)

Zbog kompleksnosti posla odgajateljica i mnogih zadataka koje trebaju ispuniti za vrijeme boravka u skupini s djecom, često se događa da se ne mogu kvalitetno posvetiti održivom razvoju. Broj djece, njihova dob, interesi i različite mogućnosti od odgajatelja zahtijevaju kvalitetnu i kreativnu pripremu za rad, no ponekad nije u mogućnosti ispuniti sve zahtjeve svog posla. Jedna odgajateljica navodi kako joj je organizacija prijevoza do određenih lokacija izazov, kao i financijski nedostaci potrebni za realizaciju aktivnosti: *Nekad je teško organizirati buseve i prijevoz do tih samih, nekih....sve skupa je možda financijski možda opterećujuće u nekim pogledima. (S1)* Izazovi koje su navele odgajateljice korespondiraju s izazovima koje navode Qemuge i Mongolia (2008), a odnose se na pronalaženje metoda i načina podučavanja održivog razvoja da bi ga djeca različitih interesa i dobi mogla dublje razumjeti jer su u toj dobi nedovoljno svjesna narušenosti prirode te samostalno ne znaju reagirati.

8.4.3. Nedovoljna senzibiliziranost okoline

Još jedan od izazova koji su prepoznati u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj je nedovoljna senzibiliziranost i razumijevanje okoline za taj koncept. Odgajateljice se slažu kako održivi razvoj nije dovoljno prepoznat kao važan društveni koncept te navode nedovoljan angažman lokalne zajednice u pružanju potpore i suradnje ustanovi ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja što ih navodi na samostalno snalaženje u realizaciji aktivnosti.

Društvo još nije na to naviklo, uprava vrtića ne smatra to najbitnijim...pa, podosta je teško. (S3)

Kod lokalne zajednice baš nisam osjetila da oni podržavaju te ideje. Nisu u mogućnosti, čak nam nisu mogli ni taj profesionalni komposter nabaviti nego smo mi izradile same od kištrica i najlona. (S5)

Ne baš, nažalost. Čak i kad ih tražimo nekakvu pomoć...ne. Više, više se same moramo uložiti...na primjer, tražile smo odvojene kontejnere, pa smo se mi morale angažirati oko toga, zvat Metis, pitat, molit, da li je besplatno, kako ćemo to dobit. Jer evo, tražile smo odvojene kontejnere od vrtića i dobile smo jedan za odvajati otpad. (S3)

Lokalnoj zajednici je svaka akcija bila vrlo, onako pozitivna, samo što od lokalne zajednice nismo imali baš previše financijskog pokretača, ali su uvijek... kod njih je uvijek bila svaka akcija hvale vrijedna. (S7)

Osim toga, odgajateljice spominju i izazov prilikom organizacija prijevoza do određenih lokacija, kao i financijske nedostatke potrebne za realizaciju aktivnosti.

Nekad je teško organizirati buseve i prijevoz do tih samih, nekih...sve skupa je možda financijski možda opterećujuće u nekim pogledima. (S1)

Pa, u većini slučajeva su to nekakvi financijski problemi... (S3)

Prema iskazima odgajateljica, slaba uključenost okoline uvelike im otežava provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj jer bi im potpora zajednice uvelike olakšala posao na način da bi se više mogle posvetiti radu s djecom, a manje promišljanju i ulaganju snage u nabavljanje onih resursa koji nisu u domeni njihovog posla. Veći angažman okoline također bi olakšao promicanje održivosti na više razina društva jer bi, osim djece, roditelji, ali i ostali građani bili izloženi poticajima primjene ponašanja i brige o vlastitom okolišu.

8.4.4. Rješenje izazova

Prilikom promišljanja o rješenjima koje pronalaze kako bi ostvarile planirane aktivnosti unatoč preprekama i izazovima, odgajateljice se najčešće dogovaraju s roditeljima djece svoje skupine, ali i s ravnateljem o organizaciji aktivnosti i financijskim sredstvima koje tada, ukoliko je moguće, uspijevaju dogovoriti, a potom realizirati aktivnosti.

Pokušamo se organizirati sa roditeljima, ako oni pokažu, naravno, interes, onda se kreće u biti sve nekako, sve kreće od roditelja koji jesu osobe koje u tom trenutku osiguravaju neka financijska sredstva, apelira se na ravnatelja koji se dalje sa lokalnom zajednicom dogovara, pokušava organizirati te određene postupke... (S1)

Razgovori s djecom i ostalim dionicima odgojno-obrazovnog procesa o mogućim rješenjima, pretraživanje stručne literature ili dolazak stručne osobe koja može s djecom razgovarati o nekoj temi o kojoj odgajateljice ne znaju mnogo također su moguća rješenja izazova za kojim posežu odgajateljice.

Zajednički dogovori s djecom, što njih zanima, prijedlozi odgajatelja uvijek dovedu do neke konačnice, do osmišljavanja određenih aktivnosti i slično. Onda svatko daje neke svoje ideje od kolega, od djece i slično... (S2)

Pa kroz razno raznu literaturu, kroz neke medije, ponekad pozovemo neke stručnjake u skupinu da nam odgovore na neka pitanja na koja mi nemamo odgovore, za to unaprijed pripremimo djecu i sebe, tako da ovoga na taj način uglavnom. (S10)

Ponekad se događa da odgajateljice samostalno donesu ili nabave određene materijale o svome trošku jer, kako kažu: *...jednostavno dok bi to uprava vrtića nama donijela to bi trajalo predugo... (S3)* Kreativno pristupanje rješenjima ponekad je najbolji izbor jer u tom procesu sudjeluju i djeca, a oni češće imaju puno jednostavniji pristup od odgajateljica te svojim angažmanom riješe situaciju.

Kreativno! Haha, to je prva stvar koja mi je pala na pamet. Nekada, kada sam počinjala s praksom, ja sam bila ta koja je tražila rješenja za nekakve izazove, a sad zapravo uživam kad mi djeca ponude određeno rješenje kad osluhnem, pa čujem kako su oni to vrlo jednostavno i puno kreativnije od mene osmislili. (S6)

Iako su aktivnosti koje se tiču održivog razvoja veoma bliske, jednostavne i svakodnevne djeci, potrebno je da se one mijenjaju i da djeca na različite načine uče o održivosti. Upravo zbog toga, odgajatelj ima težak zadatak u pristupanju samom procesu provođenja odgoja i obrazovanja za održivi razvoj te je potrebno da oko sebe uvijek ima pomoć na koju može računati. Rubić (2017) navodi da ukoliko je odgajatelj intrinzično motiviran, uvijek će pronaći način da prebrodi izazove svoga posla te će iskoristiti postojeća znanja i kompetencije da na određen način ostvari ciljeve odgoja i obrazovanja za održivi razvoja.

8.5. Preporuke za unaprjeđenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj

Iako su odgajateljice ovog istraživanja primjeri dobre prakse u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj i u svojim odgojno-obrazovnim ustanovama provode i njeguju taj koncept, postoji i mnogo odgajatelja koji se s tim konceptom ne bave dovoljno. Stoga, odgajateljice prilikom promišljanja o unaprjeđenju ovoga procesa navode preporuke kojima bi se odgajatelje potaknulo na veći angažman u tom području čime bi porasla svijest i razumijevanje okoline o važnosti ranog i predškolskog odgoja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj. Preporuke koje su proizašle iz iskaza odgajatelja odnose se na ulaganje u

unaprjeđenje odgajateljskih kompetencija te težnja da se koncept održivog razvoja učini vidljivijim u društvu.

8.5.1. Ulaganje u unaprjeđenje odgajateljskih kompetencija

Govoreći o unaprjeđenju procesa odgoja i obrazovanja, odgajateljice su prepoznale kako je potrebno unaprijediti odgajateljske kompetencije za implementaciju održivog razvoja u odgojno-obrazovni rad, a to se može ostvariti organizacijom kreativnih i art terapija za odgajatelje i osiguravanjem bogatije ponude stručnih usavršavanja na temu održivog razvoja.

Možda bih organizirala za odgajatelje ta stručna usavršavanja, određene kreativne i art terapije, radionice koje bi mogle, recimo se koristiti onda kasnije u radu sa djecom, u smislu toga da mi nekako sa tim, ajmo reći, obrazovnim sustavom gubimo tu neku kreativnost u pogledu toga da mi možda nekada zapnemo kreativno u smislu toga što bi mogli raditi dalje i te neke ustanove koje se time bave bi možda nama kao odgajateljima mogli dati neke ideje koje bi mi onda mogli kasnije koristiti u samom radu (...) jer ako mi nismo dovoljno obrazovani i educirani, onda kako možemo odrađena znanja i vještine, spoznaje, aktivnosti provoditi i prenositi na djecu. (S1)

Obzirom da kvantiteta, pa i kvaliteta provođenja koncepta održivog razvoja uvelike nekako ovisi o sluhu onih koji provode odgoj i obrazovanje za održivi razvoj s djecom, vjerujem da je presudno utjecati na osvještavanje tih djelatnika o važnosti navedenog koncepta. Moguće je možda da djelomice to postignemo češćim edukacijama na tu temu, no čini mi se, na žalost, da nikako ne možemo utjecati na nečiju intrinzičnu motivaciju, a zapravo to smatram ključnim. (S3)

Osim toga, slažu se u tome da je potrebno ponuditi veći izbor kolegija koji se tiču održivog razvoja na fakultetima i ojačati inicijalno obrazovanje odgajatelja u tom području te osvijestiti odgajatelje o njihovoj ulozi u provođenju i organizaciji odgoja i obrazovanja za održivi razvoj.

Ja bih uvela veću svijest na fakultete o tome. Mislim da se o tome premalo govori. Naravno, ima puno važnijih područja, ali smatram da je ovo za budućnost itekako bitno (...), tako da bi ja uvela kod mladih ljudi već u biti potrebu da uoče koliko je to važno, a mislim da je za to fakultet idealna prilika za takve stvari. (S2)

Možda za početak ponudit više nekih predavanja s nekim praktičnim dijelom na tu temu kako bi se dobio bolji uvid u tu temu i problematiku, kako bi svi odgajatelji više razumjeli i više znali, pa bi možda kvalitetniji bio rad općenito na nivou objekata jer nisu svi zainteresirani jednako za takve teme. To bi trebalo svima nama biti onako, primarno, ali ovoga više - manje svi se baziraju na nešto šta im je bliže, znači... Nekako da to bude onako, za svih dostupno, da znaju o čemu se radi i da im bude to ovako nekako, da se osvijeste. (S8)

Odgajateljice su iskazale kako postoji nedovoljan angažman visokoškolskog obrazovanja i jačanja odgajateljskih kompetencija u području održivog razvoja na kojem se u budućnosti treba poraditi kako bi odgoj i obrazovanje za održivi razvoj dobilo sigurnije, suvremenije i konkretnije djelovanje te obuhvatilo sve institucije i odgojno-obrazovne djelatnike u predškolskim ustanovama. Takvi rezultati korespondiraju s istraživanjem koje su proveli Borić, Jindra i Škugor (2008) koji su željeli utvrditi koliko studenti učiteljskog i predškolskog studija, odgajatelji, učitelji i sveučilišni profesori u Osijeku razumiju koncept cjeloživotnog učenja za održivi razvoj i u kojoj ga mjeri primjenjuju. Prema rezultatima, odgajatelji svoje kompetencije osnažuju uglavnom nakon što završe visokoškolsku ustanovu, putem individualnog usavršavanja što ukazuje na to da se inicijalno obrazovanje odgajatelja treba unaprijediti sadržajima koji se tiču koncepta održivog razvoja te ih pripremiti na provođenje u praksi. U tom se istraživanju željelo dobiti uvid na koje načine sudionici vide mogućnosti kojima bi se unaprijedilo provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, budući da se ono nedovoljno prepoznaje u praksi. Postoje četiri osnovna razloga zbog čega odgoj i obrazovanje za održivi razvoj nisu kontinuirano implementirani u praksi, a to su:

- nedovoljna osposobljenost i upoznatost sa aktualnim znanjima odgojno-obrazovnih djelatnika na svim razinama odgojno-obrazovnih ustanova;
- nedovoljno povezivanje ostalih sektora i segmenata unutar odgoja i obrazovanja za održivi razvoj;
- nedovoljno prisustvo sadržaja o konceptu održivog razvoja u planovima i programima te kurikulumima;
- trenutna nepovezanost sadržaja koji ne prate aktualne događaje u postojećim programima (Denona Bogović i sur., 2012. prema Miočić, 2017).

8.5.2. *Koncept održivog razvoja treba učiniti vidljivijim u društvu*

Osim što odgajateljice velik naglasak stavljaju na važnost inicijalnog obrazovanja odgajatelja, ističu i važnost isticanja koncepta održivog razvoja u društvu, kako bi on postao vidljiviji u svim aspektima, a ne samo u odgoju obrazovanju. To se, prema mišljenju odgajateljica, može postići promoviranjem vlastitog rada odgajatelja u društvu, promoviranja koncepta održivog razvoja u lokalnoj zajednici, unaprjeđenjem suradnje između ustanove ranog i predškolskog odgoja s institucijama civilnog društva s ciljem osvještavanja važnosti ranog djetinjstva kao početka implementacije koncepta održivog razvoja.

U svakom slučaju onda svaki odgajatelj može sudjelovati u prezentaciji svoga rada ukoliko želi, mislim da se može uključiti ili u neakve skupove ili na drugi način ili unutar svoga vrtića ili već okruženja kojem radi kao poticaj drugima. (S10)

Pa treba promovirati održivi razvoj u javnosti, osvijestiti lokalne zajednice, osigurati financijska sredstva, na primjer za dječju literaturu, za stručnu literaturu odgajatelja... (S5)

Pa, isključivo bi u ranom djetinjstvu kroz odgojni...kroz odgojno-obrazovni sustav ili programe poučavali djecu povezanost sa prirodom i međuovisnosti ljudskih bića i okoline. Znači, mora se sve započeti u ranom djetinjstvu i što veću uključenost lokalne zajednice. (S7)

Također smatram da nekako taj angažman nekih vanjskih institucija je puno rjeđi i nekako se to treba možda ojačati i osnažiti na neki način da dolaze ti neki vanjski suradnici koji su specijalizirani za to područje na neki način pokazu neko svoje djelovanje kroz kreativne aktivnosti jer je djeci uvijek zanimljivo kad dođe netko izvana, netko novi tko će njima prenijeti neka nova znanja, (...) suradnja s raznovrsnim muzejima i njihovim nekim djelovanjima i mogućnostima koje oni pružaju jer su djeca zbilja uvijek otvorena za te neke druge suradnje (...). (S1)

Budući da su odgajateljice dionici odgojno-obrazovnog procesa te su upoznate s praksom rada i trenutnim stanjem u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, njihove preporuke trebalo bi uzeti u obzir ukoliko se želi unaprijediti implementacija održivog razvoja u ranom i predškolskom odgoju, ali i u cjelokupnom društvu. Važno je da visokoškolske ustanove, ali i lokalna zajednica prepoznaju nužnost ulaganja u odgajatelje, ali i ostale odgojno-

obrazovne djelatnike kako bi svojim djelovanjem u praksi osnažili buduće generacije da žive u skladu s održivim razvojem.

9. ZAKLJUČAK

Cilj ovog diplomskog rada bio je primjenom kvalitativnog istraživačkog pristupa dobiti uvid u primjere dobrih praksi odgajateljica koje u svom radu s djecom rane i predškolske dobi provode odgoj i obrazovanje za održivi razvoj. Temeljem različitih iskustava željelo se identificirati što sve odgajateljice motivira za provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, kako organiziraju proces rada s djecom u navedenom području i što im predstavlja izazove u radu.

Rezultati provedene kvalitativne analize dobivenih odgovora sudionica u ovom istraživanju ukazuju na to kako se primjer dobre prakse u području odgoja i obrazovanja za održivi razvoj gradi od samog djetinjstva, odnosno, od najranije dobi u kojoj su odgajateljice mnogo učile iz vlastite okoline i svoje obitelji koja ih je redovito uključivala u poslove i promišljanja o sastavnicama održivog razvoja. Kasnije, tijekom školovanja i formiranja stavova i vrijednosti te usvajanja znanja o održivom razvoju, visokoškolska ustanova koju su odabrale dodatno im je osvijestila važnost održivog razvoja. Samim time rasla je i motivacija da jednog dana u svom poslu postanu promotorice koncepta održivog razvoja jer su shvaćale koliki utjecaj pojedinac ima na svoju okolinu, a takve su vrijednosti željele prenositi i na društvo u cjelini, počevši od djece, kao nosioca znanja, stavova i vrijednosti za budućnost. Odgajateljice su svjesne važnosti svoje uloge u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj jer svojim postupcima, promišljanjima, stavovima i vrijednostima koje njeguju predstavljaju model za buduća dječja ponašanja. Napredak u svome poslu ostvaruju putem samostalnog i grupnog profesionalnog razvoja te samim boravkom u praksi iz koje svakodnevno uče, no svjesne su kako je ponuda stručnih usavršavanja na temu održivog razvoja veoma siromašna i kako bi se na tome trebalo poraditi.

Što se tiče organizacije procesa odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, iz odgovora odgajateljica vidljivo je kako se taj proces po određenim značajkama razlikuje od uobičajenog odgoja i obrazovanja djece rane i predškolske dobi. Recikliranje, izrada komposta, sadnja povrtnjaka, skladištenje viška vode za zalijevanje biljaka, korištenje prirodnih i neoblikovanih materijala u aktivnostima te izbjegavanje korištenja plastike samo su neke od posebnosti koje odgajateljice izdvajaju u radu s djecom. Tematika održivog razvoja omogućuje širok spektar aktivnosti koje se ponekad pretvaraju i u eko projekte u kojima sudjeluje veći broj dionika koji zajedničkim snagama istražuju sastavnice održivog razvoja stvarajući nova znanja. Zbog kompleksnosti ovog procesa, odgajateljice ističu i velik značaj potpore koju u obliku osiguravanja resursa, prijevoza, financija, organizacije radionica i ustupljenog prostora, a koju

dobivaju od roditelja, ravnatelja, stručnih suradnika, lokalne zajednice i mještana te putem suradnji s drugim vrtićima i školama. Razvoj ekološke osjetljivosti, kulture ponašanja prema prirodi, samostalno rješavanje problema, briga i empatija prema živim bićima, prihvaćanje različitosti i poštivanje ljudskih prava neki su od ishoda kojima odgajateljice teže u radu s djecom, a pozitivne reakcije djece i njihov angažman u aktivnostima uvelike olakšavaju provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, a odgajateljice navodi na daljnji trud i rad.

Bez obzira na dječje prihvaćanje i potporu koju odgajateljice dobivaju, situacije u predškolskim ustanovama se razlikuju, pa se svakodnevno nekima od njih pojavljuju izazovi poput financijskih nedostataka, nemogućnosti organizacije prijevoza, nedovoljne potpore lokalne zajednice u prikupljanju potrebnih sredstava, ali i onih koji se tiču same organizacije rada. Naime, velik broj djece u skupinama, dob djece u jaslicama, vremensko ograničenje i osmišljanje aktivnosti ponekad odgajateljicama onemogućavaju kvalitetno provođenje zamišljenog, no za većinu takvih izazova pronadu kreativna rješenja. Poznavanje prakse i svakodnevna izloženost pozitivnim, ali i negativnim situacijama mogla bi se ublažiti unaprjeđenjem cjelokupnog odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, a odgajateljice unaprjeđenje vide u većem ulaganju u kompetencije odgajatelja (u inicijalnom obrazovanju, ali i kasnije tijekom rada) te većim angažmanom društva u prikazivanju održivog razvoja kao važnog koncepta u različitim sferama društva, a ne samo u odgoju i obrazovanju. Odgajateljice svojim trudom, zalaganjem, napredovanjem i svakodnevnim kreativnim rješenjima uistinu predstavljaju primjer dobre prakse koji drugim odgajateljima može poslužiti da u svoj odgojno-obrazovni rad uključe koncept održivog razvoja i zajedno s djecom i njihovim roditeljima stvaraju bolje društvo.

Metoda polustrukturiranog intervjua kojom je provedeno ovo istraživanje može biti prednost, ali i nedostatak u davanju odgovora odgajateljica jer se neke od njih potpitanjima navelo na dublje objašnjenje svog odgovora i uočavanje neverbalne komunikacije, dok postoji mogućnost da su neke davale poželjne odgovore s obzirom na prisutnost istraživača. U budućim istraživanjima, poželjno je uključiti veći broj odgajatelja koji nisu primjeri dobre prakse provođenja koncepta održivog razvoja te iz njihovih odgovora identificirati što oni prepoznaju kao uzroke njihovog nedovoljnog angažmana u tom području, kako bi se kasnije mogli osmisliti programi i usavršavanja koja će im pomoći spoznati važnost i načine uvođenja održivog razvoja u njihov odgojno-obrazovni rad. Budući da je vrlo malo istraživanja u području ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja koja obuhvaćaju temu održivog razvoja, može se zaključiti kako navedeni koncept još uvijek nije postigao dovoljnu značajnost i kako ga je potrebno implementirati u sve razine obrazovanja, a prvenstveno na visokoškolske

ustanove gdje se obrazuju budući odgajatelji djece rane i predškolske dobi, a zatim i u praksu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja kako bi se društvo počelo mijenjati od najranije dobi, a djeca postala nositelji navedenih promjena. Također, održivi razvoj potrebno je učiniti vidljivim u medijima i lokalnoj zajednici kako bi se svijest ljudi dotakla iz različitih izvora koji ih svakodnevno okružuju.

10. POPIS TABLICA

10.1. Tablica 1. Popis kolegija na studijima Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj koji uključuju teme održivog razvoja (dostupna na 21. i 22. stranici)

10.2. Tablica 2. Područja i kategorije izgenerirane sustavnom mrežnom analizom (dostupna na 35. stranici)

11. LITERATURA

1. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, (2011). *Tjedan cjeloživotnog učenja*. Preuzeto 15.10. 2019. s <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/>
2. Anđić, D. (2007). Obrazovanje učitelja i suvremena obrazovna tehnologija u području odgoja i obrazovanja za okoliš/održivi razvoj. *Informatologia*, 40(2), 126-131.
3. Anđić, D. (2008). Paradigmatski aspekti problematike okoliša i odgoj za okoliš i održivi razvoj. *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 14(2), 9-23.
4. Anđić, D. (2017). Contribution to the Development of Kindergarten/Preschool Teachers' Competences for Education for Sustainable Development in Preschool Institutions. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 19(3), 213-232.
5. Anđić, D. i Tatalović Vorkapić, S. (2015). Kako mjeriti održivo ponašanje? Adaptacija i validacija Upitnika o održivom ponašanju. *Revija za sociologiju*, 45(1), 69-97.
6. Anđić, D. i Radošević, M. (2016). Školski okoliš u funkciji odgojno-obrazovne prakse rada učitelja u odgoju i obrazovanju za održivi razvoj. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 65(2), 286-299.
7. Agencija za odgoj i obrazovanje (2011). Obrazovanje za održivi razvoj: priručnik za osnovne i srednje škole. Preuzeto 24. 04. 2019. s http://www.azoo.hr/images/izdanja/OOR_2011_web.pdf
8. Agencija za odgoj i obrazovanje (2014). Strategija stručnog usavršavanja za profesionalni razvoj odgojno-obrazovnih radnika (2014-2020). Preuzeto 7.10.2019. s https://www.azoo.hr/images/pkssuor/Strategija_HR2-Final.pdf
9. Barić, V. i Jeleč Raguž, M. (2010). Hrvatska na putu prema društvu znanja. *Poslovna izvrsnost: znanstveni časopis za promicanje kulture kvalitete i poslovne izvrsnosti*, 4(2), 57-76.
10. Borić, E., Jindra, R. i Škugor, A. (2008). Razumijevanje i primjena sadržaja cjeloživotnog učenja za održivi razvoj. *Odgojne znanosti*, 10(2), 315-327.
11. Buzov, I. (2009). Obrazovanje za okoliš: kratak pregled razvoja koncepta. *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, 1(1), 303-315.
12. Buzov, I. i Rončević, N. (2017). Razumijevanje koncepta održivog razvoja studenata sveučilišta u Splitu i Rijeci. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 263-272). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“

13. Cohen, L., Manion, L. i Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
14. Creswell, J. W., i Poth, C. N. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. US:Sage publications.
15. Europska Komisija/EACEA/Eurydice/Eurostat (2014). *Ključni podaci o predškolskom odgoju i obrazovanju u Europi, Izdanje 2014. g. Izvješće Eurydice i Eurostata*. Luksemburg: Ured za publikacije Europske unije.
16. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti (2018). Sveučilišni preddiplomski studij Ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja. Preuzeto 17.10. 2019. s <https://www.foozos.hr/dokumenti/izvedbeni-program/osijek/Preddipl.%20PO.OS.19.-20..pdf>
17. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti (2009). Diplomski sveučilišni studijski program ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja. Preuzeto 17.10. 2019. s <https://www.foozos.hr/dokumenti/studijski-program/Sveucilisni%20diplomski%20studij%20Ranoga%20i%20predskolskog%20odgoja%20i%20obrazovanja.pdf>
18. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti (2018). Izvanredni Sveučilišni preddiplomski studij Ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja dislocirani studij u Slavonskom Brodu. Preuzeto 17.10. 2019. s <https://www.foozos.hr/dokumenti/izvedbeni-program/slavonski-brod/Izvedbeni%20plan%20nastave%20za%20akademsku%202018.19.%20-%20Izvanredni%20sveucilisni%20preddiplomski%20studij%20Ranoga%20i%20predskolskog%20odgoja%20i%20obrazovanja%20-%20Slavonski%20Brod.pdf>
19. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti (2018). Izvanredni Sveučilišni diplomski studij Ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja dislocirani studij u Slavonskom Brodu. Preuzeto 17.10. 2019. s <https://www.foozos.hr/dokumenti/izvedbeni-program/slavonski-brod/Izvedbeni%20plan%20nastave%20za%20akademsku%202018.19.%20-%20Izvanredni%20sveucilisni%20diplomski%20studij%20Ranog%20i%20predskolskog%20odgoja%20i%20obrazovanja%20-%20Slavonski%20Brod.pdf>
20. Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti (2019). Preddiplomski stručni studij predškolski odgoj. Preuzeto 17.10. 2019. s https://fooz.unipu.hr/fooz/studijski_programi/preddiplomski_strucni_studij_predskolski_odgoj/studij_s_nastavom_na_hrvatskom_jeziku

21. Filozofski fakultet (2015). Prediplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 17.10. 2019. s https://www.ffst.unist.hr/wp-content/uploads/2018/07/PD_Predskolski.pdf
22. Filozofski fakultet (2016). Prediplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 17.10. 2019. s http://www.ffst.unist.hr/wp-content/uploads/2018/07/D_Predskolski.pdf
23. Frajman-Jakšić, A., Ham, M. i Redek, T. (2010). Sreća i ekološka svjesnost - čimbenici održivog razvoja. *Ekonomski vjesnik*, 23(2).
24. Fullan, M. (2007). Change the terms for teacher learning. *The Learning Professional*, 28(3), 35.
25. Güler Yildiz, T., Özdemir Simsek, P., Eren, S. i Aydos, E. H. (2017). An Analysis of the Views and Experiences of Children Who Are 48-66 Months Old, Their Parents, and Teachers about " Sustainable Development". *Educational Sciences: Theory and Practice*, 17(2), 653-677.
26. Häggglund, S. i Samuelsson, I. P. (2009). Early Childhood Education and Learning for Sustainable Development and Citizenship. *International Journal of Early Childhood*, 41(2), 49.
27. Halmi, A. (2005). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
28. Hrvatski zavod za zapošljavanje (2019). Odgojitelj predškolske djece/Odgojiteljica predškolske djece. e- *Usmjeravanje*. Preuzeto 7.10.2019 s <https://e-usmjeravanje.hzz.hr/odgojiteljpredskolskedjece>
29. Imperatives, S. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Accessed Feb, 10. Preuzeto 06.01.2019. s <http://www.ask-force.org/web/Sustainability/Brundtland-Our-Common-Future-1987-2008.pdf>
30. Jerčinović, D. (2017) Održivi razvoj – Ja i moje sutra: „Naša eko priča“. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 369-377). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
31. Kanić, S. i Kovač, V. (2017). Neoliberalizam i obrazovanje u kontekstu globalne obrazovne politike. U J. Milutinović (Ur.), *Zbornik Odseka za pedagogiju* (str. 69-92), Novi Sad: Filozofski fakultet

32. Katalinić, D. (2008). Metodički vidici prirodoslovlja u povezanosti s ekologijom u predškolskom odgoju za održivi razvoj. U V. Uzelac, L. Vujičić i Ž. Boneta (Ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj* (str. 17-25). Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci
33. Kostović-Vranješ, V. (2016). Inicijalno obrazovanje i profesionalno usavršavanje učitelja usmjereno prema osposobljavanju za promicanje obrazovanja za održivi razvoj. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, (6-7), 105-118.
34. Lay, V. (2005). Integralna održivost i učenje. *Društvena istraživanja - Časopis za opća društvena pitanja*, 14(77), 353-377.
35. Lay, V. (2017). Ja i moje, vaše, naše sutra: Kako danas artikulirati odgoj i obrazovanje za održivost i održivo življenje?. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 17-25). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
36. Leček, S. (1997). "Nismo meli vremena za igrati se....." - Djetinjstvo na selu (1918-1941). *Radovi: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 30(1), 209-244.
37. Lukenda, A. (2017). Genealogija koncepta cjeloživotnog učenja. *Acta Iadertina*, 14(1), 131-147.
38. Lepičnik Vodopivec, J. (2013). Vidljivi i skriveni kurikulum odgoja i obrazovanja za održiv razvoj. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 19(74), 16-17.
39. Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.
40. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2011). *Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb: MZOS.
41. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2014). *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Zagreb: MZOS.
42. Mlinarević, V. (2016). Implicitne poruke u skrivenom kurikulumu suvremene škole. *Život i škola*, 62(2), 13-25.
43. Mlinarević, V. i Tomas, S. (2010). Partnerstvo roditelja i odgojitelja—čimbenik razvoja socijalne kompetencije djeteta. *Magistra iadertina*, 5(5), 143-158.

44. Miočić, M. (2017). Implementacija održivog razvoja u kurikulum ranog i predškolskog odgoja. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 123-131). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
45. Principles of Good Practice – Early Childhood Education (2017). *National Association of Independent Schools*. Preuzeto 20.10.2019. s <https://www.nais.org/learn/principles-of-good-practice/early-childhood-education/>
46. Nenadić-Bilan, D. (2017). Odgoj i obrazovanje za održivi razvoj – Prošlost, sadašnjost i budućnost. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 41-52). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
47. Odgojitelj predškolske djece/odgojiteljica predškolske djece. (2019, rujan). *Portal e-Usmjeravanje*. Preuzeto 10.9. 2019. s <https://e-usmjeravanje.hzz.hr/odgojiteljpredskolskedjece>
48. Odjel za izobrazbu učitelja i odgajatelja (2018). Sveučilišni preddiplomski studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Preuzeto 17.10. 2019. s <http://www.unizd.hr/ucitelji-odgojitelji/studijski-programi-za-ucitelje-i-odgojitelje>
49. Odjel za izobrazbu učitelja i odgajatelja (2018). Diplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. 17.10. 2019. s <http://www.unizd.hr/ucitelji-odgojitelji/studijski-programi-za-ucitelje-i-odgojitelje>
50. Öztürk, D. K. i Olgan, R. (2016). Analysis of Pre-School Teachers' Views on the Importance of Education for Sustainable Development by Means of Location and Household Type in Childhood. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(13), 6303-6313.
51. Pauković, M. i Bačić, L. (2018). Trend kretanja cjeloživotnog obrazovanja i učenja kao preduvjet stvaranja društva znanja. *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 8(2), 121-138.
52. Pavić-Rogošić, L., Jelić Muck, V. i Jagnjić, M. (2015). Globalni ciljevi održivog razvoja do 2030. *ODRAZ - Održivi razvoj zajednice*. Preuzeto 5.1.2019. s http://odraz.hr/media/291518/globalni%20ciljevi%20odrzivog%20razvoja%20do%202030_web.pdf
53. Pavlić, K. (2015). Kontinuirano profesionalno usavršavanje i razvoj vrtićkog kurikuluma. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 21(79), 12-13.
54. Pokorny, A. (2011). Rani i predškolski odgoj i obrazovanje djece: novi smjer u EU politici suradnje. *Djeca u Europi: zajednička publikacija mreže europskih časopisa*, 3(6), 28-29.

55. Pramling Samuelsson, I., Kaga, Y. i Anđić, D. (2013). O konceptu održivog razvoja. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 19(74), 2-5.
56. Pravilnik o vrsti stručne spreme stručnih djelatnika te vrsti i stupnju stručne spreme ostalih djelatnika u dječjem vrtiću, Narodne novine, 133/97, (1997)
57. Qemuge, S. i Mongolia, I. (2008). The Role of Early Childhood Education in Establishing a Sustainable Society - The Contribution of Early Childhood Education to a Sustainable Society. Paris: UNESCO.
58. Radeka, I. (2017). Održivi razvoj u nastavnom planu i programu i reformskim kurikulumima za osnovnu školu. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 159-168). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
59. Rabušićová, M. i Engdahl, I. (2012). Obrazovanje za održiv razvoj. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18(67), 6-9.
60. Raditya-Ležaić, A., Boromisa, A. M. i Tišma, S. (2018). Komparativni pregled obrazovanja za održivi razvoj i istraživanje potreba za stručnjacima u Hrvatskoj. *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline*, 27(2), 165-180.
61. Rogić, A. M. (2017). Informalno učenje za održivi razvoj. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 83-91). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
62. Rončević, N., Ledić, J. i Čulum, B. (2008). „Nisam sigurna što je, ali je bitno“ – analiza stavova studenata Sveučilišta u Rijeci o održivom razvoju. *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, 1(1), 62-75.
63. Rončević, N. i Rafajac, B. (2012). Održivi razvoj - izazov za sveučilište?. Rijeka: Filozofski fakultet.
64. Rubić, I. (2017). Implementacija održivog razvoja ekološkim pristupom nastavi engleskog jezika. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 273-284). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
65. Skopljak, E. (2015). Kompetencije odgajatelja za odgoj i obrazovanje za održiv razvoj. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 20(77/78), 39-40.

66. Skupnjak, D. (2012). Teorija razvoja i učenja L. Vygotskog, U. Bronfenbrennera i R. Feuersteina kroz prikaz slučaja. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 58(28), 219-228.
67. Slunjski, E. (2011). *Kurikulum ranog odgoja: istraživanje i konstrukcija*. Zagreb: Školska knjiga.
68. Slunjski, E. (2009). Postizanje odgojno-obrazovne prakse vrtića usklađene s prirodom djeteta i odraslog. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 55(22), 104-115.
69. Smojver, V. (2017). O važnosti odgoja za održivi razvoj u ranom i predškolskom odgoju. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 309-314). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
70. Somerville, M. i Williams, C. (2015). Sustainability Education in Early Childhood: An Updated Review of Research in the Field. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 16(2), 102-117.
71. Srok, N. i Skočić Mihić, S. (2012). Odgajatelji i stručni suradnici u savjetodavnoj ulozi. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 18(70), 19-21.
72. Strugar, V. (2008) Kurikulum i održivi razvoj – prema novim vrijednostima. U Uzelac, V., Vujičić, L. i Boneta, Ž. (Ur.), *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj* (str. 1-19). Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci
73. Šagud, M. (2011). Inicijalno obrazovanje odgajatelja i profesionalni razvoj. *Pedagoški istraživanja*, 8(2), 259-267.
74. Šimić Šašić, S., Klarin, M. i Grbin, K. (2013). Motivacija za učiteljski poziv, zadovoljstvo studijem i zadovoljstvo izborom zanimanja. *Magistra Iadertina*, 8(1), 7-27.
75. Šuvar, V. (2017) Implementacija zavičajnih tema u razrednom kurikulumu na temeljima održivog razvoja. U I. Radeka, R. Petrani i M. Miočić (Ur.), *Održivi razvoj i odgojno-obrazovni sustav Hrvatske* (str. 175-182). Zadar: Sveučilište u Zadru, Dječji vrtić „Radost“
76. Tilbury, D. (2011). Are we learning to change? Mapping global progress in education for sustainable development in the lead up to 'Rio Plus 20'. *Global Environmental Research*, 14(2), 101-107.
77. Učiteljski fakultet. Prediplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 3.10.2019. s <https://www.ufri.uniri.hr/hr/studiji/studij-ranog-i-predskolskog-odgoj-i-obrazovanje.html>

78. Učiteljski fakultet. Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 3.10.2019. s <https://www.ufri.uniri.hr/hr/studiji/diplomski-studij-ranog-i-predskolskog-odgoja-i-obrazovanja.html>
79. Učiteljski fakultet u Rijeci (2013). Studijski program. Preuzeto 15.9.2019. s https://www.ufri.uniri.hr/files/studiji/010915_Rp.pdf
80. Učiteljski fakultet u Rijeci (2013). Studijski program. Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 17.10. 2019. s https://www.ufri.uniri.hr/files/studiji/010915_Rp.pdf
81. Učiteljski fakultet u Rijeci (2017). Studijski program. Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 17.10. 2019. s https://www.ufri.uniri.hr/files/studiji/280417_Studijski_program_Rd_proieni_tekst.pdf
82. Učiteljski fakultet Zagreb (2013). Preddiplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 17.10. 2019. s <https://www.ufzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2013/12/Preddiplomski-sveu%C4%8Dili%C5%A1ni-studij-Rani-i-pred%C5%A1kolski-odgoj-i-obrazovanje11-2.pdf>
83. Učiteljski fakultet Zagreb (2013). Diplomski sveučilišni studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Preuzeto 17.10. 2019. s <https://www.ufzg.unizg.hr/wp-content/uploads/2013/12/Diplomski-sveu%c4%8dili%c5%a1ni-studij-Rani-i-pred%c5%a1kolski-odgoj-i-obrazovanje1.pdf>
84. UNESCO (2002). Education for Sustainability. From Rio to Johannesburg: Lessons Learnt from a Decade of Commitment. *unesco.org*. Preuzeto 3.11.2018. s <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127100>
85. UNESCO (2012). Learning for the Future: Competences in Education for Sustainable Development. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe. *unece.org*. Preuzeto 30.10.2018. s https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/ESD_Publications/Competences_Publication.pdf
86. UNESCO (2017). *Education for sustainable development goals: Learning objectives*. United Nations Educational Preuzeto 10.4.2019. s <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>
87. UN (1992). Agenda 21. *United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992*. Preuzeto 7.10.2019. s <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

88. Uzelac, V. (2008). Teorijsko-praktični okvir cjeloživotnog učenja za održivi razvoj. U V. Uzelac, i Vujičić, L. (Ur.) *Cjeloživotno učenje za održivi razvoj*. (str. 1-26). Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet u Rijeci
89. Uzelac, V. (2013). Poticaj za razvoj osjetljivosti prema održivom razvoju. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 19(74), 6-9.
90. Uzelac, V., Lepičnik Vodopivec J. i Anđić D. (2014.) *Djeca - odgoj i obrazovanje za održivi razvoj*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
91. Vujičić, L. (2011). Kultura vrtića – sustav koji se kontinuirano mijenja i uči. *Pedagoška istraživanja*, 8(2), 231-238.
92. Wals, A. E. (2017). Sustainability by Default: Co-creating Care and Relationality Through Early Childhood Education. *International Journal of Early Childhood*, 49(2), 155-164.
93. Women, U. N. (2015). *The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: UN.
94. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju, Narodne novine, 94/13 (2013)

12. PRILOZI

- 11.1. Prilog 1. Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju
- 11.2. Prilog 2. Protokol polustrukturiranog intervjua

INFORMIRANI PRISTANAK ZA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU

Poštovana/i odgajatelj/i/ce,

u okviru diplomskog rada *Provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj u ustanovama ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja: primjeri dobrih praksi* želi se spoznati što sve odgajatelja motivira na provođenje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj, na koji se način ostvaruje navedeni proces u vrtićima te s kakvim se izazovima prilikom njega susreće. Time bi se pridonijelo produbljivanju razumijevanja koncepta održivog razvoja u ustanovama RiPOO te osnažilo odgojno-obrazovne djelatnike u provođenju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. U ovom kvalitativnom terenskom istraživanju sudjelovati će **odgajatelji predškolske djece s područja Primorsko-goranske županije** u obliku polustrukturiranih intervjua.

Istraživanje provodi Daria Grgurić, studentica druge godine diplomskog studija pedagogije pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Nene Rončević na Filozofskom fakultetu u Rijeci. Molim Vas da svojim sudjelovanjem doprinesete razumijevanju odgoja i obrazovanja za održivi razvoj i procesu njegova provođenja. Vaši odgovori bit će snimani i korišteni isključivo u istraživačke svrhe te Vam je **zajamčena anonimnost i povjerljivost podataka** u koje će uvid imati samo istraživačica, a Vaš identitet neće biti nigdje otkriven. Vaše je sudjelovanje u ovom istraživanju dobrovoljno i možete u bilo kojem trenutku odustati. Ukoliko pristanete sudjelovati u ovom istraživanju od Vas će se tražiti da potpišete *Informirani pristanak za sudjelovanje u istraživanju* uz naznaku datuma. Za sva dodatna pitanja obratite se istraživačici (Daria Grgurić). Uvid u rezultate istraživanja moći ćete dobiti po završetku diplomskog rada.

Unaprijed se zahvaljujem na uloženom trudu i vremenu te suradnji!

Svojim potpisom potvrđujem da sam informiran/a o ciljevima, svrsi i provođenju ovog istraživanja i pristajem u njemu sudjelovati.

Daria Grgurić
Kontakt: e-mail: grguric.daria@gmail.com
mob.: 0993458508

Odgajatelj/ica

U _____, _____ 2019. godine.

Spol:

Dob:

Godine radnog staža:

Završena razina školovanja:

PROTOKOL POLUSTRUKTURIRANOG INTERVJUA

1. Koliko dugo provodite OOOR u Vašoj skupini?
2. Po Vašem mišljenju, koliko je važna uloga odgajatelja u OOOR djece rane i predškolske dobi?
3. Što Vas, osobno, motivira na provođenje koncepta OR? Utječe li okolina u kojoj ste odrastali na Vašu posvećenost provođenju OOOR? Na koji način?
4. Koliko je Vaše prethodno obrazovanje doprinijelo Vašoj angažiranosti u području OOOR?
5. Na koje se sve načine profesionalno razvijate za provođenje OOOR?
6. Od koga dobivate potporu u provođenju OOOR? Na koji način?
7. Koje vrijednosti, stavove i mišljenja želite razvijati kod djece putem OOOR?
8. Na koje načine organizirate procese provođenja OOOR?/ Možete li mi opisati aktivnosti OOOR koje provodite s djecom? Od kuda proizlaze interesi/motivacija za tim aktivnostima?
9. Kakve su reakcije djece tijekom aktivnosti koje se tiču OR?
10. Tko sve sudjeluje u osiguravanju resursa prilikom planiranja aktivnosti OOOR? Na koji način?
11. S kime ostvarujete suradnju tijekom planiranja i provođenja OOOR? Na koji način?
12. Postoje li određeni izazovi u provođenju koncepta OR? Kako ih rješavate?
13. Kada biste na određeni način mogli utjecati na unaprjeđenje provođenja koncepta OR u ustanovama RiPOO, što biste učinili?